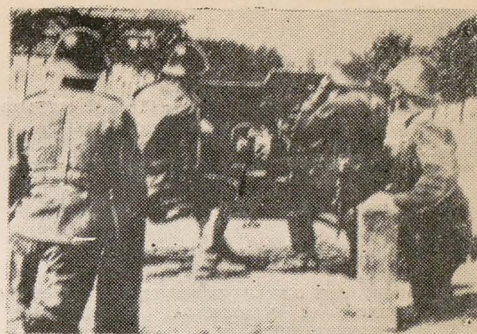
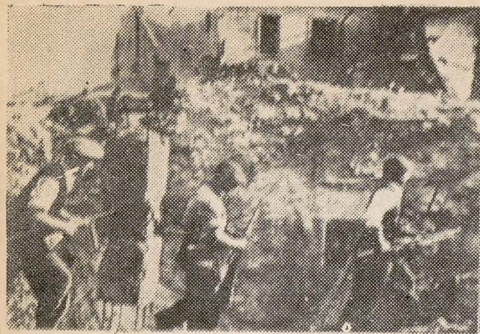

REVISTA ARHIVELOR

APRILIE • MAI • IUNIE

2/1984

Vasile Arimia, Dan Berindei,
 Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
 Constantin Condrea, Costin Feneșan,
 Elena Gheorghe, Mihail Guboglu,
 Ștefan Hurmuzache, Petru Ignat,
 Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
 Alexandru Matei, Nicolae Mociolu,
 Mircea Mușat, Emilia Poștăriță,
 Ioan Pușcaș, Mihai Rachieru,
 Ioan Ranca, Traian Rus,
 Maria Soveja, Mioara Tudorică

CUPRINS

40 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTA ȘI ANTIMPERIALISTA

- TR. UDREA — Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea și înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 121
 EL. GHEORGHE — Documente privind rolul propagandei comuniste în organizarea și declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifasciste și antimperialiste 130
 FL. CONSTANTINIU — Reacție în lanț : consecințele politice ale actului de la 23 August 1944 asupra țărilor satelit ale Axei 152

STUDII ȘI COMUNICĂRI

- GH. DUZINCHEVICI — Contribuții la o mai bună cunoaștere a lui Ștefan cel Mare în cadrul legăturilor moldo-polone 157
 N. MOCIOIU — Panait Istrati și Brăila muncitorească 165

TEORIE ȘI PRACTICA ARHIVISTICĂ

- D. NEGULEASA — Arhivele gorjene într-un nou local 175
 G. HURMUZACHE, F. RÎNZIS, C. IONESCU — Prelucrarea automată a datelor privind activitatea sălilor de studiu din D.G.A.S. 176
 *** — Din experiența muncii de îndrumare și control a filialelor Alba, Argeș și Bacău 180
 EXPERIENȚE, INIȚIATIVE ȘI DEZIDERATE ÎN ACTIVITATEA ARHIVISTICĂ
 AL. NASTOVICI — Arhivele universitare timișorene 184
 A. C. HALICHIAS — Arhiva Consiliului Popular al Județului Gorj 188

LEGISLAȚIE

- D. LIVEZEANU — Concluzii privind controlul efectuat la arhivele organizațiilor din ramura minieră 192

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

- GH. IAVORSCHI — Fondul personal „General Nistor Teodorescu” 194

ȘTIINȚE AUXILIARE

- M. DOGARU — Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare 198

ADDENDA ET CORRIGENDA

- V. VELIMAN — Noi precizări privind haraciul Moldovei în secolul al XVI-lea 203

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- E. GLÜCK — Cercetări în arhivele din R. P. Ungară 214
 S. RACOVICANU — Reuniunea CIBAL, Sofia, 27 februarie — 2 martie 1984 218
 M. DOGARU — Reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie, Stuttgart, 18—23 septembrie 1983 217

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

REVISTA REVISTELOR

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

COLEGIUL DE REDACȚIE

Vasile Arimia, Ioana Burlacu,
 Constantin Condrea, Costin Feneșan,
 Elena Gheorghe,
 Ștefan Hurmuzache — președinte,
 Corneliu Lungu, Mihai Rachieru,
 Mioara Tudorică

Redactor șef :

Ștefan HURMUZACHE

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAS

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

Copertele I și IV : Documente privitoare la lupta antihitleristă.

40 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea și îndeplinirea actului istoric de la 23 august 1944

TRAIAN UDREA

Actul insurrecțional de la 23 August 1944 „a marcat — arată secretarul general al Partidului Comunist Român și președintele României Nicolae Ceaușescu, cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la aceste evenimente — începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei”¹.

Răsturnarea în după-amiaza zilei de 23 August 1944 a regimului de dictatură militară antonesciană, instalarea în seara aceleiași zile, cu acordul factorului constituțional suprem și a guvernului de uniune națională prezidat de generalul Constantin Sănătescu, scoaterea României din războiul hitlerist și afirmarea deciziei de eliberare a întregului teritoriu național de sub dominația fascistă, consensul privind lichidarea legislației de tip fascist, pentru realizarea unui regim democratic în România², s-au îndeplinit datorită realizării în prealabil a coaliției for-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multiateral dezvoltate*, vol. 18, București, Edit. politică, 1971, p. 578.

² *Culegerea de documente și materiale privind istoria României (23 August 1944 — 30 decembrie 1947)*, îngrijitor de ediție Doina Smârcă, București, Tip. Universității București, 1977, p. 14—26 (textele proclamației regale, declarația guvernului, decretului-lege de amnistie și de desființare a lagărelor de concentrare, toate radiodifuzate în seara zilei de 23 August 1944).

țelor de opoziție democratică și antifasciste, ca urmare a pregătirii politico-diplo-matice și militare de către aceste forțe a actului istoric de la 23 August 1944.

23 August 1944, deschizător de eră nouă în istoria României, nu a fost rodul unei schimbări de front de ultimă oră, determinată numai de *rațiuni politico-militare* — salvarea de la înfringerea totală, în cazul menținerii până la capăt a alianței cu Germania —, ci a fost rezultatul acumulării unor puternice contradicții social-politice care au atins în cursul anilor 1943—1944 cotele unei situații revoluționare antifasciste directe, explozive, căreia dictatura antonesciană, falimentară atît pe plan politic intern, cît și internațional, nu-i mai putea face față. În același timp, actul de la 23 August 1944 s-a datorat voinței întregului popor român de a se elibera de sub dominația fascismului, faptului că, în ciuda contradicțiilor antagonice de clasă, a deosebirilor de vederi mult timp ireconciliabile privind mijloacele de luptă și de opoziție contra fascismului, s-a ajuns în primăvara și vara anului 1944 la realizarea unui consens al forțelor revoluționare democratice de stînga și al conducătorilor principalelor partide burgheze, Partidul Național-Tărănesc Maniu și Partidul Național-Liberal Brătianu, asupra necesității înlăturării grabnice a marilor obiective național-antifasciste menite să salveze poporul român de dominația fascistă și să asigure viitorul independent și suveran al României postbelice.

Un rol decisiv în formularea principală a necesității smulgerii României din alianța nefirească cu Germania hitleristă și a doborîrii dictaturii antonesciene pe calea luptei armate, a pregătirii și înlăturării insurecției naționale antifasciste, l-a avut Partidul Comunist Român care, din primul moment, s-a ridicat împotriva participării României la războiul antisovietic și a chemat la rezistență activă împotriva și pentru doborîrea dictaturii antonesciene, contra ocupanților hitleriști și pentru alungarea lor din țară³.

În documentul-manifest, cunoscut sub denumirea de „Circulară a C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941“, se preciza că: „sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din România față de poporul român constă în organizarea în România a luptei — alături de marele popor sovietic și de celelalte popoare cotoprite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german și a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea ocupanților germani din România, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea țării de sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România liberă și independentă⁴.

În ceea ce privește principalele partide politice burgheze⁵, ele au adoptat în întregul răstimp al supremației militare a Axei pe o mare parte a continentului european, o atitudine de expectativă, de neangajare activă în mișcarea de

³ De altfel, Partidul Comunist Român lansase deja la sfîrșitul lunii august 1940 lozincă mobilizării maselor largi — care demonstrau energic contra dictatului imperialist de la Viena — la acțiuni de rezistență armată și a propus formarea unui guvern al salvării naționale potrivit cedării fără luptă a nordului Transilvaniei.

Majoritatea participanților la consiliile de coroană din 30 și 31 august 1940, deși convingi de injustețea flagrantă și de caracterul arbitrar al dictatului de la Viena, au acceptat totuși importante cesiuni teritoriale impuse de puterile Axei în favoarea aliatei lor, Ungaria hortystă, apreciind că în caz de refuz, România ar fi trebuit să facă față nu numai unui război cu Ungaria hortystă ajutată de Germania hitleristă și Italia fascistă, dar și altor eventuale intervenții militare, ceea ce ar fi putut produce noi amputări teritoriale și ar fi putut primejdui însăși ființa statului român. S-a cedat în fața dictatului fascist în speranța restabilirii drepturilor teritoriale ale României la viitoarea conferință de pace.

⁴ Arhiva I.S.I.S.P., cota A-XXV-10.

⁵ Mai corect spus, a fruntașilor acestor partide, întrucît activitatea și publicațiile lor fuseseră suspendate legal încă din timpul dictaturii carliste (aprilie 1938) și interzise de către I. Antonescu (septembrie 1940).

rezistență antifascistă, de „conservare a forțelor“, în așteptarea cotelor mării conflagrații în favoarea aliaților (a coaliției Națiunilor Unite). Pornind de la această poziție „de așteptare“, fruntașii P.N.T. și P.N.L. „protestează împotriva mutilării teritoriale a României, dar nu acceptă riscul unui război cu statele vecine revizioniste; refuză participarea la un guvern de coaliție prezidat de generalul Antonescu considerat incapabil să reziste pretențiilor economice și politico-militare ale hitleriștilor, dar prin aceasta ușurează pătrunderea masivă în conducerea statului a reprezentanților extremei drepte (a legionarilor) în septembrie 1940; bombardează pe generalul Antonescu cu numeroase memorii în care îi cer să apere interesele naționale politice și economice, împotriva penetrației și aservirii țării la carul Axei Roma-Berlin, să solicite revizuirea dictatului de la Viena, dar acceptă respectarea reciprocă a intereselor mării burghezii și moșierimii românești, respectiv maghiare, de o parte și de alta a frontierei vremelnice impuse la 30 august 1940. La sfârșitul lunii iunie 1941, fruntașii P.N.T. și P.N.L. și-au exprimat acordul privind participarea României la războiul antisovietic până la Nistru, marcând această adeziune „condiționată“ prin prezența ca voluntari a vicepreședinților celor două partide, respectiv Ion Mihalache și Gh. Brătianu, în zona de front.

Participarea României, chiar și temporară și motivată prin dorința redobândirii unor teritorii cedate în iunie 1940 sub imperiul forței, în războiul antisovietic alături de Germania, care jucase un rol major în mutilarea teritorială a României pe toate granițele sale în vara anului 1940, și alături de una din beneficiarele cesiunilor teritoriale românești, Ungaria horthystă, făcea un deserviciu înșuși obiectivului urmărit de fruntașii celor două partide, în fapt de întregul popor român — eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă — și, în plus, plasa România în tabăra statelor agresoare ale Pactului Tripartit contra cărora au luat poziție și s-au coalizat ulterior majoritatea statelor lumii, Națiunile Unite.

După depășirea alinamentului Nistrului, în condițiile în care în parlamentul și în presa ungară se agita ideea dobândirii întregii Transilvanii de către Ungaria horthystă cu ajutorul hitlerist, dar mai ales datorită condamnării ferme de către guvernul britanic a agresiunii antisovietice și în urma constituirii alianței sovieto-britanice, fruntașii P.N.T. și P.N.L. își retrag acordul moral dat inițial generalului Antonescu și îi cer retragerea României din război sau cel puțin retragerea unităților române înapoia granițelor naționale. Începând cu sfârșitul lunii iulie 1941, are loc o retranșare a fruntașilor principalelor partide burgheze pe poziții de desolidarizare și de critică a intenției dictatorului Antonescu, de menținere „până la capăt“⁶ a României în războiul antisovietic, și ca urmare a arestării grupurilor Rică Georgescu și Păsătoiu, apropiate de cercurile de afaceri și politice filobritanice din România, ca și a efectelor nefaste resimțite de o parte a cercurilor de afaceri în urma penetrației hitleriste în economie, finanțe etc.⁷, fruntașii celor două partide iau atitudine și protestează în repetate rânduri pe lângă Ion Antonescu.

Opoziția fruntașilor P.N.T. și P.N.L. față de continuarea de către guvernul Antonescu a războiului antisovietic, condamnarea aservirii tot mai adânci, econo-

⁶ Vezi schimbul de mesaje Hitler-Antonescu din 15 iulie 1941.

⁷ Avem în vedere sumele sporite de bani cerute pentru întreținerea Misiunii militare germane în România, scumpirea repetată a mărcii în raport cu leul (de la 38,5 s-a ajuns la 100 lei o marcă), acapararea unor ramuri și subramuri și a unor întreprinderi în industria extractivă, siderurgică și metalurgică, alimentară etc., monopolizarea exportului românesc, îndreptat peste 90% spre Germania și Italia, și blocarea soldurilor românești pe baza așa-zisului clearing centralizat la Banca Reichului etc.

mice și politico-diplomatice a României intereselor imperialismului german, hitlerist și cererea retragerii unităților militare române la vest de Nistru, au fost apreciate de Partidul Comunist Român ca permițând începerea unei luări de contact și de atragere treptată a tuturor partidelor, organizațiilor și personalităților cu stare de spirit antifascistă într-un unic front de luptă pentru eliberarea social-politică și națională de sub dominația fascismului.

Constantînd rezervele și opoziția manifestată încă la sfîrșitul lunii iulie de către fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. față de participarea aventuroasă a conducătorilor antonescieni la război de partea Germaniei hitleriste, Partidul Comunist aprecia deja într-un manifest elaborat la începutul lunii august 1941 că se creaseră „condițiile obiective pentru regruparea forțelor (antifasciste) și în România”.

În condițiile în care, pe plan internațional, era în curs formarea „frontului unic al popoarelor iubitoare de libertate împotriva fascismului german”, se arăta în același manifest, „s-a deschis larg și în România drumul spre realizarea unui singur front unic de luptă al poporului întreg împotriva ocupanților fasciști”⁸.

Departate de a limita opoziția față de dictatura antonesciană și de participarea României la războiul hitlerist numai la o suită de memorii, cum vor proceda încă în anii 1941—1943 fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., Partidul Comunist considera că poporul român trebuia să-și aducă propria contribuție la victoria coaliției antihitleriste, mai întîi în cadrul mișcării de rezistență împotriva ocupanților și mașinii de război fasciste, iar apoi prin pregătirea condițiilor doborîrii dictaturii antonesciene, alungării hitleriștilor și eliberării întregului teritoriu al țării de sub dominația fascistă.

În platforma sa de luptă antifascistă adresată tuturor patrioților antifasciști la 6 septembrie 1941 se prevedea în mod deosebit: încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, încheierea păcii cu Uniunea Sovietică și lupta comună alături de toate celelalte țări democratice și popoare iubitoare de libertate împotriva hitlerismului agresor și cotropitor; oprirea (deci sabotarea activă) a producției de război, a transporturilor de trupe, arme și muniții pentru mașina de război fascistă, alungarea ocupanților hitleriști din țară; răsturnarea dictaturii antonesciene, constituirea unui guvern al independenței naționale format din reprezentanții tuturor forțelor patriotice, lupta pentru anularea dictatului de la Viena; arestarea și pedepsirea trădătorilor de țară care au aruncat poporul român în război pentru Germania hitleristă”.

Pentru înfăptuirea acestor obiective național-antifasciste, Partidul Comunist propunea formarea unui front național unic de luptă antifascistă al întregului popor.

Data fiind menținerea încă a supremației militare hitleriste în Europa continentală, a succeselor temporare realizate de armatele hitleriste pe frontul de est, în toamna anului 1941, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., necontestînd justetea obiectivelor național-antifasciste enunțate în platforma P.C.R., au considerat prematură ralierea la o acțiune care ar fi dus la confruntarea decisivă cu dictatura antonesciană și cu Germania hitleristă. La sfîrșitul anului 1941 intervin însă noi factori interni și externi de natură să contribuie la apropierea dintre forțele rezistenței antifasciste conduse de P.C.R., pe de o parte, și fruntașii celor două partide burgheze, pe de altă parte. Astfel, în cursul lunii noiembrie 1941, în com-

⁸ Despre conținutul și importanța manifestului, vezi articolul nostru *Politica de alianță a Partidului Comunist Român. Constituirea Blocului Național Democrat în iunie 1944*, în „Revista de istorie” nr. 6/1979, p. 1020—1021.

dițiile în care grosul trupelor române revenise în țară, guvernul britanic prin intermediul ministrului S.U.A. la București, care gira interesele britanice în România, a cerut retragerea tuturor trupelor române în interiorul țării și nemai-angajarea lor în operații militare în afara granițelor de stat ale României, în care caz guvernul britanic nu va declara război României. Antonescu respinge demersul britanic ceea ce atrage starea de război între Marea Britanie și România. De asemenea, Antonescu va declara la 12 decembrie 1941 război Statelor Unite ale Americii care fuseseră victima agresiunii japoneze⁹. Fruntașii P.N.T. și P.N.L. au luat o atitudine de condamnare a guvernului Antonescu față de aceste noi acte de aservire diplomatică față de Axă care situau în mod practic România în stare de război cu majoritatea țărilor lumii. Pe de altă parte, înfringerea hitleriștilor în bătălia pentru Moscova și desfășurarea contraofensivei de iarnă a armatelor sovietice au dat lovitura de grație iluziilor purtării victorioase a unui război fulger contra U.R.S.S. Modificările intervenite în raportul de forțe militar și politico-diplomatic, în urma intrării S.U.A. în război și a primelor înfringeri decisive ale hitleriștilor pe frontul de est, noile atitudini critice față de politica economică și externă antonesciană adoptate de fruntașii P.N.T. și P.N.L. au îndemnat conducerea P.C.R. să relanseze în ianuarie 1942 apelul la făurirea Frontului Unic Antifascist, într-un nou manifest intitulat sugestiv „Piereea sau salvarea poporului român”¹⁰. Partidul Comunist lansa chemarea făuririi Frontului Unic Antifascist la nivel de partide, ca o condiție hotărâtoare și obligatorie pentru înfăptuirea cu succes a obiectivelor naționale antifasciste. Deoarece fruntașii P.N.T. și P.N.L. și chiar conducerea P.S.D. nu s-au arătat însă dispuși în 1942 să participe la o alianță antifascistă directă și angajantă împreună cu P.C.R., soluția ce s-a impus în acea etapă a fost doar obținerea acordului de principiu al acestor partide pentru realizarea obiectivelor majore antifasciste asupra cărora exista un consens limitat sau aproape complet (de plidă, împiedicarea trimiterii de noi trupe române pe frontul de est în campaniile anului 1942), urmând ca participarea la acțiuni comune a membrilor diferitelor partide democratice precum și a tuturor celor decise să participe la lupta antifascistă directă să se desfășoare pentru început în cadrul unei „Uniuni patriotice” fără apartenență partinică, deschizând calea făuririi ulterioare a Frontului Unic Antifascist la nivel de partide.

Din inițiativa P.C.R., în urma contactelor cu o serie de membri ai grupării socialiste unitariste, ai Frontului Plugarilor, ai organizației revoluționare a muncitorilor și țăranilor maghiari din România (Madosz), cu o serie de foști aderenți ai P.N.T. (M. Ralea, Stanciu Stoica etc.), în toamna anului 1942 se pun bazele Uniunii Patriotice. Comitetul de inițiativă al noii organizații ținea să precizeze că „Uniunea Patriotică nu este și nu vrea să fie un partid politic, ci este gruparea patrioților sinceri, gata de acțiune și luptă, chiar cu prețul vieții lor contra dușmanului comun atât din afară, cât și dinăuntru. Ea slujește și reprezintă numai interesele naționale ale întregului popor fără deosebire de convingerile politice, de situația socială și materială, de concepția filozofică a membrilor săi, dușmanul de moarte fiind imperialismul crotopitor german care se prezintă astăzi sub forma lui cea mai sălbatică, hitlerismul”¹¹. Dovedind abandonarea oricărui sectarism și discriminări partinice, Uniunea Patriotică se declara partizană a mișcării de rezistență, a luptei armate împotriva hitlerismului și dictaturii antonesciene, pentru încetarea războiului antisovietic și eliberarea țării de sub dominația fascismului. Ea și-a organizat rândurile într-o rețea de

⁹ Arh. Ministerului Afacerilor Externe, fond Germania, dosar 91/41.

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, 3/1943.

¹¹ „România Liberă” (ilegală) din ianuarie 1943. Până la 23 August 1944 au apărut 12 numere ale acestei publicații clandestine.

grupe patriotice antifasciste clandestine, în vederea realizării obiectivelor naționale antifasciste. În condițiile refuzului fruntașilor P.N.T. și P.N.L. și al unor lideri ai P.S.D. de a participa împreună cu forțele revoluționare la mișcarea de rezistență antifascistă, Uniunea Patrioților¹² va activa ca o grupare a tuturor elementelor progresiste și democratice de stînga, decise în acel moment să lupte alături de Partidul Comunist pentru înfăptuirea platformei de luptă antifascistă din 6 septembrie 1941 ale cărei principale obiective fuseseră reluate și dezvoltate în manifestul programatic al P.C.R. din ianuarie 1942. Înăfptuirea obiectivelor național-antifasciste — scoaterea României din război, alungarea hitleriștilor din țară, eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă — nu se puteau înfăptui doar de grupuri sau personalități politice izolate, oricît de prestigioase sau combative ar fi fost ele, ci necesita realizarea unui consens și a unei acțiuni comune a tuturor partidelor, organizațiilor și grupărilor politice din țară. În condițiile României capitaliste, în care clasele dominante dețineau controlul vieții economico-financiare și exercitau puterea în stat cu ajutorul unui aparat politico-administrativ (inclusiv al armatei, îndeosebi al corpului ofițeresc), iar intelectualitatea era formată și legată prin mii de fire de regimul de stat burghez și de principalele partide și organizații burgheze, de instituția monarhică, realizarea unei ample și eficiente coaliții naționale antifasciste nu era posibilă decît obținîndu-se acordul celor mai influente cercuri economice și politice ale burgheziei, ralierea la coaliție a principalelor partide politice burgheze, a fruntașilor acestor partide. De aceea, Partidul Comunist a urmărit cu perseverență să convingă pe fruntașii P.N.T. și P.N.L. asupra necesității ieșirii din pasivitate și a angajării lor decise la realizarea obiectivelor naționale antifasciste propuse, considerînd că este imperios necesară unirea tuturor partidelor, grupărilor, personalităților, a întregului popor în jurul unui program și unui plan de acțiune antifascistă unitară.

La sfîrșitul anului 1942 și în cursul anului 1943, fruntașii P.N.T. și P.N.L. devin tot mai conștienți că trebuie să iasă din pasivitate pentru a nu fi depășiți de mersul evenimentelor politico-militare.

Sub impresia marilor victorii obținute de armatele sovietice și aglo-americane, Gh. Tătăreanu propune constituirea unei „uniuni sacre” la care să participe toate partidele și grupările burgheze antihitleriste, inclusiv dizidențele care colaboraseră cu dictatura regală. Tot el va elabora un amplu memorandum, „Politica noastră în primăvara anului 1943”, în care pleda pentru reintegrarea României în alianțele sale tradiționale antebelice, dar stabilind în același timp bune relații cu Uniunea Sovietică. El întrevădea eventualitatea realizării unui acord „de principiu” cu reprezentanți ai forțelor de stînga¹³.

Grupul restrîns de membri P.N.T. care suportaseră rigorile lagărului de la Tirgu Jiu, eliberați, îndeamnă, în mai 1943, pe Maniu să iasă din pasivitate și să se angajeze ferm în acțiunea de desprindere a României din alianța cu Germania hitleristă¹⁴.

Autodizolvarea Internaționalei comuniste, noile înfrîngeri militare ale statelor Pactului tripartit care au avut între altele ca efect înlăturarea lui Mussolini de la putere și scoaterea Italiei din război, puternicul curent intern de opinie

¹² Uniunea Patriotică va adopta, începînd din 1943, titulatura de Uniune a Patrioților, denumire sub care va activa și după 23 August 1944.

¹³ Contactat, prin intermediul lui M. Ralea, la Sinaia, în vara anului 1943, Tătăreanu nu s-a arătat încă decis în acel moment să stabilească raporturi de colaborare antifascistă cu reprezentanții forțelor revoluționare.

¹⁴ Textul integral al scrisorii a fost publicat în „Dreptatea” din 29 august 1944, al cărei director figurează printre semnatari.

impotriva continuării războiului de partea Germaniei au determinat fruntașii P.N.T. și P.N.L. să iasă din pasivitate.

În euforia creată de semnarea armistițiului Italiei care a trezit temporar în cercurile politice burgheze românești speranțele unei înaintări spectaculoase a trupelor anglo-nord-americane prin nordul Italiei și de-a lungul râului Sava spre granițele României,¹⁵ fruntașii P.N.T. și P.N.L. acceptă în vara anului 1943 noile propuneri de colaborare antifascistă ale P.C.R., scontînd pe faptul că eventuala prezență a unor trupe „eliberatoare” occidentale în România ar fi permis fruntașilor politici burghezi să stăpînească deplin situația politică internă și să fină la respect forțele revoluționare democratice, pe comuniști în special, în cadrul unui „front patriotic antifascist” dominat de partidele și grupările burgheze.

Ocuparea Italiei de trupele hitleriste, încetinirea și apoi oprirea înaintării trupelor aliate la sud de Roma, în zona Monte Cassino, refuzul guvernelor și comandamentelor militare sovietic și nord-american de a accepta punerea în aplicare a variantei balcanice propusă de primul ministru britanic au năruit speranțele cercurilor politice burgheze, ale unor fruntași social-democrați de dreapta, într-o grabnică „eliberare” de către trupe aliate occidentale a României. În aceste noi împrejurări, delegații P.N.T., P.N.L. și ai P.S.D. nu mai consideră avantajos să continue tratativele începute cu P.C.R. și celelalte grupări și organizații antifasciste de stînga în vederea constituirii unui amplu Front patriotic antifascist și se retrag de la tratative.

În Frontul patriotic antifascist constituit în toamna anului 1943 au participat P.C.R., Uniunea patrioților, U.T.C., Uniunea socialistă țărănistă condusă de L. Rădăceanu și M. Ralea, Frontul Plugarilor, foști membri ai grupării socialiste unitariste Popovici.

Respingînd apelul la constituirea unui unic și eficient front patriotic antifascist care să mobilizeze toate energiile vitale ale poporului român la realizarea în primul rînd cu forțe proprii, pe cale insurecțională, a propriei eliberări de sub dominația fascismului, fruntașii P.N.T. și P.N.L. au ales calea sondării și negocierii unor condiții de armistițiu care să fie puse în aplicare în momentul favorabil creat de înfrîngerea hotărîitoare a unităților militare hitleriste staționate pe teritoriul nostru de către înaintarea armatelor aliate.

Informînd pe cei doi Antonești despre demersurile întreprinse, I. Maniu a solicitat dictatorului Ion Antonescu să ia el însuși inițiativa unor sondări de pace (cea ce colaboratorul său apropiat, Mihai Antonescu, întreprinsese, dealtfel, încă de la începutul anului 1943). De comun acord, s-a convenit trimiterea în noiembrie

¹⁵ În această perspectivă, Maniu trimite un amplu memorandum guvernului britanic în care, explicînd cauzele care duseseră la mutilarea teritorială, la înscăunarea dictaturii legionar-antonesciene, la participarea României la războiul antisovietic, își exprima speranța că cercurile occidentale vor sprijini retrocedarea teritoriilor cedate prin forță, menținerea României ca stat independent și suveran la gurile Dunării, afirmînd și credința în victoria aliaților. Prin emisari speciali sau prin intermediul lui G. I. Gh. Duca aflat în misiune diplomatică la Stockholm și a lui Gafencu, stabilit din decembrie 1941 în Elveția, cu ajutorul stației radio trimisă de britanici în țară (misiunea Țurcanu, alias Nicolo Vellano), Maniu va continua schimbul de mesaje cu reprezentanți politici ai guvernelor britanic și nord-american, în special. În perspectiva eliberării de către trupele occidentale a spațiului balcanic dunărean, au loc la București convorbirile Banffy-Mironescu încheiate fără rezultate deoarece Ungaria, după ce obținuse cu ajutorul Axei importante cîștiguri teritoriale în dauna vecinilor săi, spera ca Națiunile Unite învingătoare să-i confirme rapturile teritoriale obținute în anii 1938—1941. Gh. Tătăărăscu, la rîndul său, prin Gafencu și Benes, va înainta mesaje către marile puteri aliate în vederea sondării scoaterii României din războiul hitlerist.

brie 1943 a prințului B. Știrbei în Turcia pentru negocierea ieșirii României din război, sub protecția anglo-nord-americană.

Înteruperea tratatelor la nivel înalt de la Cairo, anglo-americano-chineză, și Teheran, respingerea definitivă a variantei Churchill au întârziat plecarea lui Știrbei, care ajunge la Cairo — via Ankara — abia la jumătatea lunii martie 1944. Susținând punctul de vedere al încheierii unui armistițiu prin care marile puteri occidentale să garanteze conservarea structurilor social-economice și politice burgheze din România împotriva unor prezumtive imixțiuni în afacerile interne din partea guvernului și comandamentului sovietic, care urmau să poarte responsabilitatea principală a regimului de ocupație militară a României pe întreaga perioadă a războiului antihitlerist și a perioadei următoare, negocierile de la Cairo vor eșua la sfârșitul lunii mai 1944¹⁶.

Ațit în convorbirile cu reprezentanții celor trei mari puteri aliate de la Cairo, cit și în convorbirile bilaterale secrete dintre emisarii lui Antonescu și cei ai opoziției burgheze cu membrii ambasadei sovietice de la Stockholm, României, guvernului sau opoziției antifasciste reunite li s-a cerut prin condițiile oferite la 11 aprilie 1944 retragerea grabnică a României din alianța cu Germania hitleristă și participarea României la războiul antihitlerist, accesul nestingherit al trupelor aliate (sovietice) pe teritoriu și asupra mijloacelor de transport, asigurarea aprovizionării trupelor aliate staționate sau în trecere, precum și o serie de alte prevederi politico-diplomatice, militare și economice privind viitorul statut internațional al României, și li s-a promis anularea dictatului de la Viena și revenirea nordului Transilvaniei la România.

Intrucit, ațit la Cairo, cit și la Stockholm, negociatorii români au târăganat perfectarea definitivă a acordului și mai ales obligația — fără de care armistițiul nu putea fi considerat ca aplicabil — retragerii României din războiul antisovietic și întoarcerii armelor împotriva ocupanților hitleriști, negocierile au fost suspendate, practic întrerupte¹⁷.

Între timp, la sfârșitul lunii martie — începutul lunii aprilie 1944, armatele sovietice în ofensivă pătrund pe teritoriul a 5 județe din nordul Moldovei, frontul stabilizându-se în zona Iași — Chișinău. Pe de altă parte, la 19 martie 1944 trupele hitleriste instaurează un regim de ocupație a Ungariei. Marea debarcare aliată de pe coasta Normandiei a spulberat ultimele iluzii ale cercurilor politice burgheze de pătrundere a trupelor aliate occidentale în apropierea granițelor de stat ale României. Eșuarea negocierilor de scoatere a României din război „pe cale diplomatică”¹⁸, iminența unor noi operațiuni ofensive sovietice pe frontul din Moldova și apoi mai adânc spre interiorul țării, începerea din 4 aprilie 1944 a bombardamentelor aliate pustitoare au convins în cele din urmă pe fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. că unica modalitate de scoatere a României din războiul hitlerist, de eliberare de sub dominația fascistă, de restabilire a graniței de vest, de obținere a unor prevederi mai favorabile la conferința de pace, în condițiile prezenței trupelor hitleriste și a dictaturii militare

¹⁶ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers. Europe. Government Printing office, 1961* (raportele lui Mac Veagh către Departamentul de stat.)

¹⁷ Pe larg, despre desfășurarea și importanța acestor negocieri în studiul nostru *Rolul forțelor politice interne din România în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din august 1944*, în „Revista de istorie”, nr. 12/1975.

¹⁸ În ciuda nepărfectării unui acord definitiv, aceste negocieri au jucat totuși un rol important în clarificarea și precizarea poziției părților, în fixarea unor prevederi ce vor figura în viitoarea convenție de armistițiu, au creat certitudinea că în cazul cînd românii vor contribui cu propriile lor forțe la propria eliberare și vor participa la operațiile de zdrobire militară a Germaniei hitleriste nu li se va aplica regula stabilită la Casablanca, a capitulării necondiționate.

antonesciene, era calea preconizată de P.C.R. încă din 1941, răsturnarea pe cale insurecțională a regimului antonescian, scoaterea României din război și îndepărtarea — în caz de împotrivire — prin forța armelor a ocupanților hitleriști de pe întreg teritoriul național.

După încheierea unui acord preliminar în aprilie 1944, la 8 iunie 1944 se constituie Blocul partidelor democratice format din principalele partide burgheze, P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu, și din cele două partide muncitorești reunite încă din aprilie 1944 în front unic, P.C.R. și P.S.D.¹⁹

În cursul lunii mai 1944, în vreme ce fruntașii P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu își puneau speranțele mai ales în rezultatul favorabil al negocierilor de la Cairo și Stockholm, târăgându-și de aceea perfectarea unui acord cu P.C.R. în vederea pregătirii insurecției antifasciste, Partidul Comunist a izbutit să realizeze un acord de colaborare antifascistă cu puternica grupare condusă de Gh. Tătăreanu (fost prim ministru în perioada 1934—1937 și 1939—1940, secretar general al partidului liberal la ultimul congres al acestuia) și cu cercurile palatului²⁰. În momentul constituirii B.N.D., P.C.R. acționa în front unic muncitoresc cu P.S.D., stabilise un acord de principiu și colabora cu casa militară a palatului, cu ofițeri superiori de la Marele Stat Major și de la comanda unor mari unități și corpuri de armată teritoriale la pregătirea preliminarilor militare ale insurecției.

P.C.R. împreună cu P.S.D. realizaseră de asemenea un acord de colaborare antifascistă cu gruparea tătărească și cu o serie de membri ai fostului partid național democrat (Iorghist) și mențineau legăturile cu organizațiile și grupările constituite în Frontul patriotic antifascist.

Tratativele duse în continuare pentru ca toate aceste alianțe să fie cuprinse în Blocul național democratic nu au dus la nici un rezultat datorită refuzului fruntașilor P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu de a colabora cu grupările desprinse din partidele lor și cu alte organizații revoluționare antifasciste cărora nu le recunoșteau statutul de organizații independente, considerându-le a reprezenta Partidul Comunist în alte ipostaze. Decizia de cuprindere în B.N.D. doar a celor patru principale partide ale țării a fost consemnată ca atare în declarația B.N.D. din 20 iunie 1944²¹. În aceste condiții, P.C.R. ia inițiativa la sfârșitul lunii iunie 1944 a reorganizării Frontului Patriotic Antifascist în Grup Patriotic Antifascist, la care în afara grupărilor foste în F.P.A. participa în plus Partidul Social Democrat reintregit (prin revenirea în rîndurile sale a grupării Rădăceanu și a foștilor socialiști unitariști), precum și o serie de noi militanți antifasciști. În final, soluția preconizată de P.C.R. — insurecția — a fost adoptată ca singura modalitate eficientă de înfăptuire cu succes a obiectivelor național-antifasciste²².

Singura organizație politică care a putut contribui la pregătirea militară a insurecției din 23 August 1944, efectuată în condiții de adîncă conspirativitate, a fost Partidul Comunist. Aceasta s-a datorat experienței acumulate deja de cadrele sale în cele peste două decenii de activitate conspirativă, existenței rețe-

¹⁹ Vezi articolul nostru sus-citat, *Politica de alianțe ale P.C.R. Constituirea Blocului național democratic în iunie 1944*, loc. cit., p. 1033.

²⁰ *Ibidem*, p. 1032.

²¹ Vezi articolul lui V. Liveanu, *Asupra elaborării și semnificației declarației de constituire a B.N.D.*, în „Revista Arhivelor” nr. 3/1976, p. 317.

²² În acest sens, o importanță deosebită a avut-o consfătuirea din noaptea de 13/14 iunie 1944, într-o locuință conspirativă a P.C.R., în care delegatul acestui partid a expus în fața unor ofițeri superiori antifasciști și a reprezentanților palatului schița planului insurecțional, plan care la 15 iunie 1944 va căpăta asentimentul regelui (comandant suprem al armatei) și va fi comunicat în zilele următoare prin diverse canale marilor puteri aliate la Cairo, Stockholm etc.

lei clandestine și aparatului militar⁴, obișnuite cu păstrarea desăvârșită a secretului oricărei acțiuni întreprinse²⁴, de care dispunea numai Partidul Comunist, ceea ce i-a permis acestuia în primăvara și vara anului 1944 să contribuie la culegerea unor date suplimentare privind starea morală, asigurarea pazei și comportamentului trupeii, supravegherea locuințelor particulare care găzduiau o însemnată parte a corpului ofițeresc hitlerist, mai ales în București și Valea Prahovei, putându-se astfel, pe baza cunoașterii diferitelor detalii, să se știe mișcarea diurnă a viitorului inamic.

În momentul declanșării insurecției, formațiile patriotice, înarmate și pregătite de partid, au contribuit alături de armată la luptele de apărare a obiectivelor economice și strategice, au participat la operațiunile de curățire a teritoriului țării de trupele hitleriste, care au încercat fără succes să infrângă forțele insurecționale și să instaureze un regim de ocupație militară similar celui instituit cu un an mai înainte în nordul și central Italiei.

Prin inițierea și participarea la toate acordurile bilaterale sau multilaterale, prin contribuția adusă la făurirea coaliției de forțe antifasciste, la elaborarea schiței generale și la pregătirea detaliată a planului insurecțional, Partidul Comunist Român a jucat un rol hotărâtor în toate fazele, pregătirii, iar apoi a înfăptuirii cu deplin succes a actului istoric de la 23 August 1944.

De pe pozițiile cîștigate în procesul făuririi coaliției naționale antifasciste, în pregătirea și victoria revoluției de eliberare națională și socială din august 1944, Partidul Comunist va aborda cu un prestigiu și o influență politică deosebite conducerea amplului proces de transformări revoluționar-democratice ale societății românești după 23 August 1944.

Documente privind rolul propagandei comuniste în organizarea și declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă

În toamna anului 1940, în condițiile create prin pierderile teritoriale impuse de dictatul fascist de la Viena, în urma căruia Ungaria hothystă a anexat partea de nord-vest a României, instaurarea în România a unui regim politic totalitar militaro-fascist, intrarea statului român în sfera de dominație a Reich-ului hitle-

²³ Din toamna anului 1943 membrii rețelei clandestine participanți la acțiunile de sabotare a mașinii de război fasciste, la propaganda antifascistă în sinul armatei române pe front și în interiorul țării, se constituia într-o „secție” militară separată, sporindu-și măsurile de conspirativitate. Se constituie zeci de formații patriotice, se strînge armament și muniții pentru dotarea și instruirea acestor formații (pe larg despre aceasta, în lucrarea lui C. Olteanu, Ilie Ceaușescu și V. Mocanu, *Activitatea P.C.R. în armată. 1921—1944*, p. 220 și urm.).

²⁴ Întrucît orice indiscreție privind pregătirea insurecției, cu atât mai mult detaliile militare ale acestei pregătiri, ar fi putut alarma organele represive antonesciene, organele SS, Gestapoului și celorlalte servicii de informații hitleriste aflate în România, ceea ce ar fi eliminat factorul surpriză, ba chiar ar fi putut compromite total succesul operației insurecționale. Pregătirea militară în detaliu, precum și planul general al acestor acțiuni au fost cunoscute doar de un număr extrem de restrîns de persoane, un rol important în acest comitet militar de pregătire insurecțională și în adoptarea deciziilor avîndu-l reprezentantul Partidului Comunist.

rist și accentuarea stării de dependență o dată cu antrenarea lui, în vara anului următor, în războiul antisovietic au determinat ascuțirea contradicțiilor social-economice și politice, între care contradicția principală a constituit-o cea dintre poporul român, pe de o parte, și imperialismul german și dictatura antonesciană, pe de altă parte.

Toate acestea au "creat o stare de spirit generală favorabilă ridicării la luptă împotriva adevăratului vrăjmaș al intereselor noastre naționale — imperialismul german, pentru a stopa cursul nefast al evenimentelor în care fusese angrenată țara împotriva dorinței și voinței locuitorilor ei:

Adversitatea față de nazism izvoră din tradițiile luptei pentru libertate și independență națională ale mișcării largi antifasciste desfășurate în perioada interbelică de forțele patriotice în frunte cu clasa muncitoare și partidul comunist.

Numeroasele documente interne și externe existente în Arhivele Statului relevă că mișcarea de rezistență antifascistă, antihitleristă a poporului român a îmbrăcat forme și modalități proprii, a utilizat metode și soluții specifice, urmînd un curs ascendent, care a culminat cu puternica ridicare la arme din vară anului 1944 și participarea României la războiul antihitlerist.

În acest cadru, P.C.R. a reprezentat forța politică cea mai activă și consecventă a rezistenței antihitleriste. Prin uriașa activitate politico-organizatorică și propagandistică, partidul comunist a făcut, o dată în plus, proba înaltului său patriotism, a atașamentului și răspunderii față de destinele poporului.

O ilustrare vie a dimensiunilor acțiunilor comunistilor, a varietății și complexității metodelor folosite, a priceperii, curajului și abnegației revoluționare cu care aceștia au știut să înfrunte condițiile ilegalității o constituie ampla activitate propagandistică — în cadrul căreia pe prim plan s-a situat propaganda clandestină — organizată și desfășurată de Partidul Comunist Român în anii 1940—1944 pentru influențarea și dinamizarea opiniei publice.

Așa cum o atestă mărturiile documentare, propaganda comunistă desfășurată în acești ani a cunoscut o multitudine de forme și mijloace de comunicare a textului mesaj — tipărit, șapirografiat, dactilografiat sau scris de mînă — în difuzarea acestuia comuniștii apelînd la o gamă foarte bogată de metode întrebuițate în îndelungata perioadă a muncii ilegale. Ziarele, gazetele, manifestele, publicațiile șapirografiate sau dactilografiate, afișele desenate sau tipărite, etichetele și „fluturașii“, incipțiile pe ziduri sau garduri, înscrisurile pe țimbre, bancnote ori monezi, conținînd cuvîntul de ordine al partidului, lozinci și apeluri la lupta mișcării de rezistență națională făceau obiectul a nenumărate materiale de informare întocmite de organele de represiune ale regimului dictatorial, reflectînd audiența și forța de penetrare a ideilor comunicate de produsele propagandistice în cele mai diverse medii și categorii sociale.

Documentele interne provenind de la organele — centrale ori locale — ale aparatului de stat, judiciar sau de represiune — care semnalează, reproduc ori anexează numeroase asemenea materiale propagandistice răspîndite în pofida legislației foarte severe adoptate de regimul antonescian¹, constituie o dovadă de necontestat a uriașului și eficientului arsenal propagandistic care a avut o contri-

¹ Legea nr. 80 din 6 februarie 1941, referitoare la reprimarea forțelor ce pun în primejdie existența și interesele statului, stabilea pedeapsa cu moartea pentru cei care „[...] d) îndeamnă prin viu grai sau prin orice mijloace la manifestațiuni sau acțiuni cu caracter de umiltire împotriva ordinii publice sau sociale existente în stat [...] h) tipăresc, scriu, desenează sau multiplică în orice mod și împart manifeste, manuscrise, schițe, desene ce ar conține vreun îndemn la săvîrșirea unui act sau manifestare a unei idei care constituie o umiltire împotriva ordinii existente în stat“ („Monitorul Oficial“, partea I, nr. 31 din 6 februarie 1941, p. 553). Iar decretul-lege privitor la deținerea sau păstrarea materialului de propagandă politică interzisă prevedea: „Art. 1. Se interzice deținerea sau

buție substanțială la ridicarea moralului maselor populare angajate ferm în mișcarea de rezistență, consolidând încrederea în justetea și valabilitatea obiectivelor înscrise pe steagul revoluției, reprezentând un aport considerabil la edificarea unei autentice stări de spirit revoluționare ca factor important al asigurării victoriei revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944.

Dintre mijloacele de acțiune propagandistică utilizate de partidul comunist rolul esențial în informarea și mobilizarea poporului la lupta de eliberare a țării l-a jucat presa ilegală². Înfruntând riscuri de tot felul, militanții P.C.R. au reușit să editeze în anii celui de-al doilea război mondial un număr de peste 30 de ziare centrale și regionale, unele cu apariție mai scurtă, altele pe perioade îndelungate.

O dată cu încetarea — la 8 octombrie 1940 — a apariției ziarului „Scnteia”, nu a mai fost posibilă editarea unor ziare centrale până în anul 1943, când „România liberă” — în cele șapte numere apărute în 1943 și cele zece din 1944 — a devenit principalul mijloc de difuzare a documentelor referitoare la organizarea rezistenței.

Organizațiile regionale și locale ale P.C.R., precum și organizațiile politice sau de masă aflate sub influența P.C.R.: Uniunea Tineretului Comunist, Frontul Patriotic Antihitlerist, Uniunea Patrioților au editat de asemenea o serie de publicații, manifeste, afișe etc. tipărite sau multiplicat prin dactilografiere.

Deseori, notele informative, dările de seamă, buletinele de informații ale organelor de represiune însărcinate cu supravegherea activității comuniștilor urmăreau tipărirea și răspândirea unor publicații ca: „Adevărul dobrogean”, organul Comitetului regional al P.C.R. Dobrogea (1941), „România liberă — Banat” (1942—1944), „România liberă — foaie de informații a Frontului unic național de luptă pentru independență, democrație, pace, pîine” (1942), „Tinărul luptător”, organ al Comitetului Central al U.T.C. (1940), „Buletinul informativ pentru lupta patriotică a tineretului român” (1942), „Tinărul patriot”, organ de luptă al tineretului patriotic din România (1943), „Buletinul tineretului patriotic”, oficiosul ilegal al organizației din Ploiești — U.T.C. (1942) etc.³

Se impune a fi subliniat că întreaga activitate propagandistică desfășurată de comuniști în această perioadă a fost concepută și organizată astfel încît să cuprindă toate categoriile sociale, să concure la unirea tuturor forțelor democratice, patriotice, să realizeze consensul național.

Chemările și îndemnul lansate erau adresate deopotrivă muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, micilor meseriași și industriași, soldaților și cadrelor superioare ale armatei, femeilor și tinerilor, fără deosebire de naționalitate.

„Drumul spre salvare este forța unită a poporului român — se spune într-un manifest comunist răspândit la 6 februarie 1942 la Brașov — fără deosebire de convingere politică, adică toți acei care sînt pentru o Romînie liberă și independentă, un front unic patriotic cît mai larg și cît mai puternic, care va fi în stare să ducă o luptă unică și hotărîtă”⁴.

păstrarea sub orice formă, a oricărei tipărituri, multiplicări, manuscrise, obiecte, tablouri sau litografii, cu intențiunea de a scoate în evidență, a propaga sau instiga la promovarea vreunei acțiuni sau ideologii politice, neîngăduite prin art. 4, 5 și 6 din legea nr. 80 din 1941, pentru reprimarea faptelor ce pun în primădie existența și interesele statului”. („Monitorul oficial”, partea I-a, nr. 232 din 5 oct. 1942, p. 8362).

² Col. Petre Ilie, *Presa P.C.R. — animator al luptei maselor populare pentru eliberarea maselor populare pentru eliberarea patriei de sub dominația fascistă (1940—1944)*, în „File de istorie militară a poporului român”, vol. 3, Edit. militară, București, 1975, p. 181—205; Constantin Antip, *Istoria presei române*, București, 1979.

³ Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească.

⁴ Ibidem, dosar 44/1942, f. 7.

În vasta activitate propagandistică desfășurată de comuniști se cuvine a fi făcută, de asemenea, evidențierea strînsei conexiuni, constatabilă documentar, dintre organele de presă și numărul mare de broșuri, foi volante, manifeste, copii de articole sau de scrisori și memorii ale unor personalități politice, inclusiv ale liderilor partidelor burgheze, multiplicare cu mijloace tipografice sau sub alte forme. Această conexiune nu a fost numai tematică, de conținut patriotic și antihitlerist, ci complexă. De foarte multe ori broșurile și foile volante relau materialele publicate în presa ilegală, le asigurau o răspîndire mai largă; deseori constituiau o formă specifică de sporire cu mijloace locale, a tirajului prese clandestine și de înlesnire a accesului ei la cititori.

De altfel, sistemul difuzării acestor materiale, bazat pe principiul „citește-l și dă-l mai departe!” implica angajarea eroică, înfruntarea riscului și abilitatea activiștilor comuniști, a oamenilor de cultură de convingere democratică etc.

După cum o ilustrează documentele și așa cum au evidențiat o serie de studii consacrate analizei de conținut și direcțiilor tematicii propagandei rezistenței naționale⁵, între temele principale ale propagandei comuniste din acești ani — care au fost susținute concomitent în mai multe materiale încă de la începutul perioadei sau către sfîrșitul acesteia, întrepătrunzîndu-se și completîndu-se reciproc, ca obiective permanente ale acțiunilor de propagandă — enumerăm: lupta de eliberare a țării de sub dominația Germaniei naziste, pentru refacerea unității național-statale prin eliberarea teritoriului nord-vestic răpît prin dictatul fascist de la Viena, pentru restabilirea independenței și suveranității naționale; realizarea unității de acțiune a întregului popor român și făurirea Frontului Unic Național Antihitlerist ca mijloc politic fundamental în obținerea victoriei în lupta antihitleristă; înlăturarea regimului antonescian și instaurarea unui regim politic democratic, constituțional și parlamentar; încetarea războiului alături de Germania hitleristă și alianța cu Națiunile Unite; însuflețirea încrederii în victoria finală asupra fascismului, restabilirea drepturilor și libertăților, desființarea lagărelor de concentrare, îmbunătățirea situației economice etc.

Grupajul documentar care urmează vine să se alăture altor mărturii ale perioadei care au văzut lumina tiparului în cadrul unor culegeri de documente*, publicații de specialitate, precum și în numere anterioare ale „Revistei Arhivelor”**.

ELENA GHEORGHE

⁵ Ion Popescu-Puțuri, *Propaganda în anii celui de-al doilea război mondial — metode, obiective, rezultate*, în „Anale de istorie”, an XXVI (1980), nr. 1, p. 84—98; Gheorghe Zaharia, Nicolae Copoiu, *Propaganda rezistenței și războiului antihitlerist în România*, în „Anale de istorie”, an XXVI (1980), nr. 2, p. 93—107; Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, *Propaganda românească din emigrație în timpul celui de-al doilea război mondial*; *ibidem*, p. 108—125; Mihail E. Ionescu, *Utilizarea de către P.C.R. a mijloacelor legale de propagandă pentru educarea antifascistă a opiniei publice (1940—1944)*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 7/1983, p. 657—673.

* *Documente privind activitatea P.C.R. în armată, 1921—1944*. Edit. militară, București, 1974; C. Ivașcu, A. Tănăsescu, *Cumpăna cuvîntului. 1939—1945. Mărturi ale conștiinței românești în anii celui de-al doilea război mondial*, Edit. Eminescu, București, 1977; Ioan Scurtu (coordonator), *Culegere de documente și materiale privind istoria României (1940—1944)*, Tipografia Universității București, 1978; Fl. Dragne, I. Scurtu, *Culegere de texte privind istoria mișcării muncitorești din România*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1981; I. Scurtu (coordonator), *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente* Edit. didactică și pedagogică, București, 1982.

** „Revista Arhivelor”, anii XII(1969), nr. 2; XXXVI (1974); nr. 3; XXXVIII (1976), nr. 2; XXXXIX(1977), nr. 1; XL(1978), nr. 2 și 4; XLI(1979), nr. 3.

1

1940 noiembrie 25, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la acțiuni ale comuniștilor din capitală, Reșița, Iași, Turnu-Severin.

[...] ACȚIUNEA COMUNISTĂ

Serviciul Poliției Sociale (24—25 .XI. 1940, p. 16)

Partidul Comunist intenționează să transforme procesul celor 19 comuniști arestați cu ocazia manifestației de la Obor *, în proces politic.

Direcția Siguranței (24—25. XI. 1940, p. 2)

În noaptea de 22/23. XI. a.c. pe zidurile Uzinelor Reșița au fost șablonate lozinci comuniste.

Poliția din Reșița face cercetări pentru descoperirea autorilor.

Direcția Siguranței (24—25. XI. 1940, p. 1)

În noaptea de 22—23 noiembrie a.c., la Iași au fost răspindite un număr restrâns de manifeste comuniste.

Se fac cercetări.

Buletinul Inspectoratului General al Jandarmeriei (24—25. XI. 1940, p. 16)

Pe șantierul naval de la Turnu Severin se face propagandă comunistă.

Se supraveghează acțiunea.

Direcția Siguranței (24—25.XI. 1940, p. 30)

Avocatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu din București acordă ajutoare bănești pentru comuniștii din Jăgăr. [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 42/1940, f. 54.

2

1941 aprilie 9, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, prin care se semnalează tipărirea și răspindirea în clandestinitate a unor broșuri cu titluri camuflate conținând documentele: „Pentru pacea și independența națională a poporului român“, datat 15 ianuarie 1941, și „De la regimul legionar la dictatura militară“**.

[...] Conducerea partidului comunist a tipărit și răspândit clandestin în rândurile membrilor organizațiilor respective, două noi broșuri de propagandă.

Cea dintâi, intitulată în mod camuflat: „Dragii mei copii“ de General Ion Antonescu, conține articolul „Pentru pace și independență națională a poporului român“ datat la 15 ianuarie 1941.

În esență, articolul vorbește de subjugarea României de către puterile Axei și de necesitatea de a se duce lupta împotriva puterilor imperialiste, cu sprijinul Uniunii Sovietice.

Se preconizează anumite măsuri, pentru atingerea acestui scop.

A doua broșură are titlul: „În umbra marelui Führer“, tot de General Ion Antonescu, conținând articolul „De la regimul legionar la dictatura militară“.

Articolul cuprinde o vehementă critică a programului de guvernământ al regimului (Buletin Direcția Siguranței Statului — anexe, pag. 86) [...]

* Este vorba de manifestația antifascistă și antirăzboinică desfășurată în cartierul Obor din București la 3 noiembrie 1940.

** Este vorba despre documentul elaborat de C.C. al P.C.R. la 26 februarie 1941.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 22—23.

3

1941 aprilie 17, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, cu privire la răspîndirea unui manifest comunist în raza municipiului Iași.

[...] În noaptea de 14/15 aprilie a.c. în raza municipiului Iași s-a răspîndit un manifest comunist cerînd lupta contra scumpetei și impozitelor, contra concentrărilor și rechizițiilor, contra ocupației germane, răsturnarea dictaturii militare Antonescu și alianță cu U.R.S.S.

Autoritățile locale urmăresc autorii și colportorii.

Cazul a fost semnalat Ministerului de Interne.

Se anexează un manifest în fotocopie.*

(Buletinul Inspectoratului General de Jandarmi, anexe, pag. 35)

* N. El. Gh. Nu există în dosar.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 25—26.

4

1941 iulie 17, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea unor manifeste comuniste pe teritoriul comunei Moțac (județul Baia).

[...] În noaptea de 14/15 iulie, s-au răspîndit pe teritoriul comunei Moțac (județul Baia), două feluri de manifeste comuniste, avînd următorul conținut ;
— Primul manifest : „Ostași români, în spatele vostru stă dușmanul fascist german, care cu ajutorul tunurilor și mitralierelor, vă împinge în război.

În fața voastră e prietenul vostru, armata roșie a muncitorilor și țăranilor. Părăsiți dușmanul și treceți la prietenul vostru“.

— Al doilea manifest : „Români, voi flămînziiți pentru că Hitler v-a jefuit de alimente, voi duceți războiul pentru că Antonescu v-a vindut. Ridicați-vă la luptă pentru o Românie liberă și independentă. Petrolul vostru pune în mișcare tancurile și avioanele lui Hitler, cotropitorul vostru. Nici o picătură de petrol lui Hitler, dușmanul crîncen al poporului român“.

S-au luat măsuri, pentru identificarea și arestarea autorilor și colportorilor. (Direcția generală a Poliției) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 62.

5

1941 august 8, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea unor publicații comuniste în Banat și la inițierea de către comuniști a „Frontului popular“ și a „Frontului național împotriva cotropitorilor străini“.

[...] Marele Stat Major — P. S. — Secția 2, semnalează, că în rîndurile muncitorilor maghiari din Banat, sînt răspîndite publicațiunile comuniste „Observatorul liber“ și „Cuvîntul liber“ redactate în limba maghiară.

— Ministerul Afacerilor Interne semnlează, că elementele comuniste au primit instrucțiuni, ca — în propaganda ce se desfășoară în masele muncitorești — să preconizeze formula „Frontului popular“ și a „Frontului național, împotriva cotropitorilor străini (trupele germane).

Prin aceste formule, conducerea partidului comunist crede că va capta cu mai mare ușurință adeziunea maselor muncitorești.

Chestiunea se urmărește [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 79.

6

1941 septembrie 18, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea unui manifest antirăzboinic prin care se aclamă Frontul Unic Muncitoresc.

[...] S-a răspîndit un manifest semnat „un grup de muncitori” și îndreptat împotriva războiului și a scumpetei. Războiul nostru alături de Germania nu este recunoscut ca „național” și „sfînt” întrucît ne-am dus „peste Nistru, în loc să eliberăm cele 2 milioane de români subjugăți și maltrățați de grofii unguri”. Califică războiul ca fiind al bancherilor și boierilor. Protestează contra obligațiunii de a subscrie la împrumut.

Îndeamnă pe muncitori să ceară mărirea salariilor pînă la 200% pentru cei căsătoriți, cu copii și cer să li se facă dreptate fiindcă nu vor să moară de foame.

Aclamă „Frontul unic al tuturor muncitorilor în luptă pentru pîine, pace și independență națională”.

(Direcția Generală a Poliției) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 99.

7

1941 septembrie 29, București. Raport al Marelui Cartier General al Armatei înaintat Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la instrucțiunile P.C.R. privind propaganda antirăzboinică în rândurile soldaților.

MARELE CARTIER GENERAL

SECȚIA II-a

Biroul 2

Nr. 6694/B

29 septembrie 1941

MARELE CARTIER GENERAL

Secția 2-a

STRICT SECRET

către

VICTORIA

Am onoare a vă aduce la cunoștință :

Din informațiile pe care le deținem, rezultă că Partidul Comunist, clandestin, prin noile instrucțiuni date, a cerut membrilor săi :

a. Să înceapă o intensă propagandă comunistă și antirăzboinică printre ostașii înapoiați de pe front (răniți, în concediu, în diferite delegații etc.)

b. Să convingă pe acești soldați că este în interesul lor ca războiul să se sfîrșească în cel mai scurt timp, în care scop ei au datoria de a curma continuarea lui prin tot felul de acte de sabotaj.

c. Să explice soldaților că marele număr de ofițeri români morți și răniți este datorat exclusiv faptului că armata sovietică, dotată cu un armament perfecționat și de mare precizie, a urmărit totdeauna ca pierderile să fie suportate de corpul ofițeresc.

d. Să caute a câștiga cîți mai mulți ostași, pentru cauza comunistă, organizînd cu ei, în sinul armatei, celule cărora să li se încredințeze misiuni precise de propagandă, sabotaj și legătură conspirativă cu elementele comuniste din afară.

Vă rugăm să binevoiți a dispune urgente măsuri de supraveghere pentru evitarea acestei propagande și identificarea elementelor comuniste din comandanțele, serviciile și unitățile în subordine.

ȘEFUL MARELUI CARTIER GENERAL
GENERAL
N. Palangeanu

Șeful Secției a II-a
lt. colonel
R. Dinulescu

COMUNICAT :
pînă la Brigada Mixtă inclusiv

Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond Comandamentul 5 teritorial, dosar 126/1941, f. 203.

8

1941 octombrie 31, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, prin care se semnalează lansarea manifestului comunist intitulat „Români, românce”.

[...]Partidul comunist clandestin din Capitală a lansat un manifest subversiv, intitulat „ROMÂNI, ROMÂNCE” și multiplicat la mașina de scris, pe hîrtie subțire.

Prin acest manifest :

a. Se critică regimul actual, pentru că duce războiul contra popoarelor libere din Rusia Sovietică.

b. Se îndeamnă cetățenii, de a forma — cu ocazia zilei de 7 Noiembrie (aniversarea revoluției roșii) — comitete ale „Frontului unic național” atît în fabrici, pe străzi, pe ogoare, cît și pe front care vor cere încetarea războiului contra U.R.S.S., alungarea cotropitorilor germani din țară, ajutoare pentru văduve, orfani și șomeri, libertatea întrunirilor și amnistie generală.

(Direcția Generală a Poliției și Marele Cartier General). [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 43/1941, f. 108.

9

1942, aprilie 18, București. Fragment din buletinul informativ înaintat Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea buletinului de propagandă „România liberă” editat de comuniștii din capitală în cadrul acțiunii pentru crearea „Frontului unic național de luptă”.

Ministerul Afacerilor Interne raportează :

Comuniștii din Capitală — în cadrul acțiunii, pentru crearea unui „Front unic național de luptă” din elementele democratice și opoziționiste regimului actual — au editat și răspîndit clandestin un buletin de propagandă* intitulat „ROMÂNIA LIBERĂ”

Prin acest buletin :

— se face propagandă pentru : „independentă”, „democrație”, „pace” și „pîine”.

— se caută a atrage pe foștii politicieni democrați români în mișcarea comunistă, spre a activa împotriva Puterilor Axei și contra războiului antibolșevic.

* Este vorba despre publicația dactilografiată „România liberă — foaie de informații a Frontului unic național de luptă pentru independentă, democrație, pace” (1942).

S-au luat măsuri pentru descoperirea autorilor și a locului de imprimare a acestor buletine subversive [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 52.

10

1942 aprilie 20, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la propaganda comunistă desfășurată în capitală, în cadrul „Frontului Unic Național”.

[...] Ministerul Afacerilor Interne comunică :

a) Comuniștii continuă propaganda subversivă, în Capitală.

Ei se pregătesc pentru declanșarea unei vaste acțiuni, ce se va desfășura sub camuflajul așa-zisei organizațiuni clandestine a „Frontului unic național”, în care scop :

— au editat un buletin, denumit „România Liberă”, pentru a deruta organele de siguranță și a atrage pe cetățeni, la o acțiune antigermană și democratică ;

— au anunțat, că în săptămâna viitoare va apare și o revistă de 40 pagini în 100 exemplare, tot sub egida „România liberă”, din care se va trimite cite un exemplar întreprinderilor muncitorești importante și organizațiunilor comuniste.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 53.

11

1942 iunie 1—5, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, despre răspindirea în capitală a „Buletinului informativ pentru lupta patriotică a tineretului român” nr. 2, datat 15 mai 1942, și la circulația bancnotelor pe care erau imprimate lozinci comuniste.

[...] Ministerul Afacerilor Interne comunică :

a) Recent s-a răspindit în Capitală publicația de propagandă comunistă, intitulată :

„BULETIN INFORMATIV PENTRU LUPTA PATRIOTICĂ A TINERETULUI ROMÂN” nr. 2, datat 15 mai 1942.

Acest buletin, cu caracter subversiv a fost multiplicat la mașină și cuprinde :

— informațiuni asupra situației internaționale, văzute prin prisma partidului comunist ;

— îndemnuri către tineretul român, de a lupta pentru distrugerea germanilor și fasciștilor.

b) Elementele comuniste din Capitală continuă propaganda subversivă, în special în rîndurile maselor muncitorești, punînd în circulație bancnote de 100 lei, pe care au șablonat lozinci comuniste [...].

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 73.

12

1942 iulie 4, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la activitatea comuniștilor din Sectorul II Negru și la manifestele comuniste difuzate în capitală.

[...] Serviciul Special de Informații comunică :

a) Partidul Comunist clandestin din România — organizația Capitalei — a hotărât ca organizația comunistă a Secorului II Negru să fie împărțită în 2 grupări :

- gruparea „Dudești” și
- gruparea uzinelor „Malaxa”,

în scopul ca propaganda comunistă să se poată desfășura în mai bune condițiuni, în special în rândurile lucrătorilor.

b) Cercurile conducătoare comuniste au dat noi dispozițiuni, pentru intensificarea acțiunii de colectare a fondurilor necesare pentru ajutorarea comunistilor, aflați în închisori și lagăre.

Autoritățile urmăresc îndeaproape activitatea subversivă și clandestină a agenților comunisti.

— Ministerul Afacerilor Interne raportează :

a) În noaptea de 2/3 iulie au fost aruncate manifeste comuniste, pe linia C.F.R. București — Giurgiu (la bariera Pieptănari — periferia Bucureștiului).

Manifestele sînt datate 22 iunie 1942, adresate „CĂTRE POPORUL ROMÂN” și semnate de Comitetul Central al Partidului Comunist din România.

Prin acest manifest se critică regimul actual și se spune — între altele — următoarele :

„CEASUL AL 12-LEA A SUNAT !

POPORUL NOSTRU ARE DE ALES :

— A PIERI pentru Hitler și împreună cu fascismul german, încă în cursul anului 1942 ;

SAU

— A SE SALVA, prin retragerea armatei române de pe frontul sovietic, prin încheierea imediată a păcii cu Uniunea Sovietică”

b) Agenții comunisti au răspîndit asemenea manifeste și în alte locuri.

Un exemplar a fost găsit aruncat într-un vagon de tramvai din București. S-au luat măsuri de prinderea autorilor și colportorilor comunisti [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 82—83.

13

1942 septembrie 19, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea în județul Făgăraș a unor manifeste comuniste care îndemneau la organizarea frontului patriotic de luptă împotriva războiului, pentru independență și eliberare națională.

[...] În ziua de 7 septembrie a.c., cu ocazia tirgului de vite ținut la Făgăraș, organele polițienesti au găsit 12 manifeste comuniste aruncate pe marginea șoselei, probabil cu intenția de a fi găsite de țăranii care veneau la tirg.

Manifestele instigă la ura împotriva germanilor și împotriva războiului din răsărit, care nu ne poate readuce Ardealul cedat, îndeamnă la organizarea unui larg front patriotic care să lupte pentru imediata încetare a războiului antisovietic, pentru independența națională și libertatea poporului, izgonind guvernul trădător, și cer muncitorilor și țăranilor să facă acte de sabotaj și să ajute pe prizonierii sovietici.

În comuna Arpașul de jos (județul Făgăraș) s-au găsit de asemenea manifeste comuniste, ceea ce arată că propaganda comunistă își îndreaptă acțiunea și în mediul rural. [...]

(Ministerul Afacerilor Interne)

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 104.

14

1942 noiembrie 2, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la răspîndirea în județul Timiș a unor manifeste comuniste adresate țăranilor.

[...] În ziua de 26 octombrie a.c. în raza comunei Chilad, județul Timiș Torontal, s-au găsit 3 manifeste comuniste, cu următorul text :

„ȚĂRANI !

Nu dați nimic pentru războiul lui Hitler, formați gărzi cetățenești pentru apărarea muncii voastre.

Jos cu guvernul trădător“

Se fac investigațiuni pentru descoperirea colportorilor. [...]
(Ministerul Afacerilor Interne).

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 44/1942, f. 118.

15

1943 ianuarie 28, București. Articol publicat în „România liberă“, cu ocazia aniversării unirii din 1859 prin care poporul român este chemat la lupta pentru alungarea trupelor hitleriste din țară și răsturnarea dictaturii antonesciene.

TRĂIASCĂ ROMÂNIA LIBERĂ !

24 ianuarie 1943

Simbol al unității naționale, 24 ianuarie trebuie să fie astăzi, în plină cotropire nemțească, prilej de hotăriri și acțiuni patriotice. Mai ales că azi, ca și la 1859, este în joc existența noastră națională, unitatea noastră ca neam, libertatea noastră ca popor.

Problema existenței, libertății și unității noastre este deci pe primul plan al preocupărilor politice actuale și de atitudinea noastră față de ea depinde soluționarea ei fericită și salvarea noastră.

La 24 ianuarie 1959, patrioții munteni și moldoveni, fără deosebire de rang și clasă socială, au înfăptuit Unirea celor două principate, o etapă din cele mai importante în calea emancipării noastre naționale.

Atunci, ca totdeauna în cursul istoriei noastre, ne-a fost dușman imperialismul germano-habsburgic, opunîndu-se Unirii, iar sprijiniți am fost de Franța prietenă. Și atunci s-au găsit cozi de topor care să se pună în calea necesităților naționale, dar au fost înăbușiți și măturați de mișcarea spre unire a poporului.

Astăzi, în 1943, după dictatul de la Viena care ne-a sfîșiat țara și ne-a sfîrtecat neamul și după aruncarea criminală a floarei națiunii într-un război nenorocit alături de dușmanii ei cei mai neîmpăcați, datoria noastră [este] de a realiza din nou și neîntîrziat solidaritatea deplină românească, spre a asigura țării libertatea și nației viitorul.

24 ianuarie 1943 să fie un moment de zguduire a conștiinței naționale, de înfrățire a tuturor inimilor românești, de unire a tuturor forțelor sociale pentru a da poporului încredere în sine și în dreptatea cauzei sale, pe care n-o va putea câștiga decît prin acțiunea hotărîtă și neînduplecată împotriva dușmanului de totdeauna, imperialismul hrăpăreț german, și contra trădătorilor de neam din slujba lui.

Neagra robie în care hitlerismul vrea să arunce popoarele pașnice ale Europei, fără excepție, trebuie să ne trezească și să ne determine a ne uni puterile contra lăcomiei și sălbăticiiei teutone.

Intelctuali și muncitori, săteni și orașeni, oameni politici și gospodari, militari și civili, industriași și negustori, ardeleni, regăteni, bănățeni, să ne unim cu toții într-o efortare supremă pentru a scăpa țara de cotropirea nemțească și a o așeza alături de aliații ei firești cu care am luptat cot la cot în 1916—1918

împotriva cotozirii germane și alături de care o vom putea reface din nou și consolida pentru totdeauna.

Aceasta este chemarea lui 24 ianuarie 1943, scoasă din semnificația eforturilor cinstite și hotărâte ale luptătorilor patrioți de la 1859.

La luptă deci, uniți pentru eliberarea patriei de contropirii nemți și de trădătorii dinlăuntru !

„România liberă“, an I, nr. 1 din 28 ianuarie 1943.

16

1943 august 8, București. Declarația Uniunii Patrioților publicată în „România liberă“, cuprinzând propunerile P.C.R. de constituire a „Comitetului național pentru eliberarea țării“.

DECLARAȚIA UNIUNII PATRIOTILOR CU PRIVIRE LA PROPUNEREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA DE A CONSTITUI „COMITETUL NAȚIONAL DE LUPȚĂ PENTRU ELIBERAREA ȚĂRII“.

Comitetul pe țară al Uniunii Patrioților (U. P.) întrunit pentru a discuta și hotărî asupra propunerilor Partidului Comunist din România (P.C.R.) de a forma un Comitet Național de luptă pentru eliberarea țării și în urma tratativelor duse cu delegația P.C.R. declară următoarele :

1. U. P. a dus și duce de la înființarea ei o luptă hotărâtă pentru unificarea tuturor grupărilor și organizațiilor antihitleriste într-un front comun de luptă (vezi apelul U. P. din Nr. 1 al „României Libere“), acesta fiind și unul din principalele scopuri ale U. P.

Desfășurarea evenimentelor : acțiunile coordonate ale Națiunilor Unite în Mediterană și pe frontul de răsărit, prăbușirea fascismului în Italia, persistența guvernului Antonescu în politica de trădare și perspectiva apropiată a unui nou front de luptă în Balcani, care transformă România în teatru de război, au dovedit limpede dreptatea liniei politice a U. P.

2. U. P. ia cunoștință cu satisfacție de inițiativa P.C.R. a forma un Comitet Național de luptă pentru eliberarea țării, constituit din delegații tuturor organizațiilor patriotice. Consideră crearea Comitetului Național ca un act istoric și decisiv pentru realizarea unității de luptă a întregii suflări românești în vederea salvării patriei.

3. Acceptă în întregime platforma propusă de P.C.R. și lupta comună pentru realizarea Comitetului Național și a Frontului Patriotic Antihitlerist și hotărâște colaborarea cu P.C.R. și oricare alt partid ori grupare pentru atingerea acestor scopuri.

4. Ia act de obligația P.C.R. de a sprijini acțiunea dusă de U. P. în vederea unei declarații publice din partea tuturor organizațiilor și personalităților patriotice, de condamnare a războiului dus alături de hitleriști și de solidarizarea cu lupta Națiunilor Unite împotriva hitlerismului, declarație care să fie și o chemare la luptă a poporului pentru pace și libertate.

5. Face apel la toate organizațiile politice și patriotice și la membrii acestora de a trece peste deosebirile care sînt de ordin secundar față de catastrofa națională iminentă și de a accepta propunerea P.C.R. ca singura soluție salvatoare și a porni imediat la o acțiune coordonată a tuturor forțelor naționale.

6. Obligă pe toți aderenții U. P. să sprijine, oriunde s-ar afla, inițiativa P.C.R. pentru formarea COMITETULUI NAȚIONAL și să-și inzecească eforturile de unire într-un front comun al tuturor grupărilor și partidelor antihitleriste și pentru lupta împotriva mașinii de război a lui Hitler.

August 1943

COMITETUL CENTRAL AL UNIUNII
PATRIOTICE

„România liberă“, an I, nr. 5, din 8 august 1943

FRĂȚI ROMANI
NEMȚII ȘI SLUGILE LOR NE-AU
TRĂIT ÎNTR-UN RĂZBOI UCIĞĂ-
TOR ÎN CARE NU SERVIM DECĂT
INTERESELE LOR. MĂRSĂVEȚ
ÎN TIMP CE SOLDAȚII ROMANI
TRIMIȘI CU SILA PE FRONT SE
SEAT ÎN GHIARELE MORTII ÎN-
CERCUȚI DE RUȘI PE DŊN ACA-
SĂ NEMȚII NE PRADĂ ȚARA.
ROMANI!
NU ÎNGADUIȚI ACESTE FAPTE!
NU LUATĂ PARTE LA UCIDE-
REA FRĂȚILOR VOSTRI DE PE
FRONT!
FACEȚI-ȚI DATORIA ÎMPUNÂND
ALĂTURI DE NOI ÎN
FRONTUL PATRIOTIC.

17

1943 septembrie 24, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, cuprinzând date privind instrucțiunile C.C. al P.C.R. referitoare la organizația tineretului, activitatea Uniunii Patriotice și răspîndirea în capitală a unui manifest semnat de Comitetul central de luptă al Mișcării dezrobirii naționale.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
SECRETARIATUL GENERAL
SERVICIUL DE DOCUMENTARE ȘI INFORMAȚII

BULETIN DE INFORMAȚII

din

24 septembrie 1943, ora 12.

INFORMAȚIUNI INTERNE

A. CHESTIUNI POLITICE

1. Comitetul Central al Partidului Comunist a trimis recent instrucțiuni organizațiilor în subordine, relativ la organizația tineretului.

Instrucțiunile prevăd că „acum este timpul ca tineretul să înțeleagă, că nu trebuie să moară la sfîrșitul dezastruos al războiului lui Hitler, ci să treacă cît mai neîntîrziat în rîndurile patrioților care luptă pentru eliberarea țării de sub nemți“.

În continuare se dă exemplul tineretului italian „care acum luptă contra germanilor“.

Totodată instrucțiunile arată că tineretului îi revine sarcina răspîndirii materialului de propagandă al Partidului.

— Cercurile organizației comuniste camuflată sub denumirea „Uniunea Patriotică“ își continuă activitatea de regrupare a simpatizanților în vederea viitoarelor acțiuni.

Aceste cercuri consideră că se apropie momentul cînd vor trebui să treacă la acțiuni.

S-au format în special grupări de intelectuali, care activează după indicațiile date de un comitet al „Uniunii Patriotice“.

S-a comunicat Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major. (Serviciul Special de Informații)

2. În cutia de scrisori de pe strada Lt. Botea din Capitală a fost găsit un manifest comunist scris la mașină, prin care se instighează populația să ceară guvernului, prin scrisori sau prin grai viu, în public, ieșirea imediată a României din Pactul Tripartit, retragerea armatei din Cuban și Crimeea, ordin către armată ca să intre în Ardealul rob de unguri sau, dacă nu acceptă să facă aceasta, să demisioneze.

Manifestul e semnat „Mișcarea dezrobirii naționale, Comitetul Central de luptă“.

Se fac cercetări pentru descoperirea autorilor și colportorilor.

(Ministerul Afacerilor Interne) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 45/1943, f. 137—138.

18

1943 octombrie 4, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, referitor la acțiunea de propagandă inițiată de P.C.R. în rîndurile celorlalte forțe politice pentru încadrarea lor în „Uniunea Patriotică“.

[...] Conducerea comunistă a constatat că unii dintre membrii marcantă și conducători ai fostelor partide democratice, în special ai partidului național-tărănist, nu activează în cadrul organizației „Uniunii Patriotice” conform angajamentului luat „față de comitetul acestei organizații în vederea unei acțiuni pentru crearea unui curent democratic în rindurile populației și înlocuirea actualului regim cu un guvern democrat”.

Față de această situație, conducerea comunistă a dat instrucțiuni organizațiilor în subordine, să intensifice acțiunea de propagandă în rindurile foștilor membri și simpatizanți (muncitori și intelectuali) din fostele partide democratice, pentru încadrarea lor în „Uniunea Patriotică”.

Instrucțiunile arată în continuare că din rindurile acestora să se recruteze elemente cu suprafața politică mai mare, care să fie constituiți în delegații, care vor fi trimise la șefii de organizații ale partidelor respective în scopul de a-i atrage pe linia de acțiune a „Uniunii Patriotice”.

S-a comunicat Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major.
(Serviciul Special de Informații)

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 45/1943, f. 150—151.

19

1943 octombrie 13, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, cuprinzând informații referitoare la intensificarea propagandei comuniste în regiunea petroliferă.

[...] În regiunea petroliferă se constată intensificarea propagandei comuniste. În acest scop s-au înființat grupuri de propagandă în fiecare întreprindere, unde agenții comuniști :

- a) exploatează nemulțumirile lucrătorilor pe tema salariilor și aprovizionărilor ;
- b) difuzează știrile posturilor de radio inamice ;
- c) fac apologia doctrinei comuniste ;
- d) strâng fonduri pentru organizarea M.O.P.R. Ajutorul roșu ;
- e) Procedează la reorganizarea cadrelor comuniste.

S-a comunicat Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major.
(Serviciul Special de Informații) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 45/1944, f. 164.

20

1943 octombrie 15, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri, cu privire la noile instrucțiuni date de conducerea comunistă organizațiilor în subordine.

[...] Conducerea comunistă a dat recent următoarele instrucțiuni organizațiilor în subordine :

— Să se constituie în fiecare sector un număr cât mai mare de „comitete de apărare” în cadrul organizației M.O.P.R., formate din simpatizanți și soțiile celor înscriși. Aceste „comitete de apărare” vor intensifica acțiunea de ajutorare a celor din lagăre și închisori și a familiilor lor și vor avea sarcina să recruteze noi cotizanți și donatori, de la care vor colecta bani, alimente, articole de îmbrăcăminte călduroase, mai ales pentru copii etc. ;

— Să se formeze noi echipe pentru răspîndirea materialului de propagandă. Membrii acestor echipe vor primi materialul de la cei indicați de conducerea

organizației locale a Capitalei. Pentru noaptea de 14/15 octombrie se pregătește răspîndirea unui astfel de material ;

— Să se continue răspîndirea manifestelor care au fost lansate de avioanele engleze în Capitală, în noaptea de 30 septembrie/1 octombrie 1943 ;

— În cadrul acțiunii de intimidare a maselor populare, să se pornească o acțiune verbală, de la om la om, în care să se insiste asupra „efectelor nimici-toare” produse de aviația aliată asupra centrelor industriale din Germania și țările aliate ei. În cadrul acestei acțiuni, se vor scoate în evidență rezultatele raidului efectuat recent de aviația sovietică asupra orașului și portului Constanța ;

— Întrucît conducerea comunistă consideră prielnică pătrunderea în fabrica „Mociornița”, cere tuturor membrilor și simpatizanților, care au prieteni sau rude printre lucrătorii acestei fabrici, să ia contact cu ei spre a găsi posibilitatea constituirii unui „Comitet de fabrică”. Membrii care vor găsi asemenea elemente, vor indica conducerii numele și adresele lor ;

— Fiind necesară o cît mai largă acțiune de „clarificare” în mase, conducerea comunistă arată că membrii comitetelor de fabrică au sarcina să imprime, manual sau tehnic, un număr cît mai mare de buletine informative cuprinzînd rezumatul evenimentelor politice, militare și economice mai importante, care apoi vor fi răspîndite în fabrici și cartierele muncitorești ;

— Transformările din viața și forma politică, militară, culturală și religioasă din U.R.S.S. vor fi prezentate maselor ca rezultat imediat al nivelului moral ridicat al maselor sovietice, căroră li se pot da libertăți oricît de largi, fiindcă nu pot împiedica „dezvoltarea statului sovietic pe principii marxiste în cadrul unei largi și reale democrații”.

S-a comunicat Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major.

(Serviciul Special de Informații) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 45/1943, f. 165—166.

21

1943 decembrie 10, București. Extras din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri conținînd date despre : măsurile luate de organizația P.C.R. din capitală cu privire la organizarea cadrelor și asigurarea activității lor revoluționare ; tratativele inițiate de comuniști cu social-democrații și Frontul Plugarilor ; propaganda pentru pace, antinazistă desfășurată de comuniști în capitală.

[...] În urma instrucțiunilor date de conducerea comunistă, organizația locală a Capitalei a luat recent următoarele măsuri cu privire la reorganizarea cadrelor :

— S-au format grupe de 3—4 membri sau simpatizanți comuniști, dintre muncitori și intelectuali, conduse de cîte un membru activ care are în special misiunea să îndrumeze spiritul de inițiativă revoluționară al membrilor și să asigure case conspirative și fonduri pentru mișcare ;

— Fiecare membru a primit instrucțiuni pentru a crea la rîndul său grupe asemănătoare și simpatizanți.

Reorganizarea cadrelor are ca scop :

— Suplinirea lipsei de coordonare a conducerii centrale, care nu este în măsură să urmărească îndeaproape activitatea cadrelor din cauza condițiilor dificile în care acestea lucrează în urma măsurilor luate de autorități ;

— Dezvoltarea spiritului de inițiativă al membrilor, astfel încît fiecare dintre ei să fie, în mediul lui, în același timp, propagandist, agitator, saboteur, etc.

— După cum s-a semnalat într-un recent buletin de informații, conducerea comunistă a dus tratative cu fostul Partid Social Democrat în vederea unei înțelegeri. Tratativele acestea au eșuat.

Totuși, conducerea comunistă face eforturi pentru a ajunge la o înțelegere cu social-democrații și cu Frontul Plugarilor de sub conducerea avocatului Dr. Petru Groza.

— În ziua de 7 decembrie c. au fost găsite în Capitală manifeste comuniste intitulate „Cetățeni” scrise la mașină cu litere roșii.

Manifestele agită împotriva germanilor și a „magnaților români, care ca miine își vor stringe bogățiile agonisite de pe urma războiului, plecând în cine știe ce parte a lumii“.

— În cartierele muncitorești din Capitală se observă aproape în fiecare dimineața inscripții pe ziduri cu textul : „Vrem Pace“.

Aceste inscripții sînt făcute în timpul nopții de către comuniști și reapar cu regularitate.

S-a comunicat Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major.
(Serviciul Special de Informații) [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 45/1944, f. 186—187.

22

1944 aprilie 5, București. Fragment din buletinul informativ al Președinției Consiliului de Miniștri referitor la intensificarea acțiunilor pentru ieșirea din războiul antisovietic.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI SECRETARIATUL GENERAL SERVICIUL CENTRALIZĂRII INFORMAȚIILOR

BULETIN DE INFORMAȚII

din

5 aprilie 1944, ora 12

INFORMAȚIUNI INTERNE

A. CHESTIUNI POLITICE

— Față de actualele evenimente militare, Partidul Comunist a început să ducă prin agenții săi o intensă acțiune de agitație și propagandă în rîndurile populației, pe tema „ieșirii României din război și a încheierii unei păci separate cu U.R.S.S.“.

Se caută să se arate în masele populare că „actualul război a transformat România în teatru de operațiuni militare, iar armatele germane în retragera lor distrug orașele țării“.

Totodată conducerea comunistă a dat instrucțiuni organizațiilor în subordine să se utilizeze în acțiunea de agitație și propagandă următoarele evenimente politice, militare și economice :

- retragerea armatelor germane ;
- contactul armatelor lui Tito cu dezertorii proveniți din armatele Ungariei și Bulgariei și deci amenințarea României și din Vest ;
- bombardarea Bulgariei, care a dus la accentuarea acțiunilor de masă cu caracter antigerman :

- acțiuni antifasciste de stradă în Grecia ;
- scăderile accentuate ale valorilor din Germania și România ;

Se cere de asemenea să se utilizeze în propagandă și hărțile publicate de presa română, care, în ultimul timp cuprind o parte din țară ; aceste hărți să fie decupate din ziare și răspindite în special în rîndurile muncitorilor din fabrici, uzine etc. pentru susținerea propagandei.

— în rîndurile populației comunelor din jurul orașului Ploiești se observă în ultimul timp oarecare acțiuni cu caracter comunist.

Agenți comuniști fac propagandă îndemnînd populația să nu muncească la rafinăriile petrolifere pentru nemți.

În regiune au fost răspindite manifeste în acest sens.

— Agenți comuniști introduc în cutiile de poștă din Capitală cărți poștale adresate Președinției Consiliului de Miniștri și semnate „Studentimea Română liberă“. Manifestele au următorul conținut :

„Cerem

1. Încheierea păcii.
2. Imediata dezarmare a armatei germane.
3. Alianță cu U.R.S.S. împotriva fascismului“

S-a comunicat Ministerului Afacerilor Interne și Marelui Stat Major I...
(Serviciul Special de Informații)

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească,
dosar 46/1944, f. 38—39.

23

1944 mai 1, București. Manifestul Frontului Unic Muncitoresc
publicat în „România liberă” din 26 mai 1944.

MANIFESTUL „FRONTULUI UNIC MUNCITORESC”

(Primit pentru publicare)
CĂTRE ÎNTREAGA CLASĂ MUNCITOARE! CĂTRE POPORUL ROMÂN!

1 Mai 1944 găsește muncitorimea din România, precum și masele largi ale poporului român la marginea prăpastiei. Războiul provocat de către clica hitleristă din România împotriva Uniunii Sovietice, Marii Britanii și Statelor Unite, seamănă moartea, jalea și distrugerea pretutindeni pe cuprinsul țării.

Muncitorimea, țărănimea, meșteșugăria, intelectualitatea, laolaltă cu întreaga națiune română suferă urmările pustiitoare ale acestui război hitlerist.

Trădătorii de țară, Antoneștii, care au trimis la moarte sute de mii de români, pentru interesele imperialiștilor hitleriști au expus orașele, satele și populația civilă unor necruțătoare bombardamente aeriene, prin continuarea războiului alături de Hitler.

Muncitorimea din întreprinderile militarizate care lucrează pentru războiul hitlerist este condamnată la moarte. La C.F.R. Grivița peste 1500 de muncitori au fost uciși și alte sute grav răniți. La Ploiești, Turnu Severin, Brașov etc. au fost de asemenea uciși mii de muncitori. Populația civilă lăsată fără solide adăposturi antiaeriene, e expusă pieirii. Sinistrații și evacuatii forțați sint lăsați în mizerie și amenințați cu înfometarea și decimarea de boli.

Părăsiți fabricile și birourile în caz de bombardament!

Salvați-vă viața!

Împotriva intereselor vitale și a voinței poporului român, guvernul trădător Antonescu continuă războiul alături de Hitler, ca să-și servească stăpînii de la Berlin și interesele sale de clică.

MUNCITORI! ROMÂNI! — Din clipa cînd armatele sovietice au trecut hotarele Moldovei, urmărind armata germano-română în retragere, guvernul marii republici muncitorești și țărănești de la răsărit, prin glasul comisarului la externe Molotov, a afirmat prietenia față de poporul român, asigurînd integritatea teritorială și independența politică a României, precum și neamsecul în ce privește structura socială și politică a țării. Aceste declarații au fost întărite de guvernele englez și american.

Armata Roșie a trecut pe teritoriul nostru, ca armată eliberatoare. Trebuie deci sprijinită de întregul popor!

Războiul împotriva Uniunii Sovietice și a Aliaților trebuie să înceteze!

Pacea cu Uniunea Sovietică și aliații trebuie imediat încheiată!

MUNCITORI ȘI MUNCITOARE! TINERI MUNCITORI! SALARIAȚI DE TOATE CATEGORIILE! Frații, fiii, soții voștri au fost omorîți pe front și prin bombardamente. Alții sint trimiși la robie în Germania. Viața voastră este în pericol din cauza bombardării uzinelor și birourilor în care lucrați.

Toate drepturile pe care voi le-ați dobîndit printr-o îndelungată luptă și pentru care voi ați manifestat în toate sărbătorile de 1 Mai, v-au fost răpite de regimul hitlerist al lui Antonescu. Organizațiile voastre profesionale au fost desființate: orele de lucru mărite pînă la epuizarea forțelor voastre, demnitatea omenească înjosită. Scumpetea și neînfrînata speculă micșorează neîncetat puterea de cumpărare a salariilor voastre de mizerie. Lipsa de alimente din ce în ce mai resimțită voi o suportați în primul rînd. Puși sub regimul militarizării fabricilor, glasul vostru este înăbușit prin teroare, sinteți încarcerati și bătuți. **MUNCITOARE ȘI FUNCTIONARE!** Lipsite de sprijinul bărbaților, fraților și copiii voștri, trimiși să fie carne de tun pentru interesele lui Hitler, sinteți silite din cauza lipsurilor și a foamei să luați locul lor în uzinele, fabricile și birourile expuse bombardamentelor aeriene. Voi munciți pînă la istovire cu salarii de batjocură! **FRAȚI MUNCITORI ȘI TINERI MUNCITORI!**

Puneți-vă în fruntea luptei de eliberare și pentru pacea poporului român!

În plin război, clasa muncitoare din România își afirmă de acest 1 Mai cerințele ei de viață pe care numai unită și prin luptă poate să le impună.

Aceste cerințe imediate sînt :

Ziua de lucru de 8 ore ; sporirea imediată a salariilor pe măsura scumpeții ; imediata demilitarizare a întreprinderilor ; asigurarea dreptului la liberă organizare sindicală și politică ; libertatea de gândire a scrisului și a cuvîntului ; eliberarea tuturor celor închiși sau internați pentru convingerile lor și pentru lupta patriotică antihitleristă ; autonomia și reorganizarea Asigurărilor Sociale sub controlul muncitoresc ; școală gratuită, spitale gratuite, locuințe ieftine și igienice pentru toți cei ce muncesc.

ROMÂNII ! Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin lupta poporului, care trebuie să ia în propriile sale mini soarta sa. Muncitorimea în front unic își strînge astăzi rîndurile, la noi ca pretutindeni. În ziua de 1 Mai, ziua de luptă și de speranță, muncitorimea organizată unită, de la comuniști la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile indiferent de culoarea politică, credința religioasă și apartenența socială la lupta hotărîtă pentru :

Pace imediată. Răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național, din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane ! Sprijinirea Armatei Roșii eliberatoare. Alianță cu Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite. Pentru o Românie liberă, democratică și independentă ! Trăiască 1 Mai, ziua de înfrățire în semnul păcii și de unire a clasei muncitoare !

1 Mai 1944

FRONTUL UNIC MUNCITORESC

„România liberă“, an II, nr. 4, din 26 mai 1944.

24

1944 iunie 4—12, București. Buletin rezumativ alcătuit de Ministerul Justiției după rapoartele parchetelor generale și parchetelor tribunalelor. Informații referitoare la manifestul răscălat din 1 iunie 1944 la Timișoara, redactat în limbile română și maghiară și semnat de „Comitetul bănățean de luptă“.

BULETIN REZUMATIV

asupra situațiunii interne, alcătuit de Ministerul Justiției după rapoartele parchetelor generale și parchetelor tribunalelor

4—12 iunie 1944

În această săptămînă situația internă prezintă aspectele arătate mai jos :

În ce privește ordinea publică Parchetul General Timișoara, raportează că în dimineața zilei de 1 iunie 1944 s-au răspîndit în cuprinsul orașului Timișoara, manifeste cu caracter incendiar, redactate în limbile română și maghiară și semnate „Comitetul bănățean de luptă“ cu următorul cuprins :

„ROMÂNII ! Alianța cu nemții a prefăcut țara noastră în teatru de război. Centrele noastre industriale și feroviare sînt bombardate zi și noapte, pentru că servesc războiului hitlerist. Trupele zdrobite nemțești în retragere ard orasele și satele noastre, iar populația o alungă în pîrbeșie sau o duc în robia germană. Nemții cu ajutorul bandelor șvăbești și săsești înarmate * au început ocuparea militară a României, pentru o mai ușoară jefuire și masacrare a populației.

Nu mai putem răbda. Să trecem la acțiune. Sabotajul este o armă la îndemîna tuturor. Distrugînd tot ce servește războiului hitlerist, scăpăm de bombardamente. Să părăsim fabricile, uzinele, cazărmlle și împrejurimile lor expuse bombarda-

* N. El. Gh. Este vorba de elementele care, ca urmare a amestecului Germaniei hitleriste în treburile interne ale țării noastre, au aderat la politica nazistă, înrolîndu-se încă din 1933 în mișcarea național-socialistă a germanilor din România (NSDR mai apoi NEDR) condusă de Fritz Fabricius. Aceste elemente au fost reactivitate în anii de război de conducerea nazistă a Grupului etnic german și apoi utilizate de hitleriști ca presiune politico-militară asupra României.

mentelor. Să ne alăturăm partizanilor din munții noștri. Dezorganizarea spatelui frontului nemțesc grăbește sfârșitul războiului. Să rupem lanțul cu care ne-a legat Antonescu de Hitler! Numai astfel putem dovedi că merităm să trăim ca națiune liberă.

Ofițeri și soldați, muncitori, țărani, intelectuali! Tineri și femei! Semnalul s-a dat. La luptă cu toții! Poporul român n-are să vă uite“

„Comitetul Bănățean de luptă“

Se fac cercetări pentru identificarea autorilor și colportorilor

MINISTRUL JUSTIȚIEI,

Ioan C. Marinescu

Arh. St. Cluj-Napoca, fond Parchetul general al Curții de apel Cluj, dosar 31/1941, f. 61.

25

1944 iulie 28, București. Articol redacțional publicat în ziarul „România liberă“ prin care poporul român este chemat să lupte pentru doborîrea guvernului antonescian și alungarea trupelor hitleriste din țară, pentru o Românie liberă, democratică și independentă.

LUPTA CONTRA RĂZBOIULUI HITLERIST ȘI PENTRU FACE

Poporul român a fost angajat, fără voia lui, de către slugoiul vînduț nemților — Ion Antonescu, în cel mai nedrept și banditesc război al imperialismului german.

Au trecut trei ani de cînd armata română varsă riuri de sînge și este nimicită, luptînd pentru cauza străină, nedreaptă și pierdută a nemților.

De trei ani, poporul român e silit de clica de trădători, vînduți nemților, să lupte, să robească și să moară, servind ca un instrument docil planurilor banditești ale lui Hitler care vrea să subjuge, să stăpînească și să jefuiască popoarele libere din Europa și pe cele mai libere și muncitoare popoare — popoarele sovietice.

Nici după înfrîngerea dezastruoasă suferită de armatele germane și române în campania din Uniunea Sovietică și retragerea lor rușinoasă, nici acum cînd războiul a fost adus pe pămîntul nostru, trădătorii Antonești nu au învățat minte. Ei mai continuă să sprijine războiul pierdut al lui Hitler — cînd generalii și ofițerii superiori germani îl consideră definitiv pierdut și vor să scoată Germania din acest război, chiar cu prețul „curățirii“ lui Hitler și a regimului hitlerist, ca să facă posibilă o înțelegere cu Națiunile Aliate și Germania să poată încheia pace, salvîndu-se astfel de la catastrofă.

După evenimentele petrecute în Germania (revolta organizată de generalii germani și încercarea de asasinare a lui Hitler), ca rezultat direct al înfrîngerilor militare suferite de armata germană pe toate fronturile de luptă, astăzi nu mai poate să existe nici un singur român care să susțină politica criminală a Antoneștilor, politică care a dat complet faliment.

A merge mai departe alături și în cîrdășie cu Hitler înseamnă să mergem direct spre prăbușire, să mergem la înfrîngerea sigură și totală, pe care astăzi o vîd și o semnalează generalii germani, o simte poporul german.

Însă nici resturile armatei și nici poporul german nu vor să se sinucidă și să moară de dragul dementului Hitler. Ei vor să moară Hitler și clica lui criminală, care a abătut toate nenorocirile și ura de moarte a lumii contra Germaniei hitleriste.

Poporul german și ce a mai rămas din armata germană vor să trăiască, vor să salveze statul german de la prăbușirea totală.

Nici pentru poporul român nu există alt drum de salvare, decît: doborîrea clicii trădătoare a Antoneștilor de la dîrma țării.

Înlocuirea ei cu un guvern patriotic național de salvare a țării.

ruperea oricărei legături cu Germania hitleristă, atât militară, cât și politică și economică,

încheierea păcii cu Națiunile Aliate, alungarea hoardelor hitleriste din țară.

De aceea, se impune ca toate categoriile de cetățeni — de la vâdica până la opincă — țărani și muncitori, mici meseriași, comercianți, funcționari și intelectuali, soldați și ofițeri, toți cei ce simț și gîndesc românește să se unească — căci unirea face putere — și să se încadreze în lupta activă patriotică, națională, de salvare a patriei.

Războiul nu încetează singur, el trebuie oprit !

Pacea trebuie cucerită prin lupta activă a întregului popor.

ROMÂNI ! Intrați și sprijiniți prin toate mijloacele mișcarea patriotică națională pentru salvarea țării !

Pentru România liberă, democratică și independentă !

„România liberă“, an II, nr. 8, din 28 iulie 1944

26

1944 august 24, București. Apel adresat cetățenilor capitalei de către Comandamentul formațiunilor de luptă patriotice, tipărit ca ediție specială a ziarului „România liberă“.

CĂTRE TOȚI CETĂȚENII CAPITALEI —

ROMÂNI PATRIOȚI !

Noul guvern al reprezentanților BLOCULUI NAȚIONAL ANTIHITLERIST a realizat cea mai arzătoare dorință a întregului popor român :

Pacea cu Aliații !

La invitația făcută nemților să părăsească țara, drept răspuns EI AU DESCHIS FOCUL ÎMPOTRIVA NOASTRĂ.

După ce timp de 3 ani cu ajutorul trădătorului Antonescu, au jefuit țara noastră cum le-a plăcut, după ce timp de 3 ani floarea tineretului nostru și-a vărsat sîngele pentru planurile lor nebunești, de a stăpîni lumea, ACUM NE BOMBARDEAZĂ ÎN MOD SĂLBATIC așa cum numai ei sînt în stare ! LUPTA E PE VIAȚĂ ȘI PE MOARTE :

Scopul nemților e clar !

Ei vor să înece în sînge populația Capitalei, așa cum au făcut și cu populația altor orașe.

Prin sălbăticia și ura cu care bombardează, prin faptul că au otrăvit apa Capitalei, ei și-au dat arama pe față.

Știm ce s-ar întîmpla în cazul cînd ar reuși chiar vremelnice să pună mîna pe Capitală : Măcelul ce l-ar dezlănțui ar întrece tot ce au comis ei pînă acum — ca grozăvii !

Armata sovietică eliberatoare se aproprie !

Înfrîngerea nemților e sigură !

Însă pînă atunci apărarea Capitalei cade în sarcina noastră !

Să luăm exemplul de la eroicii cetățeni ai PARISULUI, care ei singuri au curățit Parisul de cîmpitorii nemți !

Noi trebuie să facem la fel !

Pentru aceasta e nevoie ca toți acei care sînt în stare să poarte arme să se prezinte IMEDIAT la COMANDAMENTUL FORMAȚIUNILOR DE LUPTĂ PATRIOTICĂ din Parcul Filipesco (Șoseaua Jianu — Aleea Alexandru) spre a fi înarmați.

Viața noastră și a copiilor noștri este în pericol !

Nu avem timp de pierdut !

Trăiască ROMÂNIA LIBERĂ ȘI INDEPENDENTĂ !

Trăiască LUPTA POPORULUI ROMÂN !

Trăiască PACEA !

Trăiască ARMATA ALIATĂ ELIBERATOARE !

MOARTE COTROPITORILOR GERMANI !

COMANDAMENTUL FORMAȚIUNILOR
DE LUPTĂ PATRIOTICE

„România liberă“, an II, ediție specială din 24 august 1944.

APELUL COMITETULUI CENTRAL al Partidului Comunist din România

Cetățeni Români, muncitori, țărani, intelectuali!

Astăzi, la ora 23 August 1944, poporul nostru este în fața unei mari victorie a poporului român.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

În acest timp, în timpurile noastre, pe al poporului român, pe al democrației naționale și al libertății democratice, adăugate legimare, așezate stărilor lui.

Tovarăși, muncitori, țărani, intelectuali, stăruieți la muncă și la studiu.

Trageți la luptă fără cruțare împotriva asasinilor legionari.

Muncitori!

Organizați-vă în comitete de fabrică, în sindicatele noastre de breșă, în areale și în gărzile patrioțice.

Alungați din fabrici pe legionari și sprijiniți lor, pentru împiedicarea oricărui act de sabotaj.

Împiedicați-i să se adune, să completeze, să prelungească lupta poporului român pentru pace și dobândirea libertăților democratice.

Țărani țărani!

Comitetul Central al Partidului Comunist din România vă cheamă să trageți în mod hotărât împotriva elementelor legionare.

Organizați-vă în Comitetele de Baza Națională Democrată și organizați formațiuni de luptă patrioțice, pentru a alina fără cruțare pe cei care vă asociază cu ei și trageți și voi să prelungească războiul lui Hitler și sclăvească poporul român.

Cetățeni Patrioți!

Comitetul Central al Partidului Comunist din România vă cheamă să vă uniți toate forțele în Comitetul Național Democrat pentru asigurarea păcii cu Marșul Național Unit în fața Uniunii Sovietice.

Sprijiniți Armata Română care luptă eroic alături de Armata Roșie eliberatoare, împotriva coteropitorilor germani, pentru apărarea libertății naționale.

Întăriți formațiunile de luptă patrioțice.

Semnalati dezamăziți și predați elementele legionare autorităților militare, civile și formațiunilor patrioțice.

Împiedicați jafurile și crimele pe care le comită poporul român, gârda de fier.

Șomâni

Comitetul Central al Partidului Comunist din România vă cere să lăsați fără cruțare dușmanul intern — legionarii — oriunde îi întâlniți. Ori unde provoacă și atacă.

Alăturați-vă în mod activ luptei glorioasei Armate Roșii, luptei eroice și suferințelor români, care umăr la umăr cu soldații sovietici dau bătălia pentru nimicirea hitlerismului și eliberarea completă a țării și a fraților noștri din Ardeal.

Moarte coteropitorilor germani!
Moarte trădătorilor de țară din stăruie lor!
Trăiască lupta de eliberare a poporului român!

Trăiască Armata noastră!
Trăiască Armata Roșie eliberatoare!
Trăiască Armata eliberatoare a Națiunilor Unite!

Trăiască România liberă, democratică și independentă!

COMITETUL CENTRAL
AL PARTIDULUI COMUNIST
DIN ROMÂNIA

București, 28 August 1944

Reacție în lanț: consecințele politice ale actului de la 23 august 1944 asupra țărilor satelit ale axei

FLORIN CONSTANTINIU

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a fost nu numai un moment de răscruce în istoria poporului român, ci și unul din evenimentele decisive ale celui de al doilea război mondial¹. Ea a dezagregat sistemul militar german din Europa de sud-est și de nord — zone de majoră însemnătate strategică, economică și politică — și a declanșat un adevărat seism în aceste părți ale continentului, a cărui undă de șoc s-a propagat, cu rapiditate, provocând sau precipitând declanșarea unor crize politice în statele aflate în orbita Berlinului: Ungaria, Bulgaria, Croația și Finlanda.

La Budapesta. Solidară cu Germania lui Hitler în politica revizionistă de subminare a statu-quo-ului Europei de după primul război mondial, beneficiară a modificărilor teritoriale rezultate din hegemonia Reichului în Europa centrală și răsăriteană în anii 1938—1940 — Dictatul de la Viena constituie un exemplu — Ungaria lui Horthy s-a grăbit, de îndată ce semnele înfringerii partenerului nazist s-au conturat în orizont, să caute modalități de înțelegere cu Marea Britanie și S.U.A., care să salveze structurile social-politice existente în țară. Confruntat cu o posibilă defecțiune ungară, Hitler a reacționat și, la 19 martie 1944, după o înfîlțire dramatică cu Horthy, a ordonat intrarea trupelor germane pe teritoriul Ungariei².

În această atmosferă de criză a sosit știrea despre declanșarea revoluției de la București. Lupta poporului nostru, condusă de Partidul Comunist Român, pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și izgonirea trupelor hitleriste de pe teritoriul național, atinsese punctul său culminant și, prin reverberațiile sale pe plan internațional, a adus regimul horthyst în pragul prăbușirii.

La Budapesta, Horthy, folosind deruta Berlinului provocată de evenimentele din România, a izbutit să obțină demisia lui Döme Sztójay și să numească — după câteva zile de pertractări — un nou cabinet condus de generalul Géza Lakatos (la stăruințele germanilor au fost însă introduși în guvern Béla Jurcssek și Lajos Reményi-Schaneffler, „ochii și urechile” lui Edmund Veesenmeyer, plenipotențiarul german în Ungaria), după ce reprezentantul Reichului avusese de făcut față unor cereri stăruitoare ale lui F. Szálasi, conducătorul fasciștilor unguri, de a i se încredința puterea³.

Principala problemă însă era de ordin militar; ce măsuri trebuiau luate pentru a anula consecințele revoluției române asupra situației din interiorul arcu-lui carpatic? Ședința Consiliului de Miniștri din 25 august a pus în lumină lipsa de unitate a cabinetului maghiar, care reflecta ea însăși criza politică declanșată de actul de la 23 August: o minoritate a cabinetului era de părere că Armata 2-a ungară, aflată în Transilvania de nord și condusă de generalul Lajos Veress, să treacă imediat la acțiune, să ocupe sudul Transilvaniei; s-ar fi închis astfel pasurile Carpaților și s-ar fi îndeplinit vechiul obiectiv al revizionismului maghiar interbelic: stăpânirea întregii Transilvanii. Majoritatea membrilor guvernului au fost însă de părere că o acțiune militară era riscantă din punct de vedere militar — efectivele și armamentul erau insuficiente —, cât și din punct de vedere politic — operațiuni ofensive în afara frontierelor Ungariei ar fi compromis marja, și altminteri îngustă, de manevră politică⁴.

Dilema a fost agravată de negocierile secrete începute la Berna, la 29 august, între reprezentanții Ungariei, diplomatul György Bessenyei și atașatul militar László Rakolczay, și cei americani, Allan Dulles și generalul Legge, privind ocuparea Ungariei numai de către trupe anglo-americane. La 1 septembrie

¹ Hugh Seton Watson, *The East European Revolution*, Londra, 1961, p. 89.

² C. A. Macartney, *October fifteenth. A History of Hungary, 1929—1945*, vol. II, New York, 1957, p. 223 și urm.

³ Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green shirts and the others*, Stanford, 1870, p. 218.

⁴ O sursă de cel mai mare interes o constituie Jurnalul generalului Janos Vörös publicat în „Wehrwissenschaftliche Rundschau”, XX (1970), nr. 12, p. 703 și urm.

colonelul L. Rakolczay a telegrafiat că, potrivit interlocutorilor americani, „O activitate ofensivă împotriva rușilor sau românilor, adică trecerea actualei granițe ungare, trebuie evitată în orice caz”⁵.

La 7 septembrie, Consiliul de Coroană al Ungariei a pus Germaniei următoarea alternativă : sau trimite în decurs de 24 de ore cinci divizii — pe cât posibil blindate — pentru a consolida frontiera ungară sau Ungaria este silită să înceteze lupta și să ceară armistițiu. Asigurările date de trimisul german Veessenmayer, însoțite de amenințări, nu au putut risipi convingerea celei mai mari părți a „establishmentului” politic ungar că războiul este pierdut. În cursul unei consfătuiri cu personalități politice din țară, ținută la 10 septembrie, la reședința lui Horthy, s-a ajuns la concluzia că armistițiul trebuie cerut.

Nici o măsură practică nu a urmat acestei concluzii. Dimpotrivă, după vizita șefului de stat major ungar, generalul Janos Vörös, la cartierul fűhrerului, colaborarea militară ungaro-germană a continuat. „Toate măsurile noastre trebuie să fie călăuzite de scopul de a câștiga încrederea aliatului nostru,” declara generalul Janos Vörös în ședința Consiliului Superior al Apărării din 14 septembrie⁶.

O astfel de politică era însă profund nocivă pentru poporul ungar. Îndată după insurecția română — așa cum se constata într-un raport din 31 august al poliției din Budapesta — cercurile largi ale opiniei publice maghiare au înțeles că se află în fața alternativei de a urma exemplul românesc⁷. Ziarul „Szabad nép” al comuniștilor unguri avertiza, la 1 septembrie, „Conducătorii reacționari ai Ungariei nu vor să ia cunoștință despre ceea ce s-a întâmplat în România, Bulgaria, Finlanda. Până azi s-au referit prea mult la aceste state. Iar acum scriu despre ele doar ca despre niște trădători. De ce ? Pentru că au avut forța și curajul să redea poporului libertatea. Pentru că n-au jertfit pentru războiul lui Hitler ceea ce a rămas din poporul lor. Până când va mai fi considerat trădător în Ungaria cel ce nu este de acord să singereze pentru Hitler ?”⁸.

Adâncirea crizei politice din Ungaria, ca urmare a catastrofelei situației militare, a constrins pe Horthy să se decidă la o ruptură fătășă de Germania. După cum se știe anunțul făcut de el la 15 octombrie 1944 privind încheierea armistițiului a fost urmat de o rapidă ripostă germană, care a adus la putere regimul fascist al lui Ferenc Szálasi. Ungaria avea să fie eliberată prin lupta comună a armatei sovietice, a celei române și a forțelor patriotice ungare.

Revoluția română din august 1944 contribuise în chip hotărîtor la zdruncinarea regimului horthyst și la grăbirea eliberării Ungariei de sub ocupația germană.

La Sofia. În Bulgaria, forțele antifasciste, conduse de comuniști, au salutat revoluția română, subliniind că „muncitorii și țărani români au ales drumul just al luptei și sint pe cale să se elibereze de jefuitoarii și ocupanții lor — germanii”. Forurile de conducere ale Partidului Muncitoresc Bulgar și ale Frontului Patriei considerau că „trecerea României de partea aliaților a dus țara noastră (Bulgaria — n.n.) la o izolare deplină”, că „situația nou creată... în special în România a provocat tulburare și panică în rândurile cercurilor fasciste” și trăgeau concluzia că trebuie să facem și noi⁹, ceea ce înfăptuise, sub conducerea comuniștilor, poporul român. La 26 august, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Bulgar a fixat ca obiectiv, declanșarea insurecției armate și trecerea la măsuri pentru realizarea ei.

Victoria revoluției române a dezavorit Poarta Focșanilor și a deschis Armatei Roșii drumul spre sud-estul Europei. La 29 august, însărcinatul cu afaceri sovietic a părăsit Sofia.

În tot acest răstimp, guvernul Bagrianov nu a luat practic nici o măsură de a stinjenii în vreun fel mișcările trupelor germane. Declararea încetării stării de război cu Marea Britanie și S.U.A. și declarația de neutralitate (26 august) nu au fost însoțite de nici un act de ostilitate față de unitățile Wehrmachtului, în afară de dezarmarea unor militari germani, care trecuseră în Bulgaria, refugiindu-se din România. Dealtminteri, este caracteristic că spre Bulgaria se îndreptau rămășițele unităților germane zdrobite pe teritoriul României de către armata sovietică și forțele insurecționale române.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ladislau Gergely, *Ungaria*, în vol. *Rezistența europeană în anii celui de al doilea război mondial*, vol. I, București, 1973, p. 373.

⁸ Ibidem, p. 372—373.

⁹ Crișan Iliescu, *Bulgaria*, în vol. *Rezistența europeană*, loc. cit., p. 350.

Înaltul Comandament German a putut să-și realizeze obiectivele fixate — în urma largii breșe create în dispozitivul său de insurecția română — în ceea ce privește restructurarea sistemului său militar din sud-estul Europei, fără a fi stinjenit în acele zile de o acțiune bulgară. Este lesne de înțeles ce urmări catastrofale pentru trupele germane din Balcani ar fi avut o conjugare a insurecției române cu o acțiune similară bulgară. O.K.W.-ul nu intenționa să repete în Bulgaria trista experiență din România. Retragera trupelor germane în nord-vestul Peninsulei Balcanice apărea O.K.W.-ului drept soluția cea mai indicată în noile condiții.

La 2 septembrie s-a constituit la Sofia un nou guvern prezidat de M. Muraviev, după ce o încercare a cercurilor guvernamentale de a provoca o sciziune în Frontul Patriei prin propunerea de a alcătui un guvern al acestei coaliții, prezidat însă de Bagrianov, eșuase. Alcătuit din reprezentanții „opozității legale”, noul guvern nu s-a grăbit să intre în acțiune împotriva Germaniei, a continuat să adopte o atitudine tolerantă față de unitățile germane¹⁰. Presa sovietică a publicat știri conform cărora militarii germani, care izbutiseră să fugă din România, prin Bulgaria de nod-vest și prin Iugoslavia, reveneau pe teritoriul român pentru a relua lupta. Potrivit unei relatări din Constanța a corespondentului agenției TASS, „numai în portul Ruse își găsiseră adăpost 112 nave de război germane de diverse tipuri, printre care 12 vase mari militare. Guvernul bulgar nu a internat echipajele a 74 nave militare scufundate de hitleriști înșiși în perioada 26—30 august, și le-a trimis în Germania”¹¹.

În fața acestei situații, guvernul sovietic a trimis la 5 septembrie o notă guvernului Muraviev, în care arăta că, dacă timp de trei ani, acceptase pretinsa „neutralitate” a Bulgariei, ținând seama de disproporția de forțe dintre Germania și Bulgaria, acum, când Reichul nazist se va afla în pragul falimentului, Bulgaria, sub masca neutralității, continua colaborarea cu Germania, situație care obliga Uniunea Sovietică să se considere în stare de război cu Bulgaria, angajată de fapt, încă de mult timp, în războiul împotriva Uniunii Sovietice¹².

În timp ce guvernul Muraviev se decidea — în sfârșit — să declare război Germaniei (8 septembrie), forțele populare, conduse de Partidul Muncitoresc Bulgar, pregăteau insurecția armată, potrivit planului elaborat la 5 septembrie de Biroul Politic al P.M.B. La 8 septembrie, armata sovietică a trecut frontiera româno-bulgară, iar la 9 septembrie revoluția antiimperialistă și antifascistă din Bulgaria, victorioasă, deschidea o eră nouă în istoria poporului bulgar.

În crearea condițiilor favorabile pentru această insurecție bulgară, revoluția română a jucat, cum s-a văzut, un rol esențial.

La Zagreb. Agresiunea Reichului împotriva Iugoslaviei, în aprilie 1941, a avut drept consecință dezmembrarea țării, în acest cadru fiind creat un stat croat independent în care puterea politică a fost exercitată de una dintre cele mai sumbre figuri din galeria dictatorilor fasciști — Ante Pavelić, conducătorul organizației teroriste a ustașilor.

Eșecurile militare ale Reichului au sporit îndoielile cercurilor conducătoare croate asupra șanselor Germaniei de a câștiga războiul; perspectiva falimentului apăsător apropiat. Desprinderea de Reich era considerată acum — cel puțin în unele cercuri politice de la Zagreb — necesară.

În acest climat de tensiune și de neîncredere, a sosit vestea despre revoluția română. După însăși mărturia lui A. Pavelić, — făcută în cursul întâlnirii sale cu Hitler la 18 septembrie 1944 — revoluția română a provocat o criză politică la Zagreb. „Intellectualii croați, printre care și membri ai cabinetului croat — a spus el — și-au pierdut după aceasta credința în victorie și au emis părerea că trebuie să se întreprindă ceva, înainte ca războiul să fie pierdut, pentru ca englezii să ajungă înaintea rușilor în Croația”¹³. Printre cei incriminați în declarația lui A. Pavelić erau ministrul de război, Ante Vokić, și ministrul fără portofoliu Mladen Lorković. Aflați în legătură cu partidul țărănesc (Radić-Maček), cei care se pronunțau pentru separarea rapidă de Reich cereau dizolvarea mișcării ustașilor și păstrarea doar a unităților locale. Poglavnikul a acționat rapid și energic: miniștrii defecți au fost eliminați din guvern, trimiși în fața tribunalului militar și aruncați în închisoare împreună cu cei care manifestaseră senti-

¹⁰ Vezi Marshall Lee Miller, *Bulgaria during the Second World War*. Stanford, 1973, p. 188 și urm.

¹¹ *Istoriia Bolgarii*, vol. II, Moscova, 1955, p. 347.

¹² *Ibidem*, p. 349.

¹³ *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, vol. II, ed. A. Hillgruber, Frankfurt am Main, p. 508.

mente anglofile (ei nu au fost executați pentru că așa cum declara Paveliĉ însuși, nu voia să „creeze martiri“).

Evenimentele din România au declanșat o adevărată reacție în lanț: desprinderea Bulgariei din Axă a provocat, la rîndu-i o a doua criză — și mai ascuțită — la Zagreb. După cum îl informa Paveliĉ pe Hitler, un aspect important al celei de a doua crize a fost înmulțirea actelor de sabotaj, care au paralizat întreg sistemul căilor de comunicație (în unele cazuri pe 1 km de cale ferată au fost plasate 90 de mine). În unități s-au manifestat cazuri de gravă indisciplină, treceri la partizani, dezertări etc. O adevărată psihoză defetistă se manifestă în cercurile politice prohitleriste croate la știrile care circulau cu privire la căderea Zagrebului și arestarea poglavnikului¹⁴.

Prin măsuri represive, guvernul lui A. Paveliĉ a reușit să supraviețuiască și acestei crize. Alături de Ungaria lui Szálasi, Croația lui Paveliĉ s-a numărat între ultimii „aliați“ ai Reichului muribund. După căderea Zagrebului (4 mai), guvernul-marionetă s-a refugiat în Austria și a fost capturat la Reutte (Tirol). Paveliĉ a izbutit să scape de pedeapsa bine-merită.

La Helsinki. În flancul de nord al frontului sovieto-german, Reichul era confruntat de dificultățile create de un alt „aliat“ hotărît să-și separe destinul politic de cel al Germaniei hitleriste: Finlanda. Încă din luna februarie 1944 avuseseră loc la Stockholm contacte între emisarul finlandez Juho Paasikivi și ambasadoarea Uniunii Sovietice, Alexandra Kollontai, dar guvernul finlandez respinsese condițiile prezentate de partea sovietică. Ofensiva Armatei Roșii, începută la 9 iunie, a constrins armata finlandeză să abandoneze întinse zone și să se retragă pe linia Viipuri-Taipale-Kupansaari¹⁵. Apelul adresat Germaniei, în aceste momente critice, l-a adus în capitala finlandeză pe ministrul de externe al Reichului, J. von Ribbentrop, care a condiționat orice asistență (arme, trupe, furnituri de cereale) de angajamentul Finlandei de a urma pînă la capăt Germania. În imposibilitatea de a obține un vot al parlamentului — singurul for politic în drept să se pronunțe într-o asemenea problemă — președintele Finlandei, Risto Ryti, a înmînat arogantului șef al diplomației Reichului, o notă, prin care se angaja să nu încheie pace separată, dar, care, era semnată doar de... el însuși!

Înăsprirea crizei politice în Finlanda, asociată cu cea de pe front, a dus la demisia președintelui R. Ryti (1 august); angajamentul său își pierde astfel orice valabilitate. Președinte al Finlandei a devenit mareșalul K. Mannerheim, avîndu-l ca prim ministru pe A. W. Hackzell.

În aceste condiții de nesiguranță și instabilitate, la Helsinki a parvenit știrea că România s-a eliberat prin forțele ei de dominația germană și a întors armele împotriva Reichului. România oferea astfel un exemplu. Oficialitățile hitleriste s-au grăbit să ia măsuri pentru a împiedica Finlanda să-l urmeze. Un document german consemnează că la înaltul Comandament al Wehrmacht-ului (OKW), șeful biroului Străinătate a cerut, la 24 august, „o reglementare generală de limbaj referitoare la situația din România, care este destinată în primul rînd generalului Talvela (atașatul militar finlandez — n.n.) pentru informarea mareșalului Mannerheim. Evoluția situației din România și reacția germană față de situația acesteia este urmărită de Finlanda cu deosebit interes deoarece aici ar putea afla eventual, printre altele, un imbold pentru o atitudine asemănătoare“¹⁶. În ziua următoare, aceeași sursă semnală „puternica impresie“¹⁷ produsă în Finlanda de evenimentele din România, pentru ca la 27 august, Ministerul de externe german să informeze factorii de conducere ai Reichului că „evenimentele din România ar fi zdruncinat puternic încrederea (Finlandei — n.n.) și au întărit oboseala de a duce războiul.“¹⁸

¹⁴ *Ibidem*, p. 509.

¹⁵ H. Dahms, *La deuxième guerre mondiale*, Paris, 1961, p. 328; vezi și Michael Salewski, *Saatsräsen und Wolfenbruderschaft. Probleme der deutsch-finnischen Politik, 1941—1944*, în „Revue internationale d'histoire militaire“, 1982, nr. 53, p. 53.

¹⁶ *Documente privind istoria militară a poporului român, 21—31 august 1944*, vol. I, București, 1977, p. 118—119.

¹⁷ *Ibidem*, p. 234—235.

¹⁸ Arh. St. București, colecția Microfilme SUA, rola T77—906 R.G. 65, c. 660592.

Aprecierea era perfect corectă : la 4 septembrie 1944, Finlanda a încetat operațiile militare pe front, iar la 19 septembrie, la Moscova, s-a semnat armistițiul.

Impactul Actului de la 23 August 1944 asupra zonei de dominație a Reich-ului în Europa nordică și de sud-est a constituit un factor de pondere majoră în destrămarea controlului Germaniei hitleriste în această parte a continentului, precum și grăbirea sfârșitului celui de al doilea război mondial. Deschizînd Poarta Focșanilor și oferind astfel armatei sovietice posibilitatea de a înainta în cele două direcții strategice — Europa de sud-est și Europa centrală — revoluția din România a grăbit sfârșitul războiului cu circa 180—200 de zile. Alături de consecințele sale strategice, economice și politice, reacția în lanț provocată de acțiunea curajoasă a poporului român, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, așează 23 August 1944 printre marile evenimente ale celui de al doilea război mondial.

Contribuții la o mai bună cunoaștere a lui Ștefan cel Mare în cadrul legăturilor moldo-polone

GHEORGHE DUZINCHEVICI

La eforturile care se fac, de mai mulți ani deja, pentru a cunoaște cât mai amănunțit, dar și cât mai fundamentat lunga domnie a lui Ștefan cel Mare, îi adăugăm acum și pe al nostru prin prezenta lucrare. Cum nu dorim să ne impunem părerile, vom socoti că ne-am atins țelul dacă ele vor stârni discuții. Deoarece scopul nostru este să dăm noi sensuri unor fapte cunoscute, vom reduce lucrările citate la un minimum necesar.

Ștefan avea circa 18—20 de ani când cu sabia, învingându-l pe Petru Aron, asasinul tatălui său, și-a cucerit domnia¹. Ușurința acțiunii militare îngăduie presupunerea că venirea lui Ștefan în Moldova a fost precedată de o pregătire serioasă a partizanilor săi, rude și prieteni ai lui Bogdan, cel asasinat la Reuseni. Sub impresia victoriei militare, care impusese prudență boierilor opozanți, Ștefan abil, în marșul spre capitală s-a oprit pe cîmpia „Direptate”², unde — după cum spune cronicarul Ureche — a fost ales ca domn de cei de față iar mitropolitul Teoctist a confirmat, prin miruire, pe noul înscăunat. Ceremonia aceasta pe care n-o putem nega, credem noi că a fost regizată dinainte de partizanii lui Ștefan și, foarte posibil, la sugestia acestuia. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel, n-ar fi fost timp să se adune repede pe cîmpia „Direptate”, „boierii țării și mari și mici și altă curte măruntă (...) și mulți călugări”³. Regizarea de mai sus a fost necesară spre a da o confirmare legală victoriei militare. În raport cu Polonia, alegerea domnului trăgea greu în balanță. Și Ștefan tocmai pentru a nu mai fi socotit de poloni un oarecare pretendent temporar la tron, ușor de înlăturat, s-a îmbrăcat în formele cele mai legale și de necontestat, încît era greu să nu fie recunoscut ca domn al Moldovei. Pentru a înțelege bine înnoirea politică din Moldova care începea odată cu înscăunarea lui Ștefan, e nevoie să subliniem că el n-a intrat în această țară ca un dezorientat în problemele de politică externă în special, care aștepta de la boieri indicații asupra a ceea ce avea de făcut. Subliniem acest lucru deoarece s-a susținut într-o operă de prestigiu, în care afirmațiile neverificate serios nu-și pot găsi locul, că noul ales al Moldovei de-abia după ce a ocupat tronul și-a întocmit „programul de guvernămînt... în contact cu realitățile (din Moldova) și sub presiunea acestora”. În aceeași operă se mai susține părerea că după înlăturarea lui Petru Aron, „marea boierime avea să-l facă pe Ștefan să

¹ Leon Șimanschi, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVII, 1975, nr. 1, p. 31—38; cf. I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 8, nota 1.

² C. Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol””, 1982, p. 2—5 (627—629).

³ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 83; Cf. Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare voievod al Moldovei (1457—1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1, 1971, p. 16.

înțeală cu ce condiții anume l-a primit (ca) domn⁴. Afirmațiile fără suport documentar nu-l pot convinge pe cititor că Ștefan era o marionetă în mâinile marii boierimi, care voia să-și mențină situația privilegiată pe care a avut-o când țara era condusă de domni slabi, ușor de manevrat. Or Ștefan, în timpul pribegiei pe care și-a petrecut-o pe lângă lăncu de Hunedoara și Vlad Tepeș, cum era de la natură foarte inteligent, cu mari calități de conducător, și-a dat seama și poate chiar să i se fi atras atenția, că poziția geografică a Moldovei o va sili să aibă un rol în lupta creștinilor cu marea putere turcească în plină expansiune. Deci, cu gândul la această sigură confruntare cu turcii, Ștefan și-a seriat acțiunile pe care avea de gând să le întreprindă pentru ca Moldova slăbită să devină o putere militară de care să se țină seama. Luând de bază acțiunile sale în ordine cronologică putem urmări ușor planurile sale de a domni cu folos pentru Moldova: a. consolidarea tronului prin cistigarea bisericii și a boierimii de partea sa; în același scop a încercat să atragă și pe boierii fugiți cu Petru Aron în Polonia spre a-l slăbi și însingura pe omoritorul tatălului său; b. pentru a-și mări prestigiul, atât în raport cu boierimea care-l servea, dar și cu aceea opoziționistă și neîncrezătoare în capabilitatea lui, precum și pentru a dovedi demnitarilor poloni și prin ei regelui Cazimir că în Moldova s-a înscăunat un domn demn, curajos și capabil, Ștefan, deși încă nu-și reorganizase oastea, dar bazându-se mai ales pe faptul că forțele Poloniei erau absorbite în Nord, în lupta cu cavalerii teutoni și țara aceasta nu s-ar mai fi putut angaja și în sud contra Moldovei, a atacat ținuturile de graniță polone. Scopul acestei acțiuni era prinderea sau alungarea lui Petru Aron din vecinătatea Moldovei. Ștefan a intuit bine că regele polon, spre a preveni complicațiile neplăcute pentru el, va conveni la tratative, care să pună capăt ciocnirilor de la granița cu Moldova⁵; c. în strînsă legătură cu punctul de mai sus și ca o urmare a lui, Ștefan a planificat cucerirea Chilie, punct politic, strategic și economic de mare însemnătate atât pentru Moldova, cit și pentru Polonia. Spre a-și crea condițiile de acțiune cele mai bune, de mare însemnătate era ca Ștefan să aibă raporturi prietenești cu Polonia. Și le-a avut datorită abilității lui.

Să vedem pe scurt cum a aplicat planurile arătate mai sus: bisericii i-a făcut danii; Chilia, după eșecul din 1462, cind a fost rănit la gleznă, betesug care l-a supărat pînă la moarte, a fost cucerită de-abia în 1465.⁶ În ceea ce privește pe boierii opozanți, Ștefan se temea cel mai mult de cei bejenii în Polonia, în frunte cu logofătul Mihai, căci ei, în deplină libertate, puteau de acolo să-și continue uneltirile împotriva noii domnii, în țară folosindu-se de boierii opozanți rămași, iar în Polonia discreditîndu-l în fața regelui polon și a demnitarilor, mai ales a celor de la granița sudică. Odată înapoi în Moldova, boierii bejenii puteau fi ușor supravegheați și deci nu aveau nici un interes să-și pericliteze averile de dragul uneltirilor neputincioase⁷. Deci era logic ca Ștefan să încerce să-i readucă în țară, din motivul arătat mai sus, dar și din cauză că, părăsindu-l pe Petru Aron, situația acestuia era tot mai precară. Repetatele invitații de

⁴ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 490—491. E vorba de cap. VII, redactat de istoricii Barbu Cîmpina și Mihai Berza.

⁵ Bun diplomat, Ștefan a găsit mijlocul să exercite presiuni asupra regelui Cazimir, spre a hotărî începerea tratativelor cu Moldova; la 13 martie 1458 a acordat mari privilegii comerciale brașovenilor. Vezi: Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*. II, București, 1913, doc. CXXV, p. 261—265 (în continuare Bogdan, *Documentele*). Temîndu-se că privilegiul comercial de mai sus să nu fie cumva începutul unei acțiuni de apropiere politică a Moldovei de Ungaria, regele polon a căzut în cursa întinsă de Ștefan. Dar despre aceasta mai încolo. Cf. Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, extras din „*Revista de Istorie*“, vol. 35, 1982, nr. 5—6, p. 2 (608).

⁶ I. Ursu, *Ștefan cel Mare domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 pînă la 2 iulie 1504*, București, 1925, p. 37—43.

⁷ Alexandru V. Boldur, *op. cit.*, p. 18—22.

înapoiere în țară au fost interpretate greșit de cei doi istorici amintiți mai sus, ca fiind trimise de Ștefan sub presiunea boierilor din opoziție. Pentru a dovedi eronata interpretare a documentelor le vom reexamina pe toate câte s-au păstrat. Primul salv-conduct trimis lui Mihui, datat 13 septembrie 1457, e redactat cu multă dibăcie: logofătul este invitat, nu rugat⁸ să se întoarcă „slobod... de bună voie și fără nici o piedică” în Moldova, „cu toți frații și cu toate slugile sale și toți ceilalți” (aceștia sînt boierii bejenii) căci a fost iertat și nu i se va face nici un reproș în legătură cu unele „întîmplări trecute”⁹ (aluzie la neînțelegerile dintre Ștefan și Mihui, pe cînd primul era adăpostit de Vlad Tepeș)¹⁰. Ștefan îl numește în salv-conduct „credinciosul nostru boier” (evident, curtoazie diplomatică!) și-i declară că i-a restituit „satele” și „ocinele... toate”. Tot cu intenția de a-l atrage, Ștefan i-a dat o dovadă de încredere, însărcinîndu-l să-i facă o anumită „slujbă” în Polonia, despre care nu se dau amănunte în salv-conduct, după cum nu știm dacă prin scris sau printr-un trimis, domnul Moldovei l-a imputernicit să-i rezolve unele treburi în țara vecină. Amabilitatea, încrederea și mărinimia lui Ștefan nu l-au cîștigat pe logofătul Mihui și el nu s-a întors în Moldova. Cu toate acestea, la 12 iunie 1460 Ștefan îi trimite un nou salv-conduct, în esență cu același cuprins ca precedentul. În ceea ce privește însă restituirea „satelor” și „averilor”, Ștefan — dovadă că deja era stăpîn pe situație și că nici nu poate fi vorba de presiuni din partea marii boierimi opozante — condiționează restituirea de prezentarea drepturilor de proprietate: „vei arăta — glăsuiește salv-conductul — numai hrisoavele și drepturile tale asupra lor”. Credem că pentru a încuraja pe Mihui să se înapoieze în Moldova, în fruntea divanului este menționat mitropolitul Teotist¹¹. Dar nici acum logofătul nu s-a încrezut în promisiunile lui Ștefan și nu s-a înapoiat în Moldova, așa cum au făcut însă toți ceilalți boieri moldoveni, părăsindu-l pe Petru Aron¹². Nu se poate spune că Ștefan n-a avut succes cu invitațiile lui. Al treilea salv-conduct, cu data de 28 iulie 1468, a fost trimis lui Mihui în urma stăruințelor repetate ale regelui polon — o dată chiar prin soli speciali trimiși la Ștefan — prin care, domnul Moldovei era rugat să ierte pe „Mihui logofătul și pe fratele său Duma și pe toți ceilalți frați ai lor și slugi”. Pentru iertarea lui Mihui au mai intervenit, spune salv-conductul, „rugămîntea mitropoliților noștri și a boierilor noștri, mari și mici”¹³. Acest lîmpe de document, pentru Cîmpina — Berza este o dovadă despre „existența unor tratative între domn și boieri, în urma cărora cel dintîi s-a văzut silit să acorde salv-conductul în discuție”¹⁴. Sigur, că „iertarea” a fost un rezultat al rugămîntelor regelui polon, ale bisericii și ale boierilor din Moldova — dar pentru noi, faptul acesta era o dovadă cît de greu s-a învoit Ștefan să trîmîtă lui Mihui acest al treilea salv-conduct. Dacă totuși, el a cedat rugămîntelor, în special ale regelui polon, a făcut aceasta pentru că dorea să-și asigure bunele legături cu Polonia, deoarece regele ungur Matia amenințase că va relua

⁸ *Istoria României*, II, p. 491.

⁹ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXIII, p. 257—259.

¹⁰ Pentru această întîmplare vezi al II-lea salv-conduct datat 12 iunie 1460 unde, deși se dau mai multe amănunte decît în primul salv-conduct, cauza neînțelegerilor rămîne o problemă nedezlegată. Vezi Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVII, p. 269—271. Data documentului e contestată de A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în „*Analele Universității C. I. Parhon*”, București. Seria științelor sociale. Istorie 5, București, 1956, nr. 5, p. 175 (în continuare Sacerdoțeanu, *Divanele*).

¹¹ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVII, p. 269—271.

¹² Sacerdoțeanu, *Divanele*, p. 175; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 15; Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, București, 1970, p. 27, 31.

¹³ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXXVI, p. 305—308.

¹⁴ *Istoria României*, II, p. 501.

campania asupra Moldovei spre a spăla rușinea înfringerii din anul 1467¹⁵. Credem că Ștefan dorea sincer să-l aibă pe Mihul lângă el, nu numai spre a-l împiedica să uneltească, ci și pentru a-l folosi eventual, căci era capabil. Dar domnul, stăpîn pe situație, nici de data aceasta n-a admis să i se restituie mai mult decît două sate din cele vreo 50 pe care le-a avut în Moldova. Și Ștefan, cu calmul celui tare, în chestiunea restituirii spune în salv-conductul dat: "... dacă vom vedea că ne slujește cu credință îi vom întoarce și altele". Deci nici atunci nu-i garanta restituirea tuturor satelor! De luat în considerare, pentru a admite și a aprecia just existența și intensitatea unei presiuni asupra domnului, nu este însă trimiterea salv-conductelor, ci cuprinsul lor. Căci acesta este produsul minții lui Ștefan, al voinței lui, neinfluențată de nimeni. Și acest cuprins dovedește netemeinicia influenței boierimii din Moldova. Dar în legătură cu acest salv-conduct se pune o întrebare: de ce a intervenit regele polon pentru iertarea lui Mihul, căci Ștefan îl iertase încă prin precedentele două salv-conducte și-l invitase pe logofăt să vină în Moldova? Voia oare regele polon să obțină de la Ștefan restituirea, fără condiții, dintr-o dată, a întregii averi a lui Mihul? Dar domnul moldovean prin salv-conductul din 13 septembrie 1457 îi redase deja întreaga avere. Voia oare regele prin logofăt să aibă în Moldova, al cărei domn, cu diferite pretexte, amîna depunerea jurămîntului personal de vasalitate, un agent al său care să-l informeze asupra activității vasalului dificil? Ori se gîndea regele, ca prin ajutorul acestui boier, să se organizeze și să se întărească opoziția boierimii, pînă la răsturnarea domnului legal?

Regele putea gîndi asemenea planuri, exasperat fiind de atitudinea domnului Moldovei, care era atît de deosebit de domnitorii predecesori, în relațiile cu Polonia deși acesta se arătase prevenitor, așa cum se cuvenea unui vasal corect în raport cu suzeranul său ajuns la nevoie, și l-a ajutat chiar cu oaste în lupta cu cavalerii teutoni¹⁶. Îl bănuim pe regele polon în stare să încerce orice mijloace pentru a înfrînge cerbicia lui Ștefan, care-l deranja prin tot ce făcea, căci era prea independent. Credem că și căsătoria domnului Moldovei în 1462, cu Evdochia, sora cneazului din Kiev, Semion Olelkovici, înrudit cu familia marelui cneaz al Moscovei, l-a nemulțumit pe Cazimir, „căci vasalul lui moldovean se înrudea cu cnezii ortodocși, în luptă aprigă cu catolicismul sprijinit de Polonia”¹⁷.

Ca o concluzie la întrebările și propunerile înșirate mai sus, credem că insolita intervenție a regelui Cazimir pentru iertarea lui Mihul — dovadă sigură a înțelegerii secrete dintre rege și puternicul boier moldovean fugar* — nu este decît aspectul, inocent, dar numai în aparență, al unui complot împotriva lui Ștefan cel Mare. Refuzul lui Mihul de a se înapoia în Moldova — refuz care se menține și după restituirea a patru sate boierului fugar — dă naștere la presu-

¹⁵ Șerban Papacostea, *La guerre ajournée: les relations polono-moldaves en 1478. Réflexions en marge d'un texte de Filippo Bounaccorsi Callimachus*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI, 1972, nr. 1, p. 5—6 (7—8).

¹⁶ Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul Teuton (1454—1466)*, în „Revista de istorie” nr. 3/1978, p. 475—479. Am avansat părerea că regele polon, ca o mulțumire imediată pentru ajutorul militar dat de Ștefan, i-a restituit acestuia cetatea Hotin. Izvoarele narative, polone și românești, nu menționează ajutorul militar dat lui Cazimir de Ștefan cel Mare, dar cu toate acestea ajutorul e sigur, deoarece numele domnului Moldovei este menționat de beligeranți în tratatul de pace încheiat la Toruń, în ziua de 19 octombrie 1466. Vezi lucrarea citată a lui Șerban Papacostea. Restituirea cetății Hotin a putut avea loc „între 15 aprilie 1463, cînd avem ultimul document cunoscut, în care Goian figurează ca vornic — și 29 aprilie 1464, cînd acesta se constată pîrcălab de Hotin”. Vezi I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 37.

¹⁷ V. Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 181—187.

* Ioan Bogdan, *Documente, II*, doc. CXXXVIII, salv-conductul din 10 august 1470, p. 309—311.

punerea că acest complot care avea să se dezvolte pe teritoriul Moldovei, din motive pe care nu le cunoaștem, urma să aibă acum loc pe teritoriul Poloniei, cu ocazia venirii lui Ștefan pentru depunerea jurământului de vasalitate. Ecourile acestui complot de care domnul Moldovei a fost înștiințat în taină de un sfetnic regal polon, au fost consemnate în cronica lui Długosz. De aceea Ștefan ar fi refuzat să vină în Polonia pentru a depune jurământul personal de vasalitate¹⁸.

Mai rămâne acum, pentru a vedea în adevărata ei măreție personalitatea marelui Ștefan cel Mare, cum l-a numit pe bună dreptate posteritatea, să analizăm înțelegerea moldo-polonă din 4 aprilie 1459, care s-ar fi încheiat, după Cîmpina-Berza, datorită „aceleiași presiuni a marei boierimi și acelorași limite înguste lăsate de ea acțiunii domnului...”¹⁹. Nimic mai fals decît această afirmație. Dar s-o dovedim. Vom insista asupra a două probleme; a) cauzele încheierii tratatului și b) analizarea punctelor din tratat, pentru a stabili valoarea lor în cadrul raporturilor moldo-polone. Motivele imediate ale încheierii înțelegerii au fost create intenționat de Ștefan spre a-l forța pe regele polon, angajat cu toate forțele sale împotriva cavalerilor teutoni, să trateze cu el, ceea ce ar fi echivalat cu o recunoaștere a lui Ștefan ca domn legal al Moldovei. Atacurile repetate ale cetelor de cavalerie moldovenească împotriva teritoriului polon de la granița de nord a Moldovei, cu scopul de a-l prinde pe Petru Aron, acțiune îndrăznească din partea lui Ștefan, deși nu era de proporții primejdioase, precum și — repetăm ce am spus mai sus — privilegiul acordat brașovenilor la 13 martie 1458, care confirma existența unor legături cu Ungaria²⁰, au dat destul de gîndit regelui Cazimir. El se temea ca nu cumva aceste atacuri să fie preludivul unei acțiuni mai mari după ce va trece și perioada de tatonări a rezistenței militare polone în sudul țării. Cel mai bine și mai prudent pentru securitatea Poloniei că nu se va aprinde, eventual, un al doilea război acolo, care ar fi putut antrena și Ungaria, atît de dornic să reciștige Moldova, ar fi fost deci încheierea unei înțelegeri cu această țară. Asta dorea și Ștefan. Discuțiile dintre acesta, asistat de unii boieri ai săi și reprezentanții oficiali ai regelui polon, legitimați cu actul de imputernicire prevăzut cu sigiliul regelui, au avut loc în apropierea localității „Owerkielowicze” pe malul Nistrului, unde era probabil cantonată oastea moldovenească în frunte cu domul ei.

Iată punctele din tratat, cu sublinierile istoricilor Cîmpina-Berza: 1) „[...] fără ca nici o presiune militară să fi venit din exterior Ștefan se declara vasal al regelui Poloniei, în condiții pe care numai raporturile existente între el și marea boierime le pot explica (subl. Gh. D.)”; 2) „Domnul Moldovei [...] obține [...] îndepărtarea lui Petru Aron din imediata apropiere a graniței sale”; 3) „[...] promitea (Ștefan) să nu stînjenească stăpînirea polonă asupra Hotinului [...]”; 4) „[...] promitea Ștefan că va restitui stăpînirile boierilor moldoveni, care cu învoirea maiestății sale regale slujesc lui Petru «voievod». Acceptînd o asemenea condiție — continuă Cîmpina-Berza — Ștefan renunța la aplicarea principiului clasic al pedepsirii «hicleniei» după care rămînerea unui boier în pribegie justifica în chip automat confiscarea domeniilor lui”²¹. Istoricii amintiți n-au luat din tratat decît punctele care puteau fi răstălmăcite. De aceea nici un cuvînt despre încetarea stării de beligeranță dintre Moldova și Polonia, pedepsirea vinovaților pentru pagubele făcute în timpul luptelor sau a acelor care se vor face după încheierea păcii, libertățile, obligațiile și drepturile locuitorilor din Hotin, libertatea negustorilor poloni să facă negoț în Moldova, obligația lui Ștefan de a-și ajuta suzeranul, dar și a regelui de a-și ajuta vasalul. Să vedem care au fost țelurile lui Ștefan cînd, cu unele riscuri, a forțat pe regele polon să trateze cu el în calitate de

¹⁸ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 58; *Istoria României*, II, p. 501; Alexandru Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 191.

¹⁹ *Istoria României*, II, p. 491.

²⁰ Șerban Papacostea, *Relatiile internaționale...*, p. 2 (608).

domn al „Țării Moldovei“, „din mila lui Dumnezeu“, cum glăsuiește actul de înțelegere. Și solii regelui „trimiși cu deplină și întreagă putere și împuternicire cu scrisoare de încredințare scrisă pe pergament, cu pecete atârnată“²² au tratat cu el, recunoscându-i-se astfel indirect, dar totuși prin scris situația de domn al Moldovei. Din acest prim câștig s-a născut și un al doilea: Petru Aron a pierdut statutul de refugiat politic, iar la presiunea lui Ștefan, i se îngrădise dreptul de a se mișca în voie, ba chiar menționându-se și ceea ce n-avea voie să facă²³. Cum reprezentanții regelui polon la tratativele de la „Owerkielowicze“ au refuzat să admită — deducem noi — izgonirea rivalului Petru Aron, moștenitor cu drepturi legale la tronul Moldovei,²⁴ Ștefan cu toate acestea, abil, spre a-i slăbi și mai mult situația, s-a declarat el vasalul regelui polon. Prin acest act al său, Ștefan nu numai că a respectat o tradiție împămîntenită în Moldova, și dragă multor boieri dar, în același timp, se punea la adăpost față de politica regelui Matia Corvin care nu aștepta decât un prilej spre a-și întinde dominația la răsărit de Carpați. Recunoașterea suzeranității polone menținea vrăjmășia între Polonia și Ungaria, situație care folosea mult Moldovei, mai ales că Ștefan avea în planul său de întregire a Moldovei recucerirea Chiliei. Cu un cuvânt: recunoașterea vagă a suzeranității regelui, „Domnul nostru Preaslăvit“, a fost făcută de Ștefan din interese superioare de stat și numai întâmplător a coincis cu tradiția moldovenească externă din ultimile decenii și cu părerile politice ale unor boieri. Ștefan a acționat însă din propria sa voință și gândire politică, recucerirea Chiliei fiind unul din punctele planurilor de întărire și ridicare a Moldovei, despre care am amintit mai înainte. Fiind însă destul de slab ca pregătire militară spre a se putea impune regelui polon, Ștefan în înțelegerea tratată și semnată în tabăra de la Nistru²⁵ a făcut și unele concesii regelui polon. Iată-le: a) îi lăsase cetatea Hotinului. Pentru satisfacerea vanității regale era destul. În realitate însă garnizoana cetății nu putea trăi fără îngăduința lui Ștefan ca să continue să se aprovizioneze la tîngul din localitatea Hotin. Tăierea căilor de aprovizionare — Ștefan o dovedise cu ocazia atacurilor din anii care au precedat încheierea înțelgerii moldo-polone — însemna capitularea cetății, repede și fără luptă. Din acest motiv — și cum pe Ștefan nu-l interesa, acum, la început de domnie decât întărirea graniței sudice a Moldovei prin cucerirea Chiliei — nu era nici o pierdere, nici o umilintă dacă cetatea aceasta era lăsată temporar Poloniei, țară cu care era în bune raporturi și deci Cazimir n-avea pentru ce s-o folosească în scopuri agresive împotriva Moldovei. b) În ceea ce privește afirmația că restituirea averilor (bona [...] paterna et iusta) boierilor moldoveni din anturajul „voievodului Petru (Aron)“ care-l slujesc pe acesta cu aprobarea maiestății sale regelui: ar fi o încălcare a dreptului de confiscare a averilor boierilor fugiți (hiclenie) este o greșeală de înțelegere a textului latin care, spre a-l interpreta cum se cuvine, este de neapărată nevoie să fie confruntat cu textul repetatelor invitații (salv-conducte) pe care le-a trimis Ștefan în Polonia spre a-i convinge pe boierii fugiți să se reîntorcă în Moldova, ceea ce de altfel au și făcut. Pentru o mai bună lămurire reproducem fraza din document: „Promittimus insuper dominis Valachis, qui ex consensu regiae maiestatis Petro woiewodae serviunt, bona

²¹ *Istoria României*, II, p. 493.

²² *Hurmuzaki* II, 2, doc. CVI, p. 126—127; Menționăm că am dat traducerea după mss. ediției DGAS în pregătire Ștefan cel Mare în conștiința europeană.

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 72.

²⁵ Pentru valoarea acestui tratat să se vadă observațiile regretatului istoric Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare...* p. 22—23.

ipsorum pterna et iusta restituere et ipsos honorare iuxta merita ipsorum"²⁶ (Pe deasupra făgăduim boierilor moldoveni care, cu voia Maiestății Regale, îl slujesc pe Voievodul Petru să le înapoiem averile părintești și legitime și să-i cinstim potrivit meritelor lor). Sfârșitul frazei intenționat subliniat de noi, dovedește fără putință de tăgadă, că restituirea bunurilor era condiționată și putea avea loc numai după înapoierea lor în Moldova. De abia după aceea, pe baza comportamentului lor, urmau să fie cinstiți după merit. Altfel nu se putea. Frază pe care am reprodus-o este o dorință a regelui polon, care, cum s-a văzut, s-a repetat cu mai multă precizie în salv-coductul din 28 iulie 1468. Dorința lui Cazimir²⁷ venea în întâmpinarea dorinței lui Ștefan, exprimată limpede începînd cu salv-coductul din 13 septembrie 1457: domnul, în special pentru mai mare siguranță că nu vor complota contra lui prin colaborare cu boierii opozanți din interior, dorea să-i aibă în Moldova spre a-i putea supraveghea de aproape²⁸. În ceea ce privește confiscarea pentru „hiclenie“, aceasta s-a aplicat automat, după fuga boierilor împreună cu Petru Aron. Domnul, ca cel ce dispunea de aceste bunuri, le putea da oricui, chiar și foștilor proprietari, dacă aceștia întruneau condițiile cerute de el.

Cîteva cuvinte de apreciere generală asupra tratatului din 1459 sînt necesare pentru a-l cîntări la justa lui valoare din punctul de vedere al Moldovei: aparent el a dat cîștig imediat de cauză regelui polon, în realitate însă, Ștefan, la începuturile dificile ale domniei lui, cînd trebuia să-și reorganizeze țara, să-și creeze o oaste și, pentru a putea acționa în sud contra Chiliei, să-și asigure bunăvoința regelui polon, a cîștigat prin actul de înțelegere, mai mult decît a dat regelui polon. Iată cîștigurile: recunoașterea, indirectă, ca domn al Moldovei (dacă n-ar fi avut această calitate reprezentanții regelui n-ar fi tratat cu el); înșingurarea lui Petru Aron, prin atragerea „curții“ acestuia de partea sa, căci boierii înapoiți în Moldova s-au pus în serviciul lui Ștefan; s-au creat bazele necesare unei mai strînse apropiieri moldo-polone — oarecum peste capul regelui polon — care a permis lui Ștefan, prin privilegiul comercial acordat negustorilor din Liov la 3 iulie 1460 — o completare fericită și abilă a tratatului din 1459 — să-l atragă pe regele polon prin perspectiva marilor venituri care vor rezulta din reactivarea comerțului; concomitent cu cîștigarea regelui polon, privilegiul comercial a grăbit plecarea lui Petru Aron din Polonia, țară de la care nu mai putea aștepta nimic în legătură cu aspirația lui la tronul Moldovei. Dar Petru, urmărind aceleași țeluri, s-a refugiat în Transilvania, în secuime, spre a fi cît mai aproape de Moldova. Cum lui Ștefan nu-i convenea să-l aibă în coasta sa, oastea moldo-

²⁶ *Hurmuzaki* la aceeași traducere; Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVI, p. 268. Credem că solii poloni prezenți la Owerkielowicze, pentru discutarea, redactarea și semnarea înțelegerii (tratatului) au adus cu ei o ciornă a lui spre a se porni la discuție de pe o bază sigură. Îmbinarea textului adus de solii poloni cu ceea ce a propus Ștefan — căci nu credem că acesta nu a avut nimic de spus — nu s-a făcut în mod fericit din punct de vedere al stilului și al preciziei juridice. Frază este, sigur, alcătuită în cancelaria regelui polon. Ștefan nu-l putea numi pe rivalul său „voievod“. Ne-am oprit puțin asupra acestui substantiv, care în text, nu este „o scăpare de condei“, ci a fost pus cu intenția de a-i arăta lui Ștefan că pentru regele polon fugarul politic Petru Aron este doar temporar un învins, dar care se poate oricînd întoarce în țara sa, dacă soarta îl ajută, căci drepturile la tron nu le-a pierdut. Ștefan însă cu mintea lui ascuțită, și-a dat seama că el și Moldova vor cîștiga mai mult decît regele cu toate „concesiile“ pe care i le-a făcut el.

²⁷ Această ciudată dorință a regelui, impusă lui Ștefan în actul de înțelegere din 1459, ne trezește o bănuială: nu cumva Cazimir dorea să aibă în Moldova oameni devotați lui, pe care să-i manevreze împotriva lui Ștefan? Acesta însă i-a dejucat planul căci i-a cîștigat pe boierii înapoiți în țară care apoi l-au servit cu credință. Vezi N. Iorga, *Histoire des Roumains*, IV, p. 153; Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, p. 27.

²⁸ Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 21—22.

venească a făcut o incursiune în 1461 acolo, de unde s-a întors cu multă pradă. Regele ungar Matia Corvin l-a chemat la el pe Petru Aron în calitate pe care o avea — pretendent legal la tronul Moldovei — spre a-l folosi ca pretext al agresiunii pe care o plănuise contra lui Ștefan cel Mare.

Prin tot ceea ce am susținut mai sus n-am intenționat să negăm existența unei opoziții boierești împotriva lui Ștefan în timpul lungii sale domnii. Dar domnul a dominat situația deoarece a fost sprijinit de o covârșitoare parte a societății moldovenești: clerici, mulți boieri, orașeni și țărani. Toți din aceste clase și pături sociale l-au urmat cu credință, dându-și viața pentru apărarea independenței Moldovei, contribuind astfel la gloria ei. Dar la această situație, trebuie s-o recunoaștem, s-a ajuns datorită marilor calități de organizator, diplomat și abil conducător de oști, calități pe care le-a avut Ștefan cel Mare, și care l-au impus tuturor în țară „de la vâldică pînă la opincă“, dar în același timp și dincolo de granițele țării.

RÉSUMÉ

Le travail présent vient s'ajouter aux efforts déployés pour connaître de la façon la plus minutieuse et profonde possible le règne le plus long dont jouissent les Roumains — celui d'Etienne le Grand (1457—1504), mort il y a 480 ans.

Les préparatifs faits pour l'entrée d'Etienne en Moldavie, la cérémonie déroulée sur la plaine de „Direptate“ (la Plaine de la Justice) en tant que consécration légale de la victoire remportée contre Petru Aron, ainsi que les autres actions entreprises pour la reconnaissance du nouveau prince régnant par les puissances voisines, par la Hongrie et surtout la Pologne, forment l'objet d'une argumentation inédite. Les nouveaux apperçus ont pour but de compléter d'anciennes lacunes ou de corriger d'anciennes erreurs. Les explications sont fournies surtout par la reprise de certaines preuves déjà connues, mais considérées à l'aide d'une analyse approfondie de la situation politique interne et internationale aussi bien que de la psychologie des personnages historiques.

Pareillement l'auteur remet en question les rapports entre le nouveau prince régnant et les boiards, soit de l'intérieur, soit de la compagnie de Petru Aron qui s'enfuirent avec celui-ci en Pologne, et démontre la forte position, la vigueur dont fit preuve Etienne le Grand — comme la postérité l'a nommé à juste titre — pour imposer son point de vue.

Afin de rendre encore plus évidente la magnificence de son image, l'auteur analyse de point en point les quatre appels (sauf-conduits) adressés au boiard Mihu qui avait pris la fuite, ainsi que l'entente moldo-polonaise du 4 avril 1459. Il s'avère une fois de plus qu'il ne s'agit pas d'une cession imposée au prince par les boiards supposés à avoir été les plus forts, mais de sa capacité de manoeuvrer en très habile diplomate et politique les gens et les circonstances adverses pour le plus grand avantage de sa patrie.

Sans contester l'existence parmi les boiards d'une opposition contre Étienne, l'auteur prouve à l'aide de chroniques et documents de l'époque soumis à une traduction et interprétation plus attentive que le prince est toujours resté maître de la situation. Tout au long de son règne il fut soutenu par la majorité de la société roumaine, formée de paysans libres, de citadins, la plupart des boiards d'ecclesiastiques etc. C'était le résultat surtout de ses grandes qualités d'organisateur et diplomate, d'habile capitaine, qui imposèrent Étienne le Grand en Moldavie aussi bien qu'en dehors de ses frontières.

PRÉCIS

The present survey is adding to the efforts made for a more detailed and deeper knowledge of the longest reign from the Romanian history, that of Steven the Great (1457—1504) from the death of whom there will be this year 480 years. In the survey there are presented the preparations for Steven the Great's coming in Moldavia, the ceremony that took place on the plain of „Direptate“, as a legal acknowledgement of the military victory gained upon Petru Aron, as well as the other actions directed towards the new prince's recognition by the

neighboring powers i.e. Hungary and especially Poland. The view points are completing gaps and some older interpretation errors. The explanations are based on some already known evidence but they are considered from the angle of a deeper analysis both of the internal and external political condition and of the historical personages psychology.

The author raises again for discussion the relations between the new prince and boyars both those in the country and the ones who fled to Poland with Aron and demonstrates the attitude and the force proved by Steven the Great for imposing his authority.

Trying to stress Steven the Great's magnificent image, the author analyses in every particular the four calls addressed to the fugitive boyar Mișu as well as the Moldo-Polish agreement of 4 April 1459.

The fact was proved once more that Steven wasn't convinced by boyars, who would have been stronger than he, to give up but on the contrary, he managed with a diplomatic and political ability people and hostile circumstances, getting maximum of profit for his country.

Without denying the existence of a boyar opposition against Steven, the author argues, on basis of chronicles and records of that time that Steven the Great had the upper hand. Owing to Steven the Great's qualities as organizer and diplomat and an able army commander that imposed him not only in Moldavia but also beyond its borders, he was supported all his reign, by the majority of the Moldavian society: free peasants, townsmen, many boyars, clergymen, a.s.o.

Panait Istrati și Brăila muncitorească

NICOLAE MOCIOIU

Cu o o sută de ani în urmă, într-o căsuță modestă de pe strada Romană¹ din Brăila a văzut lumina zilei² Panait Istrati, scriitorul de renume mondial cărui sănătatea nu i-a permis să străbată din viață decât un număr de luni peste cei cincizeci de ani împliniți. Operele sale au cucerit multe meridiane ale globului și peste timp, astăzi, preocupările pentru cunoașterea lor dau creatorului și creației sale noi dimensiuni. Cărțile sale, scrise majoritatea în limba franceză — pe care autorul a învățat-o târziu, printr-o voință cum rar se poate egala — au fost traduse în diferite limbi din peste 27 de țări și „poartă un puternic caracter național”³, inspirate fiind din peisajul românesc, cu eroi în majoritate români.

Francezul Philippe Amiguet îl socotește pe Istrati legat de glia și de limba sa, „încorporând cu vigoare România, malurile Dunării, pustietățile Bărăganului, Brăila cu mahalalele ei”, în „hotarele hărții literare a lumii”⁴.

Panait Istrati, scriitorul și militantul politic al clasei muncitoare, se bucură de întreaga atenție a poporului nostru. Reeditarea operelor sale, organizarea unor manifestări științifice avînd ca subiect opera și activitatea sa social-politică, realizarea mai multor filme documentare asupra vieții și operei sale, sau artistice cu eroi din cărțile scrise, intitulăția Bibliotecii orașului de pe malul bătrînului Danu-

¹ Strada Plevnei de astăzi.

² N. Mocioiu, *Precizări privind data și locul nașterii lui Panait Istrati*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1971, p. 115—120.

³ „Scînteia” din 26 septembrie 1956.

⁴ În ziarul parizian „L'Ordre” din 19 aprilie 1935; vezi și Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*. Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1981, p. 379—380.

biu și plăcile comemorative, bustul scriitorului așezat în grădina publică a Brăilei în apropierea locurilor unde a trăit, sînt tot atâtea argumente ale prețuirii date lui de memoria națiunii române.

Și ca un corolar, în lucrările celui de al XII-lea Congres al P.C.R. se aprecia de la cea mai înaltă tribună a partidului că operele sale s-au impus ca valori universale alături de operele lui Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Constantin Brîncuși și George Enescu⁵.

Ne mindrim că foruri culturale de prestigiu pe plan internațional adresează elogii operei și personalității marelui nostru scriitor. Universitatea din Nisa a inaugurat în cadrul Bibliotecii sale un centru documentar „Panait Istrati” iar municipalitatea a hotărît ca o stradă a aceluiași oraș mediteranean să-i poarte numele.

La Paris, la Universitatea III (Nouvelle Sorbonne) s-a organizat un colocviu internațional „Panait Istrati” iar pe imobilul din strada Colisée, unde celebrul romancier și-a scris majoritatea operelor, a fost pusă o placă comemorativă.

În Elveția, la Vouvry, prin hotărîrea primăriei s-a dezvelit o placă comemorativă și prin consultarea publică s-a dat numele scriitorului celei mai frumoase piețe a orașului. Congresul Internațional privind literatura mediteraneană, ținut la Zagreb în anul 1973, îl socotea pe Panait Istrati „cel mai mare scriitor al zonei mediterane”⁶.

Dacă ne gîdim la dimensiunile operei sale nici un alt scriitor din țara noastră nu a făcut cunoscute locurile copilăriei peste hotarele patriei așa cum a făcut-o Panait Istrati pentru Brăila și împrejurimi, pentru oamenii care au trăit pe aceste locuri.

Desigur, personalitatea lui Panait Istrati descoperită, remarcată și recomandat lumii de ilustrul scriitor Romain Rolland⁷ ca pe un „Gorki al Balcanilor” a creat o operă de circulație uimitoare pentru cititori din multe locuri din lume.

Evenimentele sociale și politice desfășurate la Brăila au înscris numele lui Panait Istrati în vibrante pagini de istorie a luptelor muncitorilor, sindicatelor, ale socialiștilor din portul dunărean. În conturarea personalității scriitorului, alături de educația de la mamă, de la învățătorul de școală, societatea brăileană, cu toate contrastele ei și în special muncitorii portului Brăilei cu viața lor grea au jucat un rol esențial. Mai multe documente de arhivă și o serie de publicații rare oferă creatorului de literatură de astăzi, cercetătorului istoric și arhivistului noi orizonturi pentru studierea complexă a evoluției acestei personalități, a legăturii între operele sale și activitatea social-politică⁸.

În perioada tinereții Panait Istrati a fost profund legat de mișcarea muncitorească din Brăila. Cunoscător al nedreptăților sociale de la sfîrșitul secolului trecut și începutul acestui secol în orașul și portul de la Dunăre, Panait Istrati a trecut de la început în rîndurile celor care au militat pentru drepturi sociale. Ucenic la docuri, la atelierile de mecanică, lăcătușerie și cazangerie, apoi la Pescăriile statului și la fabrica de frînghii, a trăit viața aspră a lucrătorilor brăileni.

L-a impresionat în mod cu totul deosebit viața grea a muncitorilor portuari la a căror organizare sindicală a participat de la început. Deși nu citise încă nimic despre socialism, „în urma unor mari mișcări muncitorești” din portul Brăila, auzise ce însemna „dreptate pentru cei obidiți”. A fost apoi profund

⁵ Dumitru Popescu, *Cuvîntarea la Congresul al XII-lea al P.C.R.* 1979.

⁶ Panait Istrati, *op. cit.*, p. 16.

⁷ Delegații Direcției Generale a Arhivelor Statului au cercetat și adus în țară microfilmele privind corespondența lui Panait Istrati cu Romain Rolland, cf. Arh. St. București, colecția Microfilme Franța, r. 157 c. 282—820.

⁸ Panait Istrati, *op. cit.*, p. 30, 107.

impresionat cînd a văzut un om ucis de poliție, „fiindcă fusese socialist”. Luînd contact cu mișcarea socialistă, a apreciat că de atunci „socialismul va fi năzuința lui spre dezrobire a omului înghenunchiat de om”⁹.

Neobosit agitator, laolaltă cu ceilalți conducători ai sindicatelor locale¹⁰, a ținut cuvîntări în fața muncitorimii, a participat la manifestațiile de stradă, a demascat abuzurile vătăfilor din port și a luat apărarea celor mulți, lipsiți de dreptate socială.

Anul de virf al activității sale de conducător sindical a fost 1910, cînd portul și orașul au trăit momente de o deosebită încordare și amploare. Atunci au avut loc la Brăila marile lupte sociale la care au participat muncitorii din port și din celelalte întreprinderi ale orașului, cu o forță fără precedent. În organizarea acțiunilor și conducerea acestor lupte Panait Istrati este alături de alți conducători sindicali și are un rol de frunte.

Un raport al poliției din 10 ianuarie 1910 arată că la întrunirea muncitorească organizată atunci la sediul sindicatului de pe strada Carantinei colț cu Ștefan cel Mare, în cuvîntarea pe care a ținut-o, Panait Istrati arăta că guvernul „fiind în contra muncitorilor a venit cu mulțimi de legi pentru a-i distruge”¹¹. Urmărindu-l permanent Poliția va ști printr-un agent al său aflat la adunarea muncitorească din 24 ianuarie 1910 că „sindicalistul Panait Istrati luînd cuvîntul vorbește tot în sensul cuvîntării lui Ștefan Grigoriu, adăugînd că lupta muncitorilor să se ducă în contra vătăfilor care pînă acum au speculat pe muncitori”, și în continuare: „poliția a confiscat broșuri socialiste de la domiciliul lui Costică Atanasie”¹².

Muncitorii brăileni se vor afla printre cele mai puternice și mature detașamente muncitorești în perioada de reorganizare a P.S.D. Pentru a participa la Congresul de reorganizare a Partidului Social-Democrat, muncitorii brăileni au ales o delegație din care făcea parte și Panait Istrati¹³. În timpul lucrărilor delegația orașului și portului de la Dunăre a fost înconjurată zilnic de congresiști în capitala țării pentru că doreau să știe cum muncitorii brăileni, într-un timp așa de scurt s-au organizat temeinic și aveau cel mai puternic sindicat din România¹⁴. După Congresul de reorganizare a partidului politic al clasei muncitoare, Panait Istrati a mai rămas cîteva zile la București după care a venit din nou în rîndurile muncitorilor brăileni.

După greva muncitorilor portuari din 13 februarie 1910 provocată de măsurile căpitaniei de a introduce carnete de identitate pentru muncitori¹⁵, grevă care a demonstrat forța muncitorilor și a obligat administrația portului să cedeze și să desființeze aceste carnete, Panait Istrati a vorbit la adunarea din 26 februarie despre foloasele pe care le aduce sindicatul adăugînd că se va prezenta patronilor la care lucrează tăvălucarii ca să intre „cu dinșii în tratative pentru stabilirea prețului muncii”¹⁶.

La 7 martie Panait Istrati arăta muncitorilor că trebuie să continue lupta împotriva vătăfilor, acele „lipitori” ce-i țineau pe muncitori în lanțuri grele, să nu spere nimic de la autoritățile burgheze, care, de la prim-ministru și pînă la

⁹ Ibidem, p. 148.

¹⁰ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 47/1910, f. 40, 41, 89, 382, 455—456; dosar 50/1910, f. 22—24; dosar 51/1910, f. 531.

¹¹ Ibidem, dosar 26/1910, f. 125.

¹² Ibidem, dosar 47/1910, f. 40—41.

¹³ Ibidem, f. 40—41, 89.

¹⁴ Ibidem, f. 157.

¹⁵ Printre revendicări se menționau: refuzul carnetelor de la căpitanie, îmbunătățirea prețului muncii, înființarea unui birou al muncii, înlăturarea vătăfilor subordonați. Ibidem, f. 157.

¹⁶ Ibidem, dosar 47/1910, f. 382.

cel mai mic polițist, jupoaie lumea săracă cu tot felul de dări către stat”¹⁷. Raportul poliției menționa că în încheiere participanții au cîntat „mai multe cîntece revoluționare”¹⁸.

La altă adunare muncitorească ținută la sediul sindicatului Panait Istrati demasca legile antimuncitorești, „legile sclerate neavînd alt scop decît a judecă, condamna și pune la pușcărie pe un om sindicalist în timp de 24 de ore” și recomandă tuturor „unire și luptă pentru susținerea drepturilor lor”¹⁹.

Evenimentele din vara anului 1910 l-au determinat pe Panait Istrati să susțină în cîteva articole publicate în gazeta „România Muncitoare” că momentul declanșării acțiunii nu a fost bine ales, în primul rînd pentru că în port s-a semnalat o vădită lipsă de lucru²⁰. De fapt, chiar dacă luptele muncitorești din iunie n-au obținut rezultatele dorite de muncitori, în perioada următoare vîtafii au fost limitați în acțiunile lor și apoi desființați. Astfel, deși mai tîrziu, unele dintre țelurile luptei muncitorilor portuari din anul 1910 au fost realizate. S-a spus atunci că Panait Istrati n-a fost intransigent. Trebuie să avem însă în vedere că în cursul tratativelor acesta s-a consultat cu muncitorimea. A fost poate prea modest, dar nu cunoaștem dacă nu cumva atunci a fost singura soluție pentru a atinge scopul urmărit de muncitori.

Semnificativă este aprecierea făcută de Ștefan Gheorghiu asupra meritelor lui Panait Istrati în organizarea muncitorilor. Într-una din cuvîntările ținute la Brăila, eroul clasei muncitoare sublinia că Panait Istrati era „pe deplin priceput în ale mișcării sindicale”, iar acuzațiunile sale aveau drept scop „a aduce lumină muncitorilor și a le apăra cauza lor dreaptă”²¹.

În vara anului 1910 Panait Istrati continuă să activeze pentru o mai bună organizare a muncitorilor și pentru unirea tuturor forțelor mișcării muncitorești. La 8 august se afla la întrunirea muncitorilor din industrie convocată la sediul unui nou sindicat de pe strada Nouă, colț cu strada Traian. Au vorbit atunci Ion Munteanu, conducător sindicalist din Galați, și I. C. Frîmu. Apoi Panait Istrati a relevat importanța noului sediu situat în cartierul fabricilor, îndemnîndu-i pe muncitori să vină cu toții să se înscrie în sindicat. Cu acel prilej îi asigura pe participanți că cei care conduceau sindicatul vor lupta „pentru a le apăra drepturile lor și a-i feri de asuprire sau alte acte de violență ce s-ar comite împotriva lor”. Dornic să întărească sub toate aspectele puterile muncitorilor el îi învață, tot în timpul cuvîntării amintite, să strîngă fonduri pentru a forma în curînd o mare bancă populară și cooperative, unde „vor găsi ajutoarele de care vor avea nevoie”²².

În 1913 Panait Istrati se afla în străinătate. Distanța nu l-a împiedicat să urmărească îndeaproape lupta muncitorimii din Brăila. L-a mișcat profund vestea morții lui Ștefan Grigoriu, „moșneagul”, căruia îi cerea iertare și pe care l-a considerat „întemeietorul sindicatului muncitorilor din port”. Din Cairo scrie un emoționant articol a cărui esență este ideea că „dacă altădată toate căile duceau la Roma, azi toate judecățile omului sărac și judecata din urmă ar trebui să ducă la socialism, altă scăpare nu-i”²³.

Moartea lui Ștefan Gheorghiu, în 1914, îl impresionează adînc. Prietenia purtată militanțului socialist a fost consemnată în coloanele ziarului „Tribuna

¹⁷ Ibidem, f. 435—436.

¹⁸ Ibidem, f. 466—467.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ „România Muncitoare”, an V, seria II, nr. 31 din 27 iunie 1910, p. 2. Articolele au fost publicate în cîteva numere sub titlul „După greva din Brăila” (nr. 29/12 iunie; 30/20 iunie; 31/27 iunie și 34/4 iulie).

²¹ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila dosar 51/1910, f. 531.

²² Ibidem, dosar 50/1910, f. 22—24.

²³ „România Muncitoare” din 7 aprilie 1913, vezi și „Presa muncitorească și socialistă din România”, volumul II, 1900—1921, partea I, 1900—1907, p. 429.

Transporturilor". Și-a scris emoționant durerea : „...dezamăgit am părăsit Parisul în lacrimi. Plîngeam pe stradă, plîngeam în metrou și am plîns într-una pînă la mormîntul lui la Ploiești“²⁴.

Venit în țară Istrati participă la marea demonstrație de 1 Mai de la Brăila și scrie în „România Muncitoare“ un reportaj care pentru generațiile ce au urmat, constituie un document de o deosebită valoare. Impresionat de manifestația oamenilor muncii pentru că nu mai văzuse „încă un Întîiu Mai, atît de frumos și de pitoresc“, se oprește asupra unui fapt semnificativ : apariția portretului lui Ștefan Gheorghiu ținut de un muncitor care a intrat „în primele rînduri ale cortegiului pe nesimțite și agita în sus, în toate părțile, ținînd deasupra capului, cu brațele lui vlăguite de muncă, cel din urmă sfînt al bătrîneților“²⁵. Manifestările socialiste i-au amplificat legăturile prietenești și cu N. D. Cocea, Gheorghe Cristescu, Alecu Constantinescu, M. Gh. Bujor și alți conducători ai mișcării sindicale și socialiste.

În anii care au urmat a fost în permanență un mesager al prieteniei pentru cei în suferință, pentru cei asupriți.

Revenind în țară, în anul 1925, după 10 ani de peregrinări în străinătate, Panait Istrati va fi stăpînit de bucuria revederii patriei, a oamenilor de care era legat prin lupta socială și politică, dar și de o profundă tristețe. Legătura cu vechii prieteni din mișcarea sindicală și socialistă supraviețuiește și îngrădită de autoritățile regimului burghez, care l-au urmărit permanent, a continuat în anumite circumstanțe. În corespondența lui Romain Rolland se află numărul din 25 august 1925 al ziarului „Facla“. În scrisoarea de însoțire a exemplarului expediat în Franța Panait Istrati menționa că este un „journal independent foarte de stînga“ condus de N. Cocea „foarte bun amic“. Tovarășul de luptă, N. D. Cocea, cuprinsese în acel număr articolul „Panait Istrati în capitală“²⁶. La 4 septembrie același an, de lingă București îi comunică cunoscutului scriitor francez că trăia o vie emoție la gîndul revederii Brăilei atît de îndrăgite.

A fost în orașul natal. Urmărit și amenințat, cu sufletul întristat, cu sănătatea din nou zdruncinată reia calea străinătății. În 1927 dorul nemărginit pentru pămîntul patriei îl face să mărturisească : „nu mai am decît o singură dorință, să plec la Brăila, să-mi culc obrazul pe mormîntul mamei mele și să-l ascult pe moș Dumitru cum povestește. Dar nici asta nu-mi e îngăduit. Intrarea oprită ! pentru mine în România“²⁷.

Legat profund de puternicele personalități ale mișcării noastre muncitorești, peste cîțiva ani, la Brăila fiind, îi solicita lui Romain Rolland sprijinul internațional pentru amnistierea lui M. Gh. Bujor închis la Doftana²⁸.

După 1930 a hotărît să se întoarcă pe pămîntul natal. Din acel an pentru străinătate era numai un călător. Deși i se oferiseră privilegii și onoruri, nu a consimțit niciodată să renunțe la cetățenia română. Anii care au urmat, pînă la sfîrșitul vieții, au fost deosebit de grei. Urmărit de agenții siguranței²⁹, părăsit și de unii prieteni, disprețuind „oamenii însemnați“ ai vremii, se va apropia însă de oamenii simpli a căror prietenie i-a dat mari satisfacții. Semnificativ în acest sens este articolul din ziarul „Ancheta“ apărut la Brăila în decembrie 1930

²⁴ Panait Istrati, *op. cit.* p. 195.

²⁵ „România Muncitoare“, an X, nr. 47 din 29 aprilie 1914, p. 2 ; vezi și N. Copoiu, *Prieteni de luptă și suferință*, în „Magazin istoric“, an VI, nr. 7/44, iulie 1972, p. 8—9.

²⁶ „Facla“, an VI, nr. 103 din 25 august 1925, p. 1, Cf. Arh. St. București, colecția Microfilme Franța, rola 157, c. 540.

²⁷ Panait Istrati, *op. cit.*, p. 356.

²⁸ Arh. St. București, colecția Microfilme Franța, rola 157, c. 752.

²⁹ Nicolae Mocioiu, *Les derniers années de la vie de Panait Istrati à Brăila. Cahiers des amis de Panait Istrati*, nr. 17 mars 1980, Paris, p. 19—22.

și în care Istrati scria: „Niciodată n-am trăit mai frățește cu atîția oameni ca de cînd m-am despărțit de lume și am revenit în orașul meu. Niciodată nu m-au căutat și nu m-au găsit mai mulți oameni. Și nici cînd n-am văzut că Brăila, de a cărei ticăloșie atîta am fugit, ar putea să placă atîtor străini de seamă care au văzut în viața lor numai orașe strălucite. Așa am regăsit Brăila copilăriei mele. De fapt m-am regăsit pe mine. Căci pentru mine ei și cei care îmi seamănă sufletește sînt toată Brăila și toată omenirea [...] Brăila îmi ajunge. Ea e toată omenirea”³⁰.

Cu aproape 50 de ani în urmă a închis ochii, cu durerea că nu fusese înțeles. Opera sa, tipărită în multe țări ale lumii readuce în actualitate mai puternic fascinanta sa personalitate, iar timpul, suprem judecător, și cercetările din ultimele decenii au adus noi dovezi care i-au asigurat locul ce i se cuvine în istoria socială și literatura universală³¹.

1

1910 ianuarie 24, Brăila. Raportul de zi al poliției despre desfășurarea întrunirii muncitorilor la care a vorbit Panait Istrati împotriva abuzurilor autorităților și vătăfilor din port.

[...] 2. Astăzi 24 ianuarie 1910 orele 10 a.m. muncitorii și căruțașii din port s-au întrunit la sediul sindicatului după (sic) str. Ștefan cel Mare colț cu Piața Carantinei participind la întrunire pînă la 250 muncitori și căruțași, cum și cîțiva muncitori de la fabrica de cuie „Nedelcu Chercea”.

A luat cuvîntul sindicalistul Ștefan Grigoriu care vorbește despre organizarea lor și despre congresul ce sindicalistii vor ține la București în ziua de 31 ianuarie a.c. Zice că acum deși sînt organizați, totuși sunt persecutați de guvernul actual și de poliție, însă congresul va pune capăt acestor persecuții căci sindicalistii și socialistii vor pune bazele partidului politic social-democrat și atunci vor fi priviți cu totul altfel întrucît muncitorii vor alege și ei oamenii lor în pralament. Deci, spune dînsul, că muncitorii prin înființarea partidului vor fi mult mai întăriți și nu vor avea a se mai teme de persecuții căci vor fi la cot cu toți politicienii.

A propus ca să trîmîtă o delegație la congres care să reprezinte sindicatul brăilean și după ce a propus pe mai mulți muncitori ca buni pentru congres a lăsat dreptul muncitorilor că să aleagă pe cei care vor ei după care asistența a ales pe Ștefan Grigoriu, Ion Țicniu, Nicolae Popa zis Carabușa și Mihălcea Topor, dîndu-le împuternicirea a-i reprezenta la congres. De asemenea, va merge la congres și sindicalistul Panait Istrati, care va pleca din Brăila în ziua de 29 ianuarie 1910 și se va stabili la București.

Continuînd cuvîntarea, atacă pe profesorii școlilor din localitate zicînd că sunt nerușinați pentru motivul că dinșii spun copiilor că toți acei care merg la sindicat sînt niște bețivi și răi crescuți, îndemnînd pe elevi să nu meargă la sindicat căci atunci vor învăța a fi anarhiști iar nu oameni de treabă.

Vorbește apoi și despre cei de la primărie zicînd că atît primarul, cît și ajutoarele lui nu se ocupă de clasa muncitoare pentru a le procura alimente cu prețuri ieftine și nu vor să se gîndească a înființa cooperative și depozite de lemne care ar veni mult în ajutorul săracului, ci se mîrginesc a se plimba în trăsuri ducînd o viață luxoasă care ar mira pe oricine, de unde ei fac atîtea

³⁰ Panait Istrati, *De ce m-am retras la Brăila*, în „Analele Brăilei”, an X, nr. 2 aprilie—iunie 1938, p. 6, reproduc după ziarul „Ancheta”, decembrie 1930, Brăila.

³¹ Cf. Claude Prévost, *Sur le nouveau Gorki Balcanique*, în „L'Humanité” din 21 aprilie 1978 în legătură cu reabilitarea lui Panait Istrati și respingerea acuzațiilor lui Henri Barbusse; Al. Oprea, *Panait Istrati dosar al vieții și operei*, București, Edit. Minerva, 1976; „Manuscriptum” nr. 3/1974 în care se publică dosarul de siguranță al lui Panait Istrati; „Cahiers des amis de Panait Istrati”, Paris, 1969—1984.

cheltuieli căci lea fa lor nu le-ar ajunge să se întindă în luxuri și desfătări, dar acesta e lesne de înțeles căci dinșii se răsfăță din spinarea și munca celui sărac.

Mai departe spune că pentru ca cei de la primărie să zică că au făcut și fac ceva pentru popor găsește nimerit să confieze 15—20 piini de la vreun butrar și atunci zic că lumea e satisfăcută întrucît, ei se interesează, dar cu aceasta se înșală căci butrarul ca să se despăgubească face piine mai mică cu 200 gr și atunci tot săracul pierde deoarece cine știe cînd va mai fi controlat. Îndeamnă pe muncitori la unire și luptă.

Terminînd dă cuvîntul lucrătorului Lefter Varlam de la fabrica de cuie Chercea care spune că guvernul cu legile lui a luat tot dreptul lucrătorului și muncitorului sărac deoarece dorința guvernului este de a-i lăsa pe muncitori tot în întuneric, căci de vor ridica glasul pentru a protesta ei contra nedreptăților ce li se vor face vor fi declarați capi de grevă și condamnați pînă la doi ani închisoare. De aceea (ii) * sfătuieste pe muncitori a fi uniți, să lucreze sub direcțiunea sindicatului și atunci vor învinge căci nu va lupta numai un singur om ci vor ieși nemulțumiri din miile de piepturi cărora autoritățile nu ar avea ce le face.

Sindicalistul Panait Istrati luînd cuvîntul, vorbește tot în sensul cuvîntării lui Ștefan Grigoriu adăugînd că lupta muncitorilor să o ducă (sic) în contra vătăfilor, care pînă acum au speculat pe muncitori după care reamintește asistenței despre percheziția făcută de poliție tovarășului lor Costică Atanasiu căruia i-a confiscat broșuri socialiste și îndeamnă pe cei prezenți ca de aci înainte cînd va vedea un comisar sau subcomisar să-l disprețuiască iar cînd vreun subcomisar va voi să intre în domiciliul vreunui tovarăș al lor, să-i ceară imputernicirea din partea Parchetului sau Judecătorului de instrucție, ori mandat de arestare, sau de aducere și dacă acel subcomisar nu va avea acele imputernici să fie lovit în cap de tovarășul căruia i se violează domiciliul, cu toate lemnele ce le va avea în casă.

La ora 1 p. m. întrunirea s-a terminat în liniște. Un grup de muncitori a intonat cîntece revoluționare.

Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 47/1910. f. 40, 41.

2

1910 martie 14, Brăila. Raportul poliției privind desfășurarea adunării de la sediul sindicatului muncitorilor portuari la care au vorbit Ștefan Grigoriu și Panait Istrati despre progresele mișcării muncitorești brălene și poziția Partidului Social-Democrat față de răscoala din 1907.

[...] II. Astăzi 14 martie 1910 orele 10 a.m. muncitorii și căruțașii s-au întrunit la sediul sindicatului lor, luînd parte la întrunire pînă la 300 muncitori.

Au vorbit sindicaliștii Șt. Grigoriu, P. Istrati și alți doi muncitori. Toți au vorbit în același sens, arată că mișcarea muncitorilor din localitate progresează zilnic așa că tovarășii lor au ajuns să fie mîndri de pozițiunea lor, căci nu mai sînt sub jugul vătăfilor, ci vătăfii au ajuns la picerile lor. Zice apoi că să se păzească fiecare muncitor de promisiunile vătăfilor căci aceștia vîzîndu-se căzuți caută toate mijloacele de a se înălța, iarăși bazîndu-se pe comoursul autorităților care de asemenea sînt vrăjmașii muncitorilor. Continuînd, vorbește despre răscoalele țărănești din 1907 arătînd că actualul guvern liberal a îndreptat tunul fără milă asupra populației țărănești omorînd 11 mii țărani ale căror familii au rămas pe drumuri, alții (au fost) torturați și condamnați.

Spune apoi că Partidul Social Democrat ține astăzi o mare întrunire publică la București unde se va vorbi despre măcelurile țăranilor din 1907 și că toate syndicatele din țară țin astăzi întruniri, recomandă asistenței să nu se certe și a nu căuta de a munci unul mai mult ca altul căci atunci vor da loc la neînțelegeri și dezbinări, lucru ce ar conveni vătăfilor și poliției.

La orele 12 întrunirea s-a terminat în liniște, dar la ora 4 s-au întrunit iarăși ca (la) 200 muncitori, majoritatea de la fabrica de ciment „Cantacuzino” și alte fabrici de pe teritoriul comunei Islaz. Vorbîndu-le Ștef(an) Grigoriu adre-

* N. R. Aici ca și în celelalte documente pentru a face textul de înțeles s-au pus paranteze unghiulare pentru întregirile necesare.

sîndu-se mai mult celor de la fabrica de ciment zice că pînă acum ei au muncit după placul d-lui Cantacuzino mulțumindu-se cu prețul ce d-sa le oferă, iar în schimb muncesc ca niște robi căci nimeni nu se interesează de soarta lor intrucît ei nu erau organizați.

Arată progresul muncitorilor și căruțașilor din port, cum și înfringerea vîtafîlor care mai înainte erau atotputerniciî portului și (ii) îndeamnă pe muncitorii de la fabrica de ciment care sunt (organizați în) două schimburi, adică unul de zi și altul de noapte, ca să spună muncitorilor de la acea fabrică a veni la sindicat unde li se va da sprijinul făcînd ca și dinșii să fie mai bine plătiți, cum și a munci mai puțin.

Pentru ca să arate cît mai bine foloasele ce sindicatul oferă, dă ca exemplu pe muncitorii de la fabrica de cuie Chercea zicînd că aceștia, fiind organizați, au ajuns ca să dicteze dinșii în fabrică iar stăpînul este nevoit să accepte condițiunile lor căci îi știe uniți.

În urma cuvîntării lui Ștef(an) Grigoriu s-a discutat între muncitori despre neajunsurile ce ar suferi de la patronul fabricii de ciment atît ca preț, cît și ca ore de muncă.

La orele 5 1/2 întrunirea s-a terminat în liniște.

Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 47/1910, f. 514.

3

1910 august 8, Brăila. Raportul de zi al poliției cu privire la deschiderea noului sediu al sindicatului muncitorilor din port situat în cartierul fabricilor unde au luat cuvîntul I. C. Frimu și Panait Istrati.

Astăzi 8 august orele 10 a. m. muncitorii din port s-au întrunit la sediul sindicatului lor din str. Ștefan cel Mare colț cu piața Carantinei, participînd la întrunire pînă la 250 muncitori.

Au luat cuvîntul sindicalistul Ștefan Grigoriu, care critică purtarea muncitorilor dezbinați spunînd că dinșii în timpuri de nevoie au primit multe ajutoare de la sindicat și că tocmai acei ce au fost ajutați, acum au devenit dușmanii sindicatului, dînd mîna cu vîtafii și lucrînd în contra intereselor lor. Spune că rău fac dinșii de nu vin la sindicat căci lucrînd în favoarea asupritorilor lor, vor rămîne pentru totdeauna sclavii sau robi de mai înainte și cu greu se va îndrepta posesiunea lor. Îndeamnă a fi uniți, să nu se ia după cei răzvrătiți, ci să caute să sprijine sindicatul căci numai atunci se vor realiza scopurile.

Anunță că sindicatul local va da o serbare în sala „Capri” și în ziua de 15 august a.c. și (ii) roagă pe toți tovarășii lor ca să ia parte la această serbare împreună cu familiile lor, plătiînd fiecare cîte 1 leu și bani 50 de familie, iar de persoană 1 leu, arătînd că sumele ce se vor aduna le vor trimite la sindicatul central București pentru susținerea ziarului „România Muncitoare”, singurul ziar care dă lumină și apără interesele clasei muncitoare.

Terminînd îndeamnă la unire, dînd cuvîntul sindicalistului Panait Istrati, care într-o scurtă cuvîntare roagă asistența a se abona la ziarul „România Muncitoare” explicînd că acest ziar trebuie să fie citit de toți muncitorii, așa că pe de o parte se va putea susține ziarul, iar pe de alta muncitorii vor căpăta lumina de care au neapărată nevoie. Anunță o nouă întrunire tot pentru astăzi orele 4 p. m. ce se va ține în localul luat cu chirie în cartierul Atîrnați, strada Nouă nr. 2 unde se vor întruni și lucrătorii fabricilor de ciment, celuloză, spirt, cherestea și altele.

Terminînd, dă cuvîntul sindicalistului I. C. Frimu din București care în primul cuvînt atacă clasa stăpînitoare zicînd că aceasta se răsfăță în plăceri și desfrîu, iar clasa muncitoare muncește numai pentru a îmbogăți pe trîntorii la care muncesc fără ca săracul muncitor să aibă vreun drept de reclamațiune, intrucît toate legile sunt făcute în apărarea celor bogați care ocupă demnități înalte și în defavoarea celor săraci.

Mai arată că, capii sindicaliști care se muncesc ca să lumineze pe muncitori și a le apăra drepturile lor, sunt urmăriți de poliție și de guvern voînd a-i zdrobi numai în scopul de a nu lăsa ca să deștepte pe muncitorii naivi și săraci.

Spune că în București, poliția le confiscă jurnalele, broșurile și toate scrierile lor, căutînd pe orice căi a le distruge mișcarea. Dinșii nu se tem de toate asupririle, ei luptă cu energie pentru a împărți lumina poporului muncitor și a-l scăpa de asupririle și speculațiunile celor la care muncesc. Recomandă asistenței a fi uniți (*sic*) să plătească cotizațiunile și atunci vor ajunge ca să devie oameni stimăți și stăpîni pe dreptul muncii lor. Terminînd îndeamnă pe cei prezenți a veni și la întrunirea ce se va ține astăzi la sindicatul din str. Nouă nr. 2 unde (se va ține astăzi) are să le vorbească mai pe larg.

La orele 12 m. întrunirea s-a terminat în liniște.

La orele 4 p.m. un număr de aproape de 120 muncitori de fabrici s-au întrunit la noul lor local din str. Nouă nr. 2 colț cu str. Traian unde s-au ținut cuvîntări de sindicalistii Ion Munteanu din Galați, Panait Istrati și I. C. Frimu din București.

Ion Munteanu arată ce însemnează sindicatul pentru muncitori și după ce arată avantajele ce sindicatul oferă muncitorilor organizați, îi îndeamnă la unire.

Sindicalistul Panait Istrati arată importanța ce se simțea de a înființa noul lor sindicat, adică localul unde dînsul ține acum întrunirea. Spune că, cu ocazia ultimei greve a muncitorilor din port s-au înscris la sindicat toți muncitorii de la fabricile de ciment, celuloză, cherestea și spirt și că la un scurt timp după terminarea grevei a constatat cu regret că, din numărul cel mare al muncitorilor de la fabrici nu au rămas credincioși sindicatului decît 15 tovarăși, care și-au dat toate silințele a face pe conducătorii sindicatului a lua cu chirie localul din str. Nouă nr. 2 care este situat în apropierea fabricilor sus menționate, așa că acum muncitorii acestor fabrici vor putea oricînd veni la sindicat pentru a se plînge împotriva celor ce-i asupresc și încearcă a le lua drepturile lor.

Zice că muncitorii de fabrici să profite de această înlesnire a sindicatului lor, să vină cu toții să se înscrie și le promise că, capii sindicalisti vor lupta numai pentru a le apăra dreptul lor și a-i feri de asuprire sau alte acte de violență ce s-ar comite împotriva lor, pînă atunci îi roagă să lupte cu credință și să achite cotizațiunile intrucît voiesc să formeze fonduri pentru a forma în curînd o mare bancă populară și cooperative unde la nevoie vor găsi ajutoarele de care vor avea nevoie.

Terminînd, dă cuvîntul sindicalistului I. C. Frimu care arată că muncitorii portului Brăila pînă în prezent au trăit întunecați (*sic*) și că acum nu s-a găsit nimeni ca să le lumineze calea drept care face pe muncitor să fie sărac și speculat, asuprit și umilit clasei stăpînitore, pînă și la niște vătăfi de căruțași; acum însă cînd și sârmanul muncitor al acestui port a căpătat o mică lumină prin organizarea lor în sindicat, traiul lor s-a schimbat cu mult mai bine căci asupritorii de pînă acum văzînd forța de care muncitorii dispun, au dat înapoi, neavînd curajul a mai comite asupra lor faptele de nedreptate ca mai înainte. Totuși, spune dînsul că muncitorii au multă nevoie de a se ocupa cu cititul ziarelui „România Muncitoare” și toate broșurile socialiste, ziarele și broșurile vor fi citite cu atențiune, muncitorul se va lumina de la sine și atunci nu va mai putea nimeni a le fi împotriva intrucît creierul și mintea lor este deja luminat și îndeamnă a fi uniți, să nu aibă încredere decît în ei înșiși, zicînd că dîșii fiind un mănunchi puternic, trebuie să fie mîndri, să vie cu pieptul deschis la sindicat care este casa lor și să nu aibă frică absolut de nimeni cît timp vor lupta pentru apărarea drepturilor lor.

De altfel, muncitorul trebuie să fie respectat căci ei (muncitorii) sunt acei care formează puterea acestui stat și cînd ei plătesc toate dările, urmează de la sine a fi respectați căci de la simplu gardist de stradă și pînă la vodă, expresiunea lui, nu sunt decît plătiți din spinarea muncitorilor. Continuînd, explică ce este sindicatul și după ce arată pe larg toate beneficiile oferite muncitorilor de sindicat îi îndeamnă la unire, rugînd și pe cei de pe la fabrici să se organizeze și să sprijine sindicatul promițînd că vor avea concursul în cazuri de nevoie.

La orele 7 p. m. întrunirea s-a terminat în liniște.

Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 50/1910, f. 22—24. ,

RÉSUMÉ

Panaît Istrati, l'écrivain de notoriété universelle qui naquit dans les parages de Brăila et que Romain Rolland avait remarqué et recommandé au monde entier comme „le Gorki des Balkans”, a entretenu pendant sa jeunesse et

même plus tard d'étroites liaisons avec le mouvement ouvrier de sa ville natale. C'est qu'en tant qu'apprenti dans les docks, aux ateliers mécaniques, de serrurerie et chaudronnerie, puis aux Pêcheries de l'état et à la fabrique de cordes il a connu de très tôt la vie dure des travailleurs braillois.

En prenant contact avec le mouvement socialiste, Panait Istrati s'est rendu compte que, dès lors, le socialisme „sera son aspiration à l'affranchissement de l'homme assujéti par l'homme“.

En tant que leader syndical, son activité culmina pendant l'année 1910, quand Braila connut des moments de tension et d'ampleur tout à part. Il participa à l'organisation et à la direction des actions aux côtés des autres leaders syndicaux locaux (tel que Ștefan Grigoriu, Costică Atanasiu) ou bucarestois (comme Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu et d'autres).

Agitateur infatigable, il a tenu des allocutions devant les foules travailleuses, participa aux manifestations de rue, dénonça les abus des intendants des portefaix et prit, souvent par écrit, dans des articles publiés par le journal „România Muncitoare“, le parti des victimes de l'inéquité sociale.

À l'aide de documents d'époque, ainsi que d'une bibliographie adéquate, l'auteur de l'article met en évidence d'une manière éloquente l'activité que le futur écrivain déploya aux côtés et à la tête des travailleurs braillois et qui est restée, peut-être, moins connue que la gloire littéraire, dont s'est entouré Panait Istrati.

PRÉCIS

Panait Istrati, the renown writer born in Brăila, who was discovered, remarked and recommended by Romain Rolland as „a Gorki of Balkans” was, both in his youth and afterwards, deeply attached to the working-class movement in Brăila. He lived the hard life of the Brăila workers being, in turn, an apprentice to docks, to the locksmith's and boiler-room mechanical workshops, and then to the State Fishery and to the rope factory.

After Panait Istrati came into contract with the socialist movement he considered that from that very moment the socialism „would be his aspiration, for the liberation of man subjugated by man“.

His activity as a trade union leader reached its climax in 1910, a period, when Brăila passed through moments of a particular tension and amplitude. In organizing and leading the actions he was in touch with other local trade-union leaders (Ștefan Grigoriu, Costică Atanasiu) or from Bucharest (Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu and others). As an active propagandist, he delivered speeches before workers, took part in the street demonstrations, unveiled the abuses of the overseers in the port and he stood up in writing, by means of articles he published in the journal „România Muncitoare“, for the oppressed ones.

The author of the present article, by using records from that time and an appropriated bibliography, eloquently argues the activity developed by the coming writer by the side and at the head of the Brăila workers, activity that was likely less known in comparison with the literary successes Panait Istrati enjoyed.

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

Arhivele gorjene într-un nou local

DAN NEGULEASA

Anul 1983 a marcat un moment deosebit de semnificativ în existența Filialei Arhivelor Statului plasind-o în rindurile unităților reprezentative ale Direcției Generale a Arhivelor Statului, expresie elocventă a procesului continuu de transformare și modernizare a activității sale, a grijii și prețuirii pe care le manifestă statul nostru socialist pentru păstrarea și conservarea inestimabilului tezaur informațional-istoric pe care-l reprezintă documentele de arhivă.

Noul local al Filialei Arhivelor Statului Gorj, amplasat pe strada Traian la nr. 34, adăpostește tezaurul arhivistic al județului Gorj, oferind colectivului filialei condiții moderne de muncă. Compus din parter și trei niveluri, a sporit capacitatea depozitelor filialei la peste 6000 ml arhivă, ceea ce înseamnă de 10 ori mai mult decât a celor vechi.

Noile spații de depozitare a arhivei, dotate cu mobilier adecvat, cu mijloace de protecție a documentelor (contra luminii și a prafului), de urmărire a umidității și temperaturii, dau garanția că documentele intrate spre păstrare au o casă bună, trainică, ce le va putea menține intacte pentru generațiile viitoare.

Laboratoarele de legătorie și foto, camerele de desprăfuire și dezinfecție, cu care este dotat noul sediu al filialei, sînt expresia modernizării activității sale, a grijii pentru conservarea și păstrarea documentelor.

Celor dornici de a se informa, de a cunoaște istoria ținuturilor natale ale lui Tudor Vladimirescu, Gheorghe Magheru și Ecaterinei Teodoroiu, filiala le pune la dispoziție două săli de lectură spațioase, dotate cu fișiere tematice, o bibliotecă documentară adăpostită în două depozite moderne și o sală de conferințe.

La parterul clădirii a fost deschisă o interesantă și atractivă expoziție documentară, ce poartă sugestivă denumire „File de istorie și cultură gorjeană în memoria arhivelor”. Vizitatorului i se înfățișează în cele două săli ale expoziției numeroase și interesante documente și fotografii privind participarea gorjenii

lor la revoluțiile de la 1821 și 1848, la realizarea visului secular de unitate și independență națională — momentele 1859, 1877, 1918.

Interesante și sugestive sînt și exponatele care ilustrează lupta muncitorilor și țăranilor gorjeni în frunte cu comuniștii pentru o viață liberă, pentru o nouă orînduire, cît și înscrierea județului pe verticala dezvoltării societății socialiste.

Alături de viața social-politică, expoziția prezintă viața culturală a județului ce a dat Patrimoniului național și universal numeroase opere, la loc de frunte situîndu-se cele ale lui Tudor Arghezi și Constantin Brîncuși.

Pentru ușurarea muncii personalului filialei, cît și pentru siguranța documentelor, localul este prevăzut cu spații pentru preluarea de noi documente, cu camere de prelucrare a arhivei și instalații moderne de semnalizare și alarmare.

Noul local al Filialei Arhivelor Statului Gorj asigură condiții optime pentru păstrarea tezaurului arhivistic al județului, pentru modernizarea activității arhivistice și valorificarea sa la un nivel științific și cultural-educativ superior.

Prelucrarea automată a datelor privind activitatea sălilor de studiu din D.G.A.S.

GABRIELA HURMUZACHE, FILOFTEIA RÎNZIȘ, CODRIN IONESCU

Între obiectivele de bază ale Arhivelor Statului se numără și acelea de satisfacere a necesităților de informare ale cercetării științifice și creștere a eficienței muncii în utilizarea documentelor de arhivă. Realizarea acestor deziderate impune folosirea tot mai largă a metodelor moderne de analiză, decizie și prelucrare automată a datelor. În acest scop, a fost creat Sistemul Informatic al Arhivelor Statului (S.I.A.S.), parte componentă a Sistemului Informațional al Arhivelor (S.I.A.), care permite prelucrarea automată a informațiilor arhivistice la nivelul actual al informaticii și al tehnicii electronice de calcul¹.

Principalul obiectiv al S.I.A.S. îl constituie satisfacerea necesităților de informare a cercetării științifice la nivel național și a factorilor de decizie din sistemul Arhivelor Statului, în vederea creșterii eficienței muncii arhivistice.

Realizarea S.I.A.S. se face pe subsisteme funcționale, reprezentînd domenii restrînse, între care există legături de complementaritate și interdependență².

Subsistemul evidenței datelor referitoare la activitatea sălilor de studiu (S.E.D.A.S.) implementat în anul 1983 face parte integrantă din Sistemul Intern de Documentare și Informare al Arhivelor Statului (S.I.D.I.A.S.) și are ca obiectiv satisfacerea necesităților de informare și documentare ale factorilor de decizie și ale cercetării științifice. (fig. 1).

După cum se poate urmări în schema funcțională a S.E.D.A.S., informațiile primare se găsesc pe buletinele de cerere ale cercetătorilor de la sălile de studiu ale D.G.A.S. Cîmpurile care se introduc în prelucrare sînt: codul, numele și prenumele cercetătorului, anul de naștere, locul de muncă, funcția și specialitatea, tema studiată, anii extremi, județul de reședință al cercetătorului, cotele arhivistice (fondurile și unitățile arhivistice studiate) și descriptorii temei.

Primele operații din fluxul de prelucrare sînt verificarea, completarea și codificarea tuturor cîmpurilor care vor fi introduse în baza de date a S.E.D.A.S., precum și indexarea temei cercetate.

Operațiunea de indexare se efectuează după principii unitare pentru toate buletinele de cerere. Descriptorii rezultați trebuie să caracterizeze concis și clar conținutul temei cercetate, punînd în evidență genul lucrării, problema studiată, perioada istorică cercetată, personalități etc.

¹ Vezi Gabriela Hurmuzache, *Arhivele și informatica*, în „Revista Arhivelor”, an LVI (1979), vol. XLII, nr. 1, p. 12—17.

² M. Pirvulescu, M. Klaus, E. Mitrescu, *Preocupări și rezultate obținute de arhivele românești în aplicarea tehnicilor moderne de prelucrare automată a informațiilor*, în „Probleme de informare și documentare”, I.N.I.D., vol. 14, 1980, nr. 4, p. 167.

Pentru creșterea eficienței culegerii datelor, s-a hotărât preluarea informațiilor de intrare direct de pe buletinele de cerere. Datele sint culese cu ajutorul terminalelor tip DISPLAY și apoi sint înmagazinate în fișiere intermediare, organizate pe benzi magnetice. Aceste fișiere sint prelucrate cu programe de editare

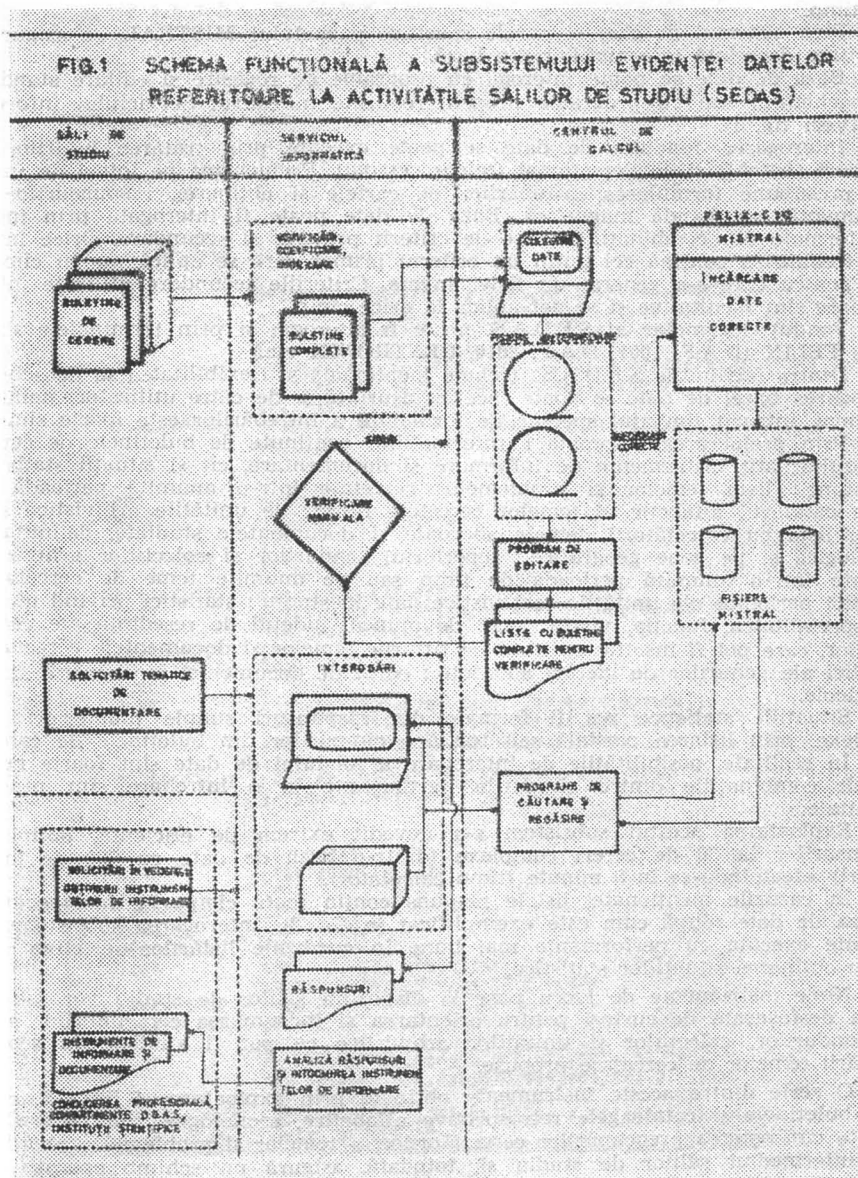

Fig. 1

specifice, obținându-se liste auxiliare cu toate informațiile culese. Listele sint, în continuare, verificate iar corecțiile necesare sint operate în mod interactiv pe DISPLAY. Procedurile de verificare și corectare se repetă pînă cînd datele sint în întregime corecte.

Informațiile corecte de pe fișierele intermediare se sortează crescător după codul buletinelor de cerere, obținându-se astfel un fișier pe bandă magnetică, uti-

lizat la constituirea bazei de date. Baza de date s-a creat pe sistemul de calcul FELIX C. 512, utilizându-se ca software suport pachetul de programe MISTRAL³. Baza de date va avea caracter „istoric”, de îmbogățire continuă cu informații, oferind posibilități de informare și documentare pentru o perioadă îndelungată de timp.

Prin sistemul de chei și parole specifice pachetului MISTRAL, se asigură o securitate deosebită informațiilor din bază.

Baza de date se poate interoga cu programe de regăsire și editare standard ale pachetului sau cu programe proprii, realizate în cadrul Serviciului informatică (Vezi fig. 1).

Interogarea fondului de date se poate executa prin tratarea loturilor de întrebări (*batch*) și conversațional (*teleprocessing*). Prelucrarea pe loturi de întrebări presupune formularea întrebărilor pe cartele și obținerea răspunsurilor pe imprimantă sau bandă magnetică. Baza de date poate fi interogată prin întrebări formate din combinații diverse de criterii primare și secundare. Orice întrebare trebuie să conțină cel puțin un criteriu primar care se aplică numai cimpurilor pentru care s-a generat un fișier invers. Criteriile secundare utilizate într-o întrebare sînt facultative și se pot aplica la orice cîmp.

Fondul documentar al S.E.D.A.S. poate fi interogat și prin terminalele sistemului FELIX (D.A.F. 1001, D.A.F. 2010, CENTRONIX etc.)

Dintre facilitățile S.E.D.A.S., trebuie menționată și flexibilitatea sa deosebită: interogarea bazei de date se poate face cu ușurință și de către utilizatori neinformaticieni, întrucît limbajul specific de formulare a întrebărilor este foarte simplu.

Prin prelucrarea automată a informațiilor conținute de buletinele de cerere au rezultat atît instrumente de informare și documentare, cît și situații statistice și anume: lista temelor și problemelor cercetate într-o anumită perioadă de timp; catalogul alfabetic al temelor cercetate însoțit de unitățile arhivistice studiate; lista cu cercetătorii, temele abordate și documentele studiate, delimitarea cronologică și pe zone geografice; repertoriul fondurilor și colecțiilor arhivistice studiate într-o anumită perioadă de timp sau pe anumite teme de cercetare; statistici periodice ale unităților arhivistice date în studiu; statistici privind numărul, specialitatea, funcția, vîrsta, locul de muncă, județul de reședință ale cercetătorilor, care pot fi însoțite opțional de titlurile temelor și documentele cercetate; statistici ale genurilor de lucrări abordate: ediții de documente, monografii, studii și articole.

Situațiile statistice pot fi formate din răspunsuri simple (numerice) sau complexe, prin listarea parțială sau totală a cîmpurilor din buletinele de cerere.

În realitate, posibilitățile de interogare a fondului de date sînt foarte mari, întrucît combinațiile dintre cîmpurile participante la o întrebare sînt practic nelimitate.

Exploatarea acestui subsistem s-a dovedit extrem de eficientă, obținerea răspunsurilor la 30 de cereri complexe (dintr-o bază de date cu 700 de înregistrări) efectuîndu-se în 8 minute (timp calculator).

În cazurile menționate, listele răspuns conțin *toate cîmpurile înmagazinate* în baza de date (după cum este exemplificat în fig. 2). Interogarea subsistemului se poate executa cu performanțe mai bune în condițiile listărilor selective sau pentru obținerea situațiilor statistice.

Noile instrumente de lucru puse la dispoziția sălilor de studiu vor facilita munca desfășurată de custozii pentru orientarea și îndrumarea cercetătorilor asupra fondurilor, colecțiilor și unităților arhivistice ce pot fi studiate în scopul realizării temelor de cercetare propuse.

O serie dintre aceste instrumente obținute prin exploatarea S.E.D.A.S. cum ar fi buletinele și catalogele retrospective alfabetic, cronologice sau geografice, permîte cunoașterea preocupărilor cercetătorilor, a temelor și problemelor abordate prin intermediul sălilor de studiu și, totodată, asigură un schimb operativ de informații valoroase, în dubiu sens, între D.G.A.S. și instituții de cercetare.

Interogarea bazei de date a aplicației permite precizarea fondurilor, părților structurale și a unităților arhivistice ce urmează a fi studiate în vederea elaborării unei anumite teme de cercetare. Astfel, pentru a veni în întîmpinarea realizării de către D.G.A.S. a unor ediții și cataloage de documente sau studii monografice se pot lista cotele arhivistice ale unor documente ce răspund problematicii avute în atenție.

³ C.I.I. 4071 EI/FR MISTRAL, manual de utilizare; C.I.I. 4017 P/FR MISTRAL, manual de operare.

De asemenea, pentru lucrări de genul monografiilor de localități, al lucrărilor de grad sau al documentării pentru organizarea de expoziții și muzee, lucrări care, în general, impun un termen de realizare foarte scurt, pe baza regăsirilor ternate automate solicitanții vor dispune rapid de cotele documentelor

* P A R T I D P O L I T I C *		Pag. 1
COD	001629081	
NUME	RIEDLER TIBERIU	
AN	1939	
LOC-MUNCA	I.T.B. SIBIU	
FUNCTIA	STUDENT	
SPECIALIT.	ISTORIE	
TEMA	ACTIVITATEA PARTIDULUI NATIONAL-LIBERAL CONDENS DE GH.I. BRATIANU IN PERIOADA 1930-	
	1938	
AN-INCEPUT	1930	
AN-SFIRSIT	1938	
JUDET	0	
TEXT	001003070725-0728;(2,3,13,22,38,39,40,52-55, 63,66,167/1930),(10,13,34/1931),(7,12,138/ 1933),(6,26/1935),(22,31/1932),(14,29,49/ 1934),6/1936,(8,24,41/1936),(25,26,27,29,31, 35,42/1937),(12/1938,29/1931;001005070730:614, 824,625,929,787,787;001005070731:1523; 001005070732:556)	
DESCRIPTORI	STUDIU, SITUATIE POLITICA INTERNA, PARTID POLITIC	
COD	001626081	
NUME	MANOLESCU CATALINA	
AN	1939	
LOC-MUNCA	I.T.B. SIBIU	
FUNCTIA	STUDENT	
SPECIALIT.	FILOLOGIE-ISTORIE	
TEMA	ACTIVITATEA PARTIDULUI NATIONAL-DEMOCRAT IN PERIOADA 1918-1932	
AN-INCEPUT	1918	
AN-SFIRSIT	1932	
JUDET	0	
TEXT	001003070725-0728:13/1918,27/1919,2/1924,1/ 1928,19/1932;001005070732:108,123,260,290; 001005070733:186,205,257,438,443; 001005070731:1771)	
DESCRIPTORI	LUCRAREA DE DIPLOMA, SITUATIE POLITICA INTERNA, PARTID POLITIC	
COD	001575081	
NUME	CRISTESCU I. NADEA	
AN	1933	
LOC-MUNCA	IEFA	
FUNCTIA	BIBLIOTECAR	
SPECIALIT.	ISTORIE	
TEMA	MANIFESTATIA ORGANIZATA DE P.N.T. IN ZIUA DE 31 MAI 1936. - LUCRARE DE DIPLOMA	
AN-INCEPUT	1936	
AN-SFIRSIT	1936	
JUDET	0	
TEXT	001005070710:300-342,443,476,707,755,774,781, 792,811,824,826,831,832,836,840,843,275,422, 477,484,622,647)	
DESCRIPTORI	LUCRARE DE DIPLOMA, SITUATIE POLITICA INTERNA, PARTID POLITIC	

Fig. 2

respective, titluri de teme, precum și de numele cercetătorilor care au preocupări asemănătoare.

O altă latură aplicativă a S.E.D.A.S. constă în facilitarea cunoașterii gradului de utilizare a unor anumite fonduri, colecții și unități arhivistice de către cercetătorii ce frecventează sala de studiu, determinând astfel luarea unor măsuri în scopul protejării și conservării acestor documente, prin executarea de fotocopii, xerografii sau microfilme.

Trebuie subliniat faptul că eficiența S.E.D.A.S. se manifestă prin perfecționarea activităților desfășurate în cadrul sălii de studiu, a evidenței și fluxului circulației unităților arhivistice date spre cercetare, precum și introducerea rapidă în circuitul științific a noilor informații documentare intrate în tezaunul arhivistic.

Elaborarea și analiza instrumentelor de lucru obținute cu ajutorul S.E.D.A.S. vor determina întocmirea unor studii referitoare la perioade și aspecte ale istoriei României sau din domeniul altor științe mai puțin cercetate și cunoscute, realizarea unor lucrări comparative, prin care se vor putea determina preocupările preponderente ale cercetării într-un anumit interval de timp, cantitatea documentelor utilizate și dinamica intrării acestora în circuitul cercetării.

Implementarea acestei aplicații permite evidențierea unor informații noi — asocierea temelor de cercetare cu unitățile arhivistice cercetate, frecvența solicitării anumitor unități arhivistice etc. — care nu pot fi obținute decât cu ajutorul calculatorului electronic.

De asemenea, atât instrumentele de lucru, cât și studiile realizate vor permite evitarea pe cât posibil, a paralelismului în alegerea și studierea unor teme, stabilirea raportului dintre temele cercetate prin sălile de studiu din sistemul Arhivelor Statului și cerințele actuale ale istoriografiei naționale.

Pe baza cunoașterii preocupărilor cercetării științifice, Direcția Generală a Arhivelor Statului va avea posibilitatea luării unor măsuri în vederea preluării și prelucrării fondurilor și colecțiilor arhivistice aflate la organizațiile socialiste.

Rezultatele implementării acestui subsistem întregesc tabloul preocupărilor cercetării științifice, aria muncii desfășurate prin sălile de studiu ale Arhivelor Statului, conturându-se astfel mai bine gradul de valorificare în scopuri științifice și de propagandă a documentelor din Fondul Arhivistic Național.

Din experiența muncii de îndrumare și control a filialelor Arhivelor Statului Alba, Argeș și Bacău

Una dintre sarcinile principale care revin Direcției Generale a Arhivelor Statului este urmărirea și îndrumarea aplicării și respectării prevederilor Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, la organizațiile socialiste și la alte organizații.

Deși a trecut peste un deceniu de la apariția acestui decret, nu se consideră că aplicarea prevederilor legale decurge de la sine. Realitatea a demonstrat că îndrumarea constantă, sistematică, exigentă își impune cuvântul în creșterea competenței oamenilor care creează, organizează și păstrează documente. Discuțiile tovarășești, apropiate, cu conducerile organizațiilor socialiste, cu organele politice, cu cei care întocmesc documentele, înregistrează, clasează, îndosariază sau le pregătesc pentru dat la legat și le inventariază, au avut consecințe dintre cele mai pozitive. Modificările indicatoarelor de către instituțiile centrale fac mai necesară prezența arhivistului în mijlocul oamenilor care organizează documentele în vederea păstrării lor peste secole. Iată câteva argumente care pledează în favoarea unei munci intense de îndrumare și control, privind aplicarea corectă a legislației arhivistice.

În prezent, asigurarea unor condiții optime de păstrare pentru documente, evidența și folosirea, înțelegând prin aceasta atât utilizarea documentelor în scopul cercetării științifice, istorice, social-politice, cât și practice, necesită o viziune nouă, mai responsabilă, a factorilor de la organizațiile socialiste. Aceștia, în primul rând au obligația să cunoască legislația arhivistică și normele tehnice de lucru în arhive.

În anul 1983, filiala județeană Alba a Arhivelor Statului a intensificat mult acțiunile de îndrumare și control, dat fiind faptul că trebuie să preia în depozitele sale o cantitate mare de documente (circa 2000 ml arhivă), precum și să urmărească selecționarea arhivelor organizațiilor socialiste, în scopul de a se repune în circuitul economic, ca maculatură, documentele lipsite de valoare științifică și practică, cu termene de păstrare expirate.

În afară de metodologia obișnuită utilizată în acest sens pentru sporirea eficienței, s-a insistat în mod permanent pe: 1. stabilirea organizațiilor prioritare; 2. angajarea responsabilității conducerilor acestor organizații în realizarea scopurilor propuse; 3. repetarea controalelor ori de câte ori a fost nevoie; 4. instruirea la fața locului a factorilor de care a depins executarea în bune condițiuni a lucrărilor — arhivarii sau responsabili de arhive, comisiile de selecționare, persoanele din sectoarele administrativ și financiar cu responsabilități în aplicarea legislației arhivistice (șefii serviciilor administrative, contabilii șefi, secretarii consiliilor populare, directorii coordonatori din școli și alții); 5. verificarea permanentă de către arhiviști a lucrărilor de selecționare și a inventarelor documentelor cu termen de păstrare permanent, în scopul preluării lor la filială; 6. informarea și solicitarea sprijinului organelor locale de partid și de stat; 7. strânsa colaborare cu întreprinderea județeană pentru recuperarea și valorificarea materialelor refoșabile (I.J.R.V.M.R.) Alba, în scopul grăbirii operațiunilor de selecționare a arhivelor principalilor deținători din județ; 8. zonarea teritoriului județului între cei patru arhiviști ai filialei care au efectuat controalele; 9. angajarea temporară a unor persoane instruite la filială pentru efectuarea lucrărilor arhivistice la organizațiile care au avut cantități mari de arhivă, care nu puteau fi puse în ordine cu forțele proprii ale acestora.

Ca urmare a acestor măsuri și acțiuni, a efortului susținut depus de arhiviști, s-au obținut câteva succese notabile. Astfel, s-a reușit punerea în lucru și finalizarea lucrărilor la câteva arhive importante ca volum și conținut la care de ani de zile nu se mai efectuaseră nici un fel de operațiuni: arhivele fostelor sfaturi populare raionale păstrate la consiliile populare orășenești Aiud, Cîmpeni și Sebeș, arhivele notariatelor de stat Alba Iulia și Cîmpeni, Judecătoriei Cîmpeni, Întreprinderii forestiere de exploatare și transporturi Sebeș, Întreprinderii de mărșrit și panificație Alba Iulia, Întreprinderii mecanice Cugir, precum și cele ale unor consilii populare comunale, ocoale silvice și altele.

O bună parte dintre documentele de valoare reținute din aceste fonduri au fost deja preluate în depozitele filialei (circa 1750 ml). De asemenea, au fost reintroduse în circuitul economic, circa 20 tone maculatură, documente lipsite de valoare și cu termene de păstrare expirate.

Cu prilejul controalelor desfășurate la organizațiile socialiste s-a avut în vedere și modul de constituire a arhivei curente.

Începând cu anul 1983, controalele s-au efectuat pe ramuri de activitate, centralizându-se datele și informându-se forurile tutelare ale organizațiilor controlate asupra situației constatate.

În prezent, majoritatea organizațiilor socialiste din județul Alba își constituie arhivele curente pe bază de nomenclatoare ale dosarelor, au arhivele din depozite selecționate la zi, o bună parte din ele au predat documentele mai vechi la Filiala Arhivelor Statului județul Alba și asigură condiții corespunzătoare pentru buna păstrare a documentelor pe care le mai dețin. Dintre aceste organizații menționăm cu titlu de exemplu: Consiliul popular al județului Alba, consiliile populare orășenești Aiud, Cîmpeni, Cugir și Zlatna, Notariatul de stat Cîmpeni, Întreprinderea de încălțăminte „Ardeleana”, Întreprinderea „Căprioara” ș.a.

Deficitare în ceea ce privește constituirea arhivei curente sînt încă întreprinderile industriale mai noi ca: Întreprinderea de covoare Alba Iulia, Filatura de bumbac Abrud, Întreprinderea de tricotaie Cîmpeni, Fabrica de confecții Baia de Arieș ș.a., iar în ceea ce privește selecționarea arhivelor și predarea documentelor ce fac parte din F.A.N. la Arhivele Statului au rămas în urmă Judecătorii Alba Iulia, Consiliul Popular al orașului Sebeș, majoritatea unităților agricole din județ și câteva întreprinderi industriale.

La organizațiile socialiste unde s-au constatat deficiențe se continuă aplicarea procedeelelor amintite mai sus, care vor duce în cele din urmă la redresarea situației.

Pentru ca munca de îndrumare și control ce se va desfășura în viitor la organizațiile din județul Alba să sporească sub aspectul eficienței, va trebui ca arhiviștii să insiste pentru: 1. angajarea responsabilă a factorilor de conducere (directori și secretari de partid); 2. respectarea prevederilor legale; 3. mai buna organizare a muncii de arhivă; 4. instruirea la fața locului a factorilor chemați să aplice prevederile Decretului 472/1971; 5. îndrumarea concretă a fiecărei activități legate de munca arhivistică; 6. creșterea competenței și prestigiului arhi-

viștilor, insistența pentru rezolvarea eșalonată a problemelor și prezența la față locului ori de câte ori se impune, pentru asigurarea ritmicității muncii de arhivă și îndeplinirea obiectivelor propuse.

IOAN PLEȘA

În anul 1983 colectivul filialei Argeș a Arhivelor Statului și-a planificat și a efectuat îndrumarea și controlul la 225 organizații socialiste: consilii populare, cooperative agricole de producție, întreprinderi agricole de stat, unități economice din ramura construcțiilor de mașini, industria ușoară, industria minieră, unități ale economiei forestiere, finanțe-bănci, școli, spitale.

Astfel, au fost incluse în planul de muncă organizații dintre cele mai diverse, între ele avind o pondere mai mare consiliile populare și unitățile agricole. Planificarea acestora a fost determinată de două elemente: importanța documentelor pe care le creează și perspectiva preluării lor în noul depozit ce se construiește în momentul de față la Pitești.

Intensa activitate de control și îndrumare desfășurată în ultimii ani ne-a permis ca problemele de păstrare, ordonare, inventariere și selecționare a documentelor la nivel de județ, în momentul de față, să fie rezolvate la marea majoritate a organizațiilor socialiste și a celorlalte organizații.

Evidențiem în acest sens: Consiliul Popular al Județului Argeș, consiliile populare comunale Rucăr, Tirnăveni, Șuici, Bălilești, Morărești, Cetățeni, Bughea de Jos, Slobozia, Consiliul Popular al orașului Cîmpulung Muscel, Combinatul petrochimic Pitești, Întreprinderea de confecții Curtea de Argeș, Filatura le lînă Cetățeni, Întreprinderea de autoturisme Pitești, Întreprinderea mecanică Muscel ș.a.

Stadiul pozitiv la care se găsesc arhivele din punct de vedere al păstrării și prelucrării lor se datorează unor acțiuni complexe întreprinse de colectivul de arhiviști al filialei noastre. Mai întâi s-a luat legătura cu organele coordonatoare județene din partea cărora am primit un sprijin major în acțiunile pe care urma să le întreprindem la unitățile din subordine. Cu această ocazie ne exprimăm satisfacția și aducem mulțumiri tovarășului Ion Stana, secretarul Biroului Executiv al Consiliului Popular al județului Argeș, pentru ajutorul acordat în acțiunea de intensificare a muncii de arhivă desfășurată la consiliile populare.

Următoarea etapă a fost instruirea arhivarilor (al căror număr scade continuu), a responsabililor de arhivă și a comisiilor de selecționare, fie la sediul filialei, fie la sediile unităților, atât teoretic, cât și practic.

Controlul și îndrumarea propriu-zisă la organizații au constituit o altă fază a activității la care ne referim. Controlul la unitățile unde munca de arhivă era necorespunzătoare s-a încheiat totdeauna cu procese-verbale în care se precizau cele constatate, se menționau sarcinile ce trebuiau executate și de către cine, precum și termenele de executare. De fiecare dată a fost prezentată conducătorilor unităților respective situația în care se afla arhiva.

Pentru ca inventarierea documentelor să fie efectuată corect am cerut unităților controlate să ne prezinte spre verificare lucrările executate, înainte de dactilografiere, pentru înlăturarea eventualelor greșeli. În momentul de față aceasta a devenit o practică curentă. De asemenea, pentru a evita distrugerea unor documente, majoritatea lucrărilor de selecționare au fost verificate la față locului.

O ultimă verigă a activității de îndrumare și control a fost și rămîne în continuare verificarea sarcinilor stabilite prin procesele-verbale de constatare. Neglijarea acestui lucru duce de multe ori la scăderea sau chiar la anularea eficienței activității de îndrumare și control.

Deși colectivul filialei noastre a depus eforturi susținute pe linia muncii de arhivă și de cele mai multe ori a primit sprijin din partea conducătorilor unităților, mai sînt totuși unele organizații socialiste care tratează cu superficialitate obligațiile ce le revin prin lege pentru atenția care trebuie acordată documentelor pe care le creează și le au în depozit. În această situație se află Consiliul Popular al comunei Dimbovicioara, C. A. P.-urile Vața și Stilpeni, ocoalele silvice Cîmpulung Muscel și Rucăr, precum și unele școli.

Din experiența arhiviștilor filialei Argeș a Arhivelor Statului cu privire la desfășurarea activității de îndrumare și control se desprind cîteva concluzii: 1. necesitatea menținerii legăturii permanente între arhiviști și conducătorii unităților; 2. informarea forurilor superioare despre starea în care se află documentele la unitățile din subordine; 3. instruirea periodică a arhivarilor, a responsa-

bililor de arhivă și a comisiilor de selecționare; 4. controlul activității acestora la intervale de timp scurte; 5. urmărirea cu perseverență a îndeplinirii sarcinilor stabilite; 6. permanentizarea responsabililor de arhivă; 7. sporirea atenției pe care organele de decizie trebuie să o acorde muncii de arhivă și în general documentelor care reflectă viața și activitatea noastră, a tuturor.

TEODOR MAVRODIN

Arhiviștii filialei Bacău s-au angajat ca în cursul anului 1983 să îndrume activitatea desfășurată pe linia aplicării corecte a legislației arhivistice la un număr de 378 organizații socialiste din județ, realizând integral sarcina asumată. Activitatea de îndrumare și control a fost concepută și realizată ca una merită să ajute în mod substanțial munca desfășurată de oameni pricepuți, pasionați sau alții mai puțin atrași spre asemenea lucrări. În marea majoritate a cazurilor au fost consemnate în procese-verbale constările și sarcinile, au fost informate organele politice de la fața locului, ca și cele ierarhic superioare. N-a lipsit nici informarea instituțiilor județene. În mai multe cazuri au fost efectuate controale mixte care s-au soldat cu consecințe dintre cele mai pozitive. Nu există compartiment de activitate care să nu fi beneficiat de sprijinul lucrătorilor filialei Arhivelor Statului în cursul anului trecut.

Situațiile pozitive și negative constatate au fost folosite din plin și cu succes la cele 6 consfătuiri organizate pe plan județean. Cei 328 de participanți au fost informați asupra prevederilor legii și modului în care acestea sînt aplicate în cuprinsul județului. Sprijinul efectiv acordat de organele de partid, schimburile de experiență organizate, colaborarea cu instituțiile județene în activitatea de îndrumare și control bine pregătită atît sub raport metodologic, cit și al conținutului, s-au oglindit în îmbunătățirea înregistrării documentelor, organizării și selecționării acestora, precum și a condițiilor de păstrare. Un prim rezultat îmbucurător a fost îmbunătățirea nomenclatoarelor pe baza ultimelor indicatoare. Aplicarea acestora s-a făcut în urma deciziilor elaborate de conducerea colectivelor ale organizațiilor socialiste. În cele mai multe cazuri calitatea muncii de înregistrare, clasare, ordonare și inventariere a unităților arhivistice este ireproșabilă. Sînt organizații ca: Întreprinderea mecanică Bacău, Combinatul petrochimic Borzești, complexele pentru industrializarea lemnului Bacău și Comănești. Trustul de construcții industriale din municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Trustul de construcții Bacău, Consiliul Popular al județului Bacău, consiliile populare municipale Bacău și Gheorghe Gheorghiu-Dej, cele orașenești Buhuși, Tg. Ocna și Slănic Moldova, la care activitatea se desfășoară în foarte bune condiții. Arhivele create de întreprinderile industriale sînt inventariate în proporție de peste 96%. La consiliile populare inventarierea a ajuns la 98%; la bănci 97%; cooperative meșteșugărești 96%; construcții 95%; așezăminte spitalicești 95%; C.A.P.-uri 70%.

Situația selecționării materialelor documentare este în concordanță directă cu inventarierea. Filiala a primit în cursul anului trecut un număr de 152 lucrări de acest fel, care au fost rezolvate pozitiv. A fost aprobată scoaterea din depozitele arhivelor organizațiilor socialiste a unei cantități de peste 250 tone maculatură. Sînt organizații socialiste care au selecționat mari cantități de arhivă: Fabrica de postav Buhuși (12.200 kg); Întreprinderea de Rețele Electrice Bacău (8.000 kg); Spitalul Municipal Bacău — aproape 10.000 kg, I.C.S.A.P. Bacău — peste 10.000 kg. De altfel, în județ sînt multe institutii și întreprinderi care trimit cu regularitate lucrări de selecționare a arhivei: organele procuraturii, notariatele de stat, instanțele de judecată, I.A.S.-urile Traian și Bacău, unitățile spitalicești din Bacău, municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej și Comănești, precum și întreprinderile de postav Buhuși, „Partizanul”, „Proletarul”, „Letea”, de avioane, Avicola Bacău, ca și C.A.P.-urile Săucești și Lipova, mai toate consiliile populare comunale și multe organizații ale cooperației meșteșugărești.

Un rezultat de calitate al muncii depuse pentru aplicarea prevederilor legislației arhivistice îl reprezintă pregătirea pentru predarea la filială a unei mari cantități de documente. În momentul de față sînt pregătiți pentru predare la Arhivele Statului din Bacău peste 4.000 ml unități arhivistice. În această situație sînt arhivele Sfatului Popular al regiunii Bacău, cele ale sfaturilor populare raionale Moinești și Tg. Ocna, precum și cele provenind de la sfaturile populare comunale, care însumează aproape 2.500 ml. În același stadiu de pregătire se află arhivele unor C.A.P.-uri, întreprinderi industriale, instanțe de judecată, notariate, procuraturi, bănci, organizații ale cooperației meșteșugărești, așezăminte spitalicești, școli etc.

Rezultatele acestei laturi a muncii colectivului Filialei Arhivelor Statului Bacău se datoresc sporirii în mod constant a exigenței față de activitatea proprie a fiecărui arhivist, studierii cu atenție a prevederilor legale, preocupării pentru cunoașterea stării de lucruri din fiecare organizație de către șeful filialei, adoptării măsurilor operative pentru înlăturarea deficiențelor constatate. Stabilirea unor termene pentru înlăturarea minusurilor și verificarea la data stabilită a modului de ducere la îndeplinire a sarcinilor prevăzute au fost o practică permanentă a colectivului nostru. Colaborarea cu conducerea organizațiilor, cu cei ce lucrează efectiv, exigența sporită, angajarea arhiviștilor și a șefului filialei în activitatea de rezolvare a greutăților întâmpinate au sporit prestigiul Arhivelor Statului. O contribuție importantă la creșterea prestanței unora dintre arhiviștii băcăuani a avut-o activitatea culturală și științifică desfășurată de aceștia. Contribuția acestora la rezolvarea unor probleme de istorie locală, intervențiile făcute la simpozioanele și sesiunile științifice organizate în județ, articolele publicate în presa locală, studiile apărute în periodicele de specialitate, lucrările tipărite și calitățile acestora nu au dus decât la sporirea prestigiului colectivului filialei, iar aceasta a contribuit la creșterea randamentului activității privind aplicarea legislației arhivistice.

DUMITRU ZAHARIA

Experiențe, inițiative și deziderate în activitatea arhivistică

La finele anului 1983, redacția noastră a inițiat o serie de raiduri-anchetă și interviuri privind arhivele create și păstrate de organizațiile socialiste din diverse ramuri de activitate.

Am inițiat acest dialog din dorința de a aduce în atenția cititorilor, pe de o parte, experiențe pozitive în munca de arhivă, iar pe de altă parte, arhive mai puțin discutate pînă în prezent, și anume cele create de instituturile de învățămînt superior, izvor pentru cunoașterea istoriei și spiritualității românești.

Răspunsurile primite la întrebările noastre vor fi publicate începînd cu acest număr, în ordinea sosirii lor la redacție.

ARHIVELE UNIVERSITARE TIMIȘORENE

Interlocutorii noștri — cărora le mulțumim pentru amabilitatea și promptitudinea cu care au răspuns — sînt: prof. dr. Constantin Popa, rectorul Universității, prof. dr. ing. Coleta De Sabata, rectorul Institutului politehnic „Traian Vuia”, prof. dr. Gheorghe Băcanu, rectorul Institutului de medicină, și prof. dr. Ilie Duvlea, rectorul Institutului agronomic. De asemenea, mulțumim colegului nostru, Tiberiu Moț, directorul filialei timișorene a Arhivelor Statului, care ne-a sprijinit în realizarea acestui raid-anchetă.

Revista Arhivelor are un cerc larg de cititori, cu profesii și preocupări diferite. În consecință, ea trebuie să acopere o problemă vastă. Vă rugăm să faceți cunoscute fondurile și colecțiile de documente arhivistice pe care le păstrați, perioada istorică pe care o acoperă și conținutul informațional al documentelor.

Prof. dr. Constantin Popa: arhiva Universității cuprinde documente din anii 1949—1983 care reflectă dezvoltarea și activitatea fostului Institut pedagogic, înființat în 1948, devenit ulterior (1957) Institutul pedagogic de 5 ani și transformat la rîndul său în Universitate (1962). De asemenea, se păstrează fondurile: Institutul pedagogic (1962—1965), care a funcționat paralel cu Universitatea și a fost asimilat de aceasta în anul 1965, precum și Institutul Central de Perfecționare.

nare a Cadrelor Didactice, filiala Timișoara, a cărei activitate a fost preluată de Universitate în anul 1980 (aici se află lucrările profesorilor din învățământul general și mediu care și-au susținut examenul pentru gradul I didactic).

Prof. dr. ing. Coleta De Sabata: înființată în anul 1920 prin stăruințele unui grup de cărturari bănățeni în frunte cu ilustrul matematician Traian Lalescu, Școala politehnică la început și-a desfășurat activitatea în cadrul a două secții de specialitate: electrotehnică și mine-metalurgie, transformate în anul 1933 în facultăți distincte, iar în toamna lui 1941 lua naștere Facultatea de construcții. În anul 1948 erau înființate Facultatea de mecanică și cea de chimie industrială, iar Școala politehnică se transformă în Institut politehnic, care în anul 1970 a luat numele pionierului aviației românești și mondiale, Traia Vuia.

În prezent, Institutul politehnic are 5 facultăți în Timișoara și 2 institute de subinginerii subordonate la Reșița și Hunedoara.

Dintre documentele create de-a lungul anilor merită să fie semnalate cele legate de înființarea Școlii politehnice și a facultăților și secțiilor fondate ulterior, documentele referitoare la promovarea cadrelor didactice, nu de puține ori personalități de prim rang în specialitățile lor, documentele în legătură cu sporirea bazei materiale și a cifrelor de școlarizare.

Documentele cu termen de păstrare „permanent” create în anii 1920—1960 au fost depuse la filiala timișoreană a Arhivelor Statului, iar în arhiva Institutului au rămas cele create în anii următori, reflectând dezvoltarea în continuare a Institutului, manifestările științifice, relațiile externe, cercetarea științifică, procesul de integrare a învățământului cu cercetarea și producția etc.

De asemenea, la Biblioteca Centrală a Institutului se păstrează colecția completă a „Buletinului științific și tehnic” (1925—1983).

Prof. dr. Gheorghe Băcanu: în anul 1945 lua ființă Universitatea de vest, devenită mai târziu Institutul de Medicină, documentele acestui singur fond care se păstrează în arhiva noastră referindu-se la activitatea științifică, de cercetare, învățământ și de personal desfășurată în anii 1945—1983.

Prof. dr. Ilie Duvlea: Institutul Agronomic a fost înființat în anul 1945. Pe lângă fondul propriu de arhivă, care datează din anii 1945—1983, se mai păstrează cel creat de Facultatea de Medicină veterinară Arad (1948—1962), care a funcționat până în anul 1962, când a fost transferată la București.

Cele mai importante categorii de documente se referă la principalele activități ale institutului: didactică, științifică, social-politică și administrativ-gospodărească.

Având în vedere semnificația socială a arhivelor curente (operative) și a celor generale (păstrate în arhiva instituției dumneavoastră sau la Arhivele Statului), vă rugăm să subliniați măsurile pe care le-ați luat pentru a transforma arhivele Universității (Institutului) într-o bază de cercetare științifică.

Prof. dr. Constantin Popa: documentele au fost inventariate progresiv, pe măsura intrării în arhivă, în conformitate cu normele tehnice. Datorită repetatelor mutări în diferite spații de depozitare, ca urmare a succesiunii reorganizării ale Universității, în prezent se lucrează la ordonarea, selecționarea și reinventarierea arhivei, având ca scop final o mai bună funcționalitate a acesteia.

Nu dispunem încă de o sală de studiu a arhivei, dar biblioteca Universității, care funcționează în aceeași clădire, oferă posibilitatea utilizării sărilor de lectură pentru studierea documentelor de arhivă. Pe baza fondului arhivistic propriu a fost redactat și editat un amplu studiu, *Universitatea din Timișoara, 1940—1970*, avându-l drept coordonator pe prof. dr. doc. Ioan Curea, fost rector al Universității.

Activitatea arhivistică, potrivit reglementării actuale, intră în competența secretariatului rectoratului și este coordonată de secretarul-sef Gheorghe Velciov (diplomat în științe juridice). Lucrările referitoare la primăria, păstrarea, predarea și selecționarea documentelor sînt executate de Iuliana Cătană, bibliotecară (studii medii).

Filiața timișoreană a Arhivelor Statului asigură permanent o asistență competentă, apropiată și foarte utilă în toate problemele legate de păstrarea, selecționarea și evidența documentelor create de Universitate.

De-a lungul timpului ne-am străduit să asigurăm condiții optime de păstrare pentru arhivă, astăzi aceasta fiind păstrată într-un depozit al bibliotecii și într-o altă clădire, exterioară (str. Vasile Pârvan, nr. 4), unde spațiul este suficient și oferă certitudinea conservării documentelor în cele mai bune condiții.

Prof. dr. ing. Coleta De Sabata : arhiva Centrală a Institutului politehnic este organizată conform legislației în vigoare. Toate documentele sînt inventariate și depozitate în 4 săli, la parterul clădirii Rectoratului Institutului. Anual, facultățile predau la arhiva centrală documentele create, pe bază de inventar, iar comisia de selecționare, tot anual, procedează la îndepărtarea documentelor cu termene de păstrare expirate.

Deși nu a fost amenajată o sală de studiu pentru documentele de arhivă, din lipsă de spațiu, s-a avut în vedere crearea unui spațiu în cadrul depozitului unde pot fi cercetate documentele.

Urmare a unei intense activități de cercetare, a fost elaborată *Monografia Institutului politehnic*, cu ocazia aniversării semicentenarului (1970). De asemenea, la împlinirea a 60 de ani de existență a Institutului a fost editat *Anuarul jubiliar* al Institutului, iar în aceste zile se lucrează intens la o *Monografie* mult mai amplă, pentru care se folosesc documentele din fondul propriu ca principale surse documentare.

Conform atribuțiilor de serviciu, secretarul-șef al rectoratului răspunde de activitatea arhivistică desfășurată în Institut. A fost încadrat și un arhivar, care, după o instruire de o jumătate de an la Filiala județeană a Arhivelor Statului, desfășoară o muncă calificată pentru evidența, păstrarea și selecționarea arhivei. Întreaga activitate se bucură de o atență îndrumare, precum și de un control riguros al arhiviștilor de la F. A. S. Timiș.

Prof. dr. Gheorghe Băcanu : inițial, documentele create în perioada de început a Institutului de Medicină au fost inventariate conform cu prevederile legale ale timpului referitoare la administrarea arhivelor. Dar, din nefericire, de-a lungul anilor arhiva a fost inundată de trei ori, o parte din documente nemaiputînd fi salvate, iar celelalte au fost restaurate. În prezent dispunem de un depozit corespunzător, deși insuficient ca spațiu, și s-a realizat reinventarierea documentelor din anii 1945—1979.

Nu dispunem de o sală de studiu a arhivei, dar documentele pot fi cercetate în chiar depozitul lor, în prezența arhivarului.

Folosind fondul documentar existent a fost elaborată lucrarea *Institutul de Medicină Timișoara, 1945—1979*. Totodată, documentele sînt folosite ca bază de documentare și pentru alte lucrări referitoare la perioade mai vechi din viața Institutului, în scopuri educative, științifice sau administrative.

Secretarul-șef de Institut este cel în a cărui competență intră activitatea arhivistică desfășurată în Institutul nostru. Lucrările privind primirea, păstrarea, selecționarea și evidența documentelor sînt îndeplinite de curiera Institutului (postul de arhivar a fost desființat în anul 1980).

Activitatea noastră pe linia respectivă și aplicarea principiilor arhivistice actuale este îndrumată de cadrele de specialitate ale Arhivelor Statului timișorene, care ne ajută permanent, prin controlul atent și competent, dar mai ales prin discuții la obiect, la îndeplinirea în bune condiții a sarcinilor ce ne revin : îmbunătățirea evidenței documentelor și selecționarea celor cu caracter nepermanent.

Prof. dr. Ilie Duvlea : din cantitatea totală de 150 ml arhivă sînt inventariați și selecționați 90 ml din anii 1945—1974.

Tot mai des documentele din arhivă sînt folosite la eliberarea adeverințelor de vechime, de școlarizare, burse etc. Nu de puține ori au fost folosite documentele din arhiva proprie la realizarea unor studii publicate în cele 20 de volume „Lucrări științifice”, seriile Agricultură, Zootehnie, Medicină veterinară.

De arhiva Institutului răspunde tovarăsa Aglaia Vingărzan (studii medii), care colaborează în condiții deosebit de bune cu Filiala Arhivelor Statului din oraș, din partea căreia ne bucurăm de un sprijin permanent și de o îndrumare competentă.

Pînă anul trecut, datorită faptului că Institutul nu avea suficient spațiu, arhiva a fost mutată de mai multe ori. O dată cu terminarea construirii noilor clădiri ale Institutului, arhivei i-a fost repartizat un spațiu corespunzător (81 m²).

Pornind de la importanța genului de arhive din învățământul superior, D.G.A.S. și Ministerul Educației și Învățământului au pus la dispoziția Universităților (Institutelor) noul nomenclator-indicator destinat să sprijine activitatea arhivistică. În ce măsură conținutul acestui instrument de lucru contribuie la îmbunătățirea inventarierii și selecționării arhivei Dumneavoastră? Cum își desfășoară activitatea comisia de selecționare?

Prof. dr. Constantin Popa: noul nomenclator-indicator pentru institutele de învățământ superior, în curs de definitivare la Ministerul Educației și Învățământului, ne-a fost prezentat în proiect de F.A.S. Timiș, iar noi am făcut unele propuneri afiș în ceea ce privește conținutul, cât și termenele de păstrare.

Referitor la comisia de selecționare, începând cu anul 1981 a desfășurat o activitate continuu bună și au fost reintroduse în circuitul economic circa 2 000 kg hîrtie.

Prof. dr. ing. Coleta De Sabata: nomenclatorul-indicator cu care lucrăm în prezent datează din 1964. Elaborarea rapidă a unui nou instrument de lucru este imperios necesară. Noi îl așteptăm, nevoia încadrării corecte a unor noi categorii de documente obligându-ne adesea la asimilări nu de puține ori forțate.

Comisia de selecționare întocmește anual liste de selecționare pentru documentele cu termen de păstrare expirat și le supune aprobării Arhivelor Statului. Ca urmare a acestei situații mai păstrăm încă 450 ml arhivă, iar peste 10 000 kg hîrtie au fost predate la centrul de colectare.

Prof. dr. Gheorghe Băcanu: sintem în așteptarea noului nomenclator-indicator al M.E.I. pentru institutele de învățământ superior, care ne-ar fi foarte util în activitatea arhivistică desfășurată de Institutul nostru, contribuind la îmbunătățirea inventarierii și selecționării documentelor din arhivă.

Comisia de selecționare își realizează atribuțiile și anual sint eliminate din arhivă circa 900 kg hîrtie.

Prof. dr. Ilie Duvlea: așteptăm elaborarea cât mai urgentă și difuzarea noului nomenclator-indicator pentru institutele de învățământ superior, instrument de lucru absolut necesar în noile condiții mai complexe de desfășurare a activității arhiviste.

Și comisia de selecționare resimte lipsa unui nomenclator-indicator care să acopere întreaga activitate desfășurată în Institutul nostru. Procesul de selecționare se desfășoară greoi, iar rezultatele nu sînt pe măsura așteptărilor.

Privind în perspectivă, vă rugăm să vă pronunțați asupra modalităților de ridicare a calității activității arhivistice proprii și asupra activității dumneavoastră de valorificare științifică a fondurilor și colecțiilor pe care le dețineți.

Prof. dr. Constantin Popa: date fiind condițiile noi și foarte bune create pentru depozitarea și păstrarea fondului arhivistic, pe măsura prelucrării documentelor inventariate deja, se vor crea posibilități atât pentru preluarea în continuare a documentelor de la catedre, facultăți și servicii, cât și pentru crearea unor colecții care să poată servi la unele eventuale valorificări științifice calitativ superioare.

Prof. dr. ing. Coleta De Sabata: pentru ca activitatea arhivistică să se desfășoare și în continuare în condiții optime, am prevăzut în planul de dezvoltare a Institutului politehnic amenajarea a încă unei încăperi pentru depozitul de arhivă. Totodată, prin intermediul bibliotecii vom intensifica propaganda în rîndul studenților și cadrelor didactice pentru consultarea documentelor ce le păstrăm în arhivă și la bibliotecă.

De asemenea, documente și fotocopii de pe acestea referitoare la înființarea Institutului vor fi prezentate ca și pînă în prezent la expozițiile organizate de noi.

Păstrarea în bune condițiuni și valorificarea tot mai complexă a documentelor create de înaintași, dar și ale celor create în zilele noastre constituie pentru noi o preocupare permanentă căreia i-am acordat și-i vom acorda o importanță deosebită.

Prof. dr. Gheorghe Băcanu : dificultățile pe care le întâlnim datorită lipsei postului de arhivar — curiera, cea care face și munca de registratură, ocupându-se și de arhivă — ne obligă ca și pe această cale să ridicăm această problemă. Deblocarea postului de arhivar și angajarea unui om de meserie ar satisface ați dorința noastră de punere la punct a arhivei, cit și imperativele actuale ale arhivisticii românești.

Prof. dr. Ilie Duvlea : ținând seama de spațiul care ne-a fost pus la dispoziție pentru arhivă, după o amenajare și dotare corespunzătoare, precum și dacă persoana care se ocupă de această arhivă nu va mai primi sarcini suplimentare, Institutul agronomic va dispune de o arhivă model.

ALEXANDRU NASTOVICI

ARHIVA CONSILIULUI POPULAR AL JUDEȚULUI GORJ

Ideea acestui interviu ne-a fost sugerată de directorul Filialei Arhivelor Statului Gorj, Dan Neguleasa, care, împreună cu Vasile Crețan, secretar al Consiliului Popular județean, ne-au furnizat date semnificative privind activitatea arhivistică desfășurată în cadrul acestei organizații, care poate constitui un model pentru organizațiile similare din celelalte județe.

Stimate tovarășe Dan Neguleasa, vă rugăm să ne prezentați câteva aspecte legate de colaborarea Arhivelor Statului cu factorii de răspundere ai Consiliului Popular județean Gorj, în scopul desfășurării unei activități arhivistice la nivelul celor mai exigente cerințe.

Consiliile populare, ca organe locale ale administrației de stat, desfășoară o variată și bogată activitate ilustrată în documentele create în cursul ei — surse istorice de primă importanță pentru cunoașterea și scrierea istoriei. Cunoștința valorii acestor documente, dată de importanța și varietatea atribuțiilor activităților și informațiilor pe care le reflectă, Filiala Arhivelor Statului Gorj a acordat un interes deosebit îndrumării și controlului muncii de arhivă desfășurate de consiliile populare.

Având la dispoziție o bază legală, Decretul 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, și un instrument de lucru, *Normele tehnice* pentru înregistrarea, gruparea în dosare, selecționarea și păstrarea documentelor scrise și tipărite, a sigiliilor și stampilelor de către organizațiile socialiste, elaborate de Direcția Generală a Arhivelor Statului, între Filiala Arhivelor Statului Gorj și Consiliul Popular județean Gorj s-a stabilit o permanentă și rodnică colaborare care a avut drept rezultat constituirea unor arhive bine organizate, păstrate și conservate.

Încă de la constituirea sa, Consiliul Popular al Județului Gorj, aplicând prevederile art. 9 din Decretul 472/1971, a întocmit nomenclatoare ale termenelor de păstrare pentru unitățile subordonate, aprobate prin instrucțiunile nr. 3476 din 17 noiembrie 1969, nomenclatoare ce-au fost reactualizate și aprobate prin decizia nr. 450 din 10 noiembrie 1979. Aceste nomenclatoare însoțite de normele tehnice elaborate de Direcția Generală a Arhivelor Statului au fost difuzate la toate consiliile populare urmărindu-se modul de aplicare.

Periodic, sau de cîte ori situația a impus, s-au făcut instructaje și analize cu secretarii consiliilor populare privind munca desfășurată pe linie de arhivă și modul de aplicare a legislației arhivistice, acțiuni care au dus la obținerea unor rezultate pozitive.

Prin efortul comun al celor două instituții s-a asigurat o activitate permanentă de prelucrare a arhivelor consiliilor populare, de inventariere și selecționare a acestora. În acest sens Consiliul Popular județean a fost un exemplu. Anual a primit în depozitele sale arhivă prelucrată și inventariată și s-a preocupat de selecționarea fondurilor proprii, în limitele prevăzute de lege.

Urmarea acestei preocupări a fost constituirea, la nivelul Consiliului Popular județean, a unei arhive model depozitată în condiții optime. Situația statistică întocmită în anul 1981 de către Filiala Arhivelor Statului Gorj scotea în evidență

Preocuparea pentru aplicarea prevederilor Decretului 472/1971 și calitatea muncii de arhivă desfășurată la nivelul consiliilor populare din județul Gorj a fost probată o dată în plus în anul 1983, când în mai puțin de o jumătate de an, s-au putut prelua în depozitele filialei arhivele de la 51 de consilii populare (județean, orășenești și comunale), însumind o cantitate de peste 1 600 ml arhivă.

Rezultatele obținute de Consiliul Popular al Județului Gorj în aplicarea prevederilor Decretului 472/1971, cit și măsurile stabilite pentru activitatea arhivistică viitoare ne dau garanția că arhivele proprii și ale unităților subordonate vor fi în permanență surse valoroase de îmbogățire a tezaurului arhivistic național încredințat spre păstrare și conservare Arhivelor Statului.

Astăzi aproape că nu există om al muncii investit cu sarcini de conducere sau de execuție în orice domeniu de activitate care să nu înțeleagă semnificația socială a arhivelor, pe de o parte pentru buna desfășurare a proceselor de producție materială și spirituală, iar pe de altă parte pentru cunoașterea istoriei economice, politice, sociale și culturale a românilor. Din această perspectivă, vă rugăm stimate tovarășe Vasile Crețan să relevați în paginile revistei noastre conținutul informațional al fondurilor și colecțiilor pe care le dețineți, modul de organizare și valoarea lor pentru activitatea practică și cercetarea științifică.

Ca urmare a aplicării Legii nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriul țării, printre sarcinile economice și social-culturale și administrației de stat, Comitetului Executiv al Consiliului Popular al Județului Gorj i-a revenit și răspunderea cu privire la evidența, selecționarea, păstrarea și folosirea documentelor proprii și ale unităților subordonate. În acest sens Consiliul a preluat documentele create de: Comitetul provizoriu al județului Gorj pe anii: 1949—1950; Sfatul popular al raionului Tg. Jiu și Gorj pe anii 1950—1968; Comitetul de stat pentru colectarea produselor agricole (CSCPA) pe anii 1950—1957; Administrația financiară a județului Gorj pe anii 1931—1949; Spitalul veterinar Tg. Jiu pe anii 1959—1961; Direcția de pază civilă contractuală Gorj (DPCC) pe anii 1966—1972; Tariful Gorjului pe anii 1954—1961.

Aceste documente, pe care le-am avut în păstrare pînă în luna februarie 1983, au fost depuse la Filiala Arhivelor Statului Gorj. De asemenea, au fost depuse și documentele cu caracter „permanent” create de Consiliul Popular județean pînă în anul 1975. Același lucru se face și la consiliile populare subordonate.

Inventarierea este procesul cheie al activității arhivistice, prin care se realizează evidența documentelor, care asigură accesul la informație și constituie baza documentară pentru noi activități.

Vă rugăm să împărtășiți din experiența instituției dumneavoastră în acest domeniu.

În cadrul aparatului propriu al Comitetului Executiv al Consiliului Popular județean se respectă prevederile Decretului 472/1971. Predarea la arhivă a dosarelor se face pe bază de inventar. După ce fiecare compartiment a constituit dosarele conform nomenclatorului dosarelor și a întocmit inventarul, înainte de a fi predate la arhivă se verifică dacă acestea au fost întocmite corect.

Inventarele se întocmesc pe ani, pe compartimente de muncă și pe termene de păstrare. Pentru dosarele ce se păstrează permanent, inventarele se întocmesc în 4 exemplare, iar pentru cele temporare în 3 exemplare. Din fiecare inventar, cîte un exemplar rămîne la compartimentul de muncă, iar celelalte se predau la arhivă, odată cu documentele.

Impetuosa dezvoltare a societății noastre are drept efect imediat și explozia informațională în toate domeniile de activitate, deci implicit creșterea numărului de surșilor pe care sînt înregistrate informațiile. În fața creatorilor de fonduri arhivistice se ridică probleme deosebite privind depozitarea și conservarea documentelor. Esențial pentru organizațiile socialiste, ca și pentru Arhivele Statului este ce și cît păstrăm pentru posteritate, din aceste mărturii istorice. În acest sens, în pînă actualitate se află activitatea de selecționare a documentelor care presupune un înalt grad de competență și responsabilitate socială. Dorim să prezentați experiența dumneavoastră legată de această activitate.

Potrivit prevederilor art. 14 din Decretul nr. 472/1971 și *Normelor tehnice*, Comitetul Executiv al Consiliului Popular al Județului Gorj a desemnat prin decizie comisia de selecționare, formată din 5 membri și 2 supleanți; unul dintre membri este desemnat președinte, iar șeful arhivei este de drept secretar-raportor; ceilalți membri ai comisiei sînt: un profesor de istorie, un economist și un jurist; membrii supleanți sînt, de asemenea, un profesor de istorie și un economist.

După expirarea termenului de păstrare, la sesizarea secretarului-raportor, președintele convoacă comisia de selecționare care, după ce verifică dacă documentele trecute în inventar au fost bine încadrate la termenele de păstrare, avizează eliminarea lor.

Dacă apar unele nepotriviri, comisia de selecționare face rectificările cuvenite în inventar. În cazul în care comisia de selecționare constată că s-au săvîrșit greșeli de încadrare sau stabilește că unele documente trebuie să fie păstrate permanent, acestea se trec în inventarul dosarelor de păstrare permanentă la anul și compartimentul de muncă respectiv sau, dacă nu este posibil, se întocmesc inventare separate care să anexează la cele inițiale.

Inventarele dosarelor avizate de comisia de selecționare pentru a fi eliminate, însoțite de procesul-verbal prevăzut în formularul anexă nr. 8 la Decret, aprobat de conducătorul organizației, se înaintează pentru confirmare la filiala Arhivelor Statului.

După primirea confirmării de la filiala Arhivelor Statului, documentele stabilite a fi eliminate se predau de organizații unităților de colectare a deșeurilor.

La operațiunile de selecționare, comisia a avut în vedere să rețină documentele cu importanță istorico-documentară sau a căror utilitate practică nu a încetat.

Ca urmare a sarcinilor care se pun cu privire la valorificarea resurselor proprii de materii și materiale, anual se predau unităților de colectare a deșeurilor între 1 300—1 800 kg maculatură rezultată din selecționarea documentelor.

Forurile dumneavoastră superioare au elaborat în colaborare cu D.G.A.S. un nou indicator al termenelor de păstrare.

În ce măsură contribuie acesta la îmbunătățirea activității arhivistice din instituția dumneavoastră?

Potrivit art. 9, alin. 2 din Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare împreună cu Ministerul de Interne au întocmit indicatorul termenelor de păstrare pentru documentele create de comitetele și birourile executive ale consiliilor populare județene, municipale, orașenești și comunale, după care Comitetul Executiv al Consiliului Popular al Județului Gorj a întocmit nomenclatorul dosarelor, atît pentru aparatul propriu, cît și pentru birourile executive ale consiliilor populare municipal, orașenești și comunale, și l-a aprobat prin decizie, cu aplicare de la 1 ianuarie 1980.

Dacă pentru consiliile populare s-a întocmit Indicatorul termenelor de păstrare și nomenclatorul dosarelor, încă nu este clară situația cu unitățile subordonate direct Comitetului Executiv al Consiliului Popular județean, așa cum sînt: Direcția județeană de drumuri și poduri, direcțiile administrativ-economice Motru și Rovinari, Secția județeană de proiectare, Întreprinderea județeană de gospodărie comunală și locativă, Trustul de construcții montaj, Întreprinderea județeană de transport local, Corpul de pază militarizată, Oficiul de calcul mic, Centrul de librării, Corpul de control financiar intern, îndrumate și controlate de Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, pentru care nu avem instrumente de lucru.

De-a lungul vremii, arhivele organizațiilor au înmagazinat mărturii ale inteligenței poporului nostru. Din diferite motive unele creații științifice nu au putut fi materializate în practica vremii. În prezent, la inițiativa conducerii partidului și statului nostru se fac eforturi susținute pentru valorificarea acelor investiții de gîndire și tehnică aplicabile astăzi și care pot aduce beneficii societății.

În ce măsură arhiva pe care o dețineți vă ajută să participați la acest proces desfășurat pe scară națională?

Printre documentele păstrate în arhivă s-au găsit unele studii, proiecte, machete, hărți și chiar propuneri cu privire la dezvoltarea economico-socială a unităților administrativ-teritoriale, a localităților, precum și la amplasarea în teritoriu a noilor obiective, lucrări de sinteză referitoare la balanța forței de muncă și la repartizarea teritorială a forțelor de producție și altele.

Cunoscându-se condițiile grele prin care a trecut județul Gorj până în anul 1944, sub îndrumarea și din inițiativa conducerii partidului și statului nostru astăzi se fac eforturi susținute pentru valorificarea acelor investiții de gândire și tehnică cuprinse în documente și care pot aduce beneficii societății.

Constatăm că aveți o arhivă care este nu numai bine organizată, dar dispune de condiții optime de conservare. Vă rugăm să ne spuneți cum ați reușit să obțineți asemenea rezultate frumoase ?

Avem o arhivă bine organizată pentru că personalul muncitor care conduce, lucrează și răspunde de arhivă apreciază munca, ordinea și disciplina la locul de muncă.

În cadrul Comitetului Executiv al Consiliului Popular județean Gorj, răspunderea pe linia evidenței, selecționării și păstrării documentelor revine șefului sectorului secretariat, juridic și scrisori ale oamenilor muncii.

La întocmirea proiectului de execuție, în anul 1969, pentru noul sediu politico-administrativ, Comitetul Executiv al Consiliului Popular județean Gorj a pretins proiectantului să prevadă în proiect camere speciale pentru păstrarea documentelor.

Comitetul Executiv, conducerea politică și administrativă a acestuia au înțeles importanța socială a arhivelor, importanța pentru propria muncă, acordând un sprijin substanțial activității arhivistice, astfel că în anii 1970—1974 am beneficiat de fonduri pentru plata personalului muncitor care a selecționat, ordonat și inventariat documentele preluate de la Sfatul popular Gorj și de la alte unități ce au funcționat până în anul 1968. În prezent s-a asigurat post de arhivar care se ocupă de aceste probleme. De asemenea, în permanență se colaborează și se ține legătura strânsă cu filiala Arhivelor Statului.

În cadrul tematicilor anuale de pregătire profesională a personalului muncitor, arhivarul este pregătit și instruit în problemele de care se ocupă.

În anul 1983 Direcția Generală a Arhivelor Statului a efectuat un control pe ramuri. Ținând seama de concluziile controlului, ce măsuri de perfecționare a muncii arhivistice promovați în unitatea dumneavoastră ?

Cu prilejul controlului făcut de Direcția Generală a Arhivelor Statului la Consiliul Popular al Județului Gorj pe linia selecționării, inventarierii și păstrării documentelor de arhivă și în urma concluziilor și măsurilor stabilite, stilul și metodele activității noastre în domeniul păstrării documentelor s-au îmbunătățit. Astfel, Comitetul Executiv al Consiliului Popular județean Gorj a elaborat un program de sarcini și acțiuni, pe termene, și răspunderi pentru consiliile populare municipale, orșenești și comunale, măsuri care sînt urmărite lunar. În cadrul instruirilor cu primarii, vicepreședinții și secretarii birourilor executive ale consiliilor populare municipale, orșenești și comunale, cu conducerile direcțiilor, întreprinderilor și instituțiilor subordonate, aceștia sînt pregătiți și în vederea aplicării și respectării Decretului nr. 472/1971.

În prezent, din cele 70 de consilii populare comunale și orșenești și-au predat arhiva la Filiala județeană a Arhivelor Statului, până în anul 1975 inclusiv, un număr de 51 consilii populare, celelalte 19 avînd arhiva în curs de predare.

ANA-CRISTINA HALICHIAS

Concluzii privind controlul efectuat la arhivele organizațiilor din ramura minieră

DAN LIVEZEANU

Documentele create de-a lungul vremii de instituții și întreprinderi, de unitățile socialiste de orice fel, constituie — în baza Decretului nr. 472/1971 — izvoare și surse de cunoaștere a istoriei patriei. De aceea, aceste documente oricare ar fi creatorul sau deținătorul lor sînt, conform prevederilor decretului, bunuri de interes național care fac parte din Fondul Arhivistic Național și respectiv Patrimoniul Cultural Național, cărora statul le acordă toată grija.

Data fiind valoarea istorico-documentară și interesul societății față de aceste bunuri, articolul 3 al Decretului 472/1971 statuează obligația și responsabilitatea organizațiilor socialiste de a întocmi evidența și de a asigura păstrarea și folosirea documentelor pe care le creează, precum și atribuțiile Ministerului de Interne — prin Direcția Generală a Arhivelor Statului și filialele sale (art. 4) — de a îndruma și controla activitatea de arhivă la organizațiile socialiste și celelalte organizații.

În scopul cunoașterii modului de organizare a arhivelor, a stării de conservare a documentelor păstrate de organizațiile socialiste, precum și dinamica creșterii cantității acestora în raport cu necesitățile de depozitare, Direcția Generală a Arhivelor Statului efectuează periodic controale pe ramuri de activitate.

În ceea ce privește situația arhivelor din *ramura minieră*, unitățile în subordinea Ministerului Minelor care au fost controlate în trimestrul IV al anului 1983 dețin 33 651 ml arhivă din anii 1780—1982, însumînd 169 fonduri arhivistice. Documentele păstrate de ministere și de unitățile din această ramură, inclusiv cele din ramurile petrol, geologie și energie electrică, cit au funcționat împreună cu industria minieră, cuprind date utile atât cercetării științifice, cit și activității practice din economia națională.

În urma analizării datelor asupra situației arhivelor, se desprinde concluzia că din întreaga cantitate de arhivă numai circa 50% este inventariată și selecționată. O situație corespunzătoare în acest sens o prezintă unitățile din județele Caraș-Severin (2 206 ml, din care 1 469 ml inventariați și selecționați); Cluj (3 596 ml, din care 2 910 ml inventariați și selecționați); Harghita (1 260 ml, în totalitate inventariați și selecționați); Maramureș (4 771 ml, din care 3 599 ml inventariați și selecționați). De asemenea, a rezultat că activitatea de arhivă nu se desfășoară la toate unitățile în mod corespunzător, fiind încă apreciable cantități de arhivă neinventariată și neselecționată. Astfel, la unitățile din județele: Alba, din 1 555 ml arhivă sînt inventariați și selecționați numai 424 ml; Bihor, din 1 173 ml sînt inventariați și selecționați numai 320 ml; Gorj, din 1 685 ml sînt inventariați și selecționați numai 460 ml; Hunedoara, din 9 520 ml sînt inventariați și selecționați numai 2 581 ml; Prahova, din 1 167 ml sînt inventariați și selecționați numai 190 ml; Suceava, din 1 503 ml sînt inventariați și selecționați 408 ml. Din cei 16 190,5 ml de arhivă inventariată și selecționată numai 2 511 ml sînt pregătiți pentru a fi predați la Arhivele Statului, ceea ce reprezintă o cantitate mică. Situația se datorează faptului că nu s-a manifestat suficient interes din partea compartimentelor, că inventarele nu au fost întocmite corespunzător (așa cum prevede Cap. III, secțiunea I-a a Decretului 472/1971 și Normele tehnice cap. I și II*), pentru a putea fi utilizate ca instrumente de evidență administrativă,

* Norme tehnice pentru înregistrarea, gruparea în dosare, selecționarea și păstrarea documentelor scrise și tipărite, a sigiliilor și a ștampilelor de către organizațiile socialiste și celelalte organizații, în „Revista Arhivelor” nr. 3/1973, p. 513—520.

precum și ca mijloace de cercetare și folosire a documentelor prin sălile de studiu (cap. IV din amintitul Decret).

Legislația referitoare la activitatea arhivistică a stabilit și obligația organizațiilor pentru păstrarea documentelor (secțiunea III, art. 16 și 17 din Decretul 472/1971 și cap. IV din Normele tehnice). Fiecare creator sau deținător de arhivă are obligația să asigure documentele împotriva degradării și distrugerii, să le păstreze în încăperi special amenajate, dotate cu rafturi și mobilier adecvat, cu mijloace de prevenire a incendiilor.

Arhivelor din ramura minieră le-au fost destinați 7 657,5 mp, spații de depozitare, 6 708,5 mp fiind deja ocupați cu arhivă, dar 469 mp prezintă condiții impropriet de păstrare. Documentele sînt introduse în mijloace de protecție, iar depozitele sînt bine întreținute în majoritatea cazurilor.

Situația arhivelor și a muncii de arhivă din ramura industriei miniere impune ca primă măsură intensificarea lucrărilor de inventariere și selecționare (secțiunea a II-a din Decretul 472/1971 și Normele tehnice cap. III art. 27, 29, 32), activizarea în mai mare măsură a comisiilor de selecționare, în componența lor intrînd în primul rînd cadre cu funcții de răspundere, specialiști și lucrători de arhivă — la nivelul fiecărei organizații. Inventarierea și selecționarea documentelor vor permite preluarea în termen cît mai scurt a documentelor cu caracter istoric de către Arhivele Statului, vor da posibilitatea introducerii lor în circuitul științific, iar cele fără valoare sau utilitate practică vor putea fi introduse în circuitul economiei naționale pentru refolosire.

Pentru impulsionarea activității de arhivă, sub toate aspectele sale, este necesar să se constituie la nivelul ministerului o comisie de lucru, formată din cadre cu funcții de răspundere și din specialiști ai domeniilor aferente acestor ramuri de activitate care să jaloneze măsurile adecvate.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal „General Nistor Teodorescu“

GHEORGHE IAVORSCHI

Printre documentele păstrate în depozitele Filialei Arhivelor Statului Brăila un loc aparte îl ocupă acelea care constituie fondul personal „General Nistor Teodorescu“. Acestea se referă la viața și activitatea fostului comandant al primei unități române care a întors armele împotriva trupelor hitleriste în seara zilei de 23 August 1944.

Născut la Nicorești-Tecuci, la 15 martie 1883, Nistor Teodorescu a terminat liceul la Focșani în 1913, urmînd apoi cursurile unei școli de ofițeri din capitală. În iunie 1915 a fost înaintat la gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 1 grăniceri București. În timpul primului război mondial a comandat o subunitate de grăniceri și distingîndu-se în luptă a fost decorat cu ordinele „Steaua României“ și „Virtutea militară“. Căzînd prizonier în anul 1917, a fost trimis într-un lagăr din Germania, de unde se întoarce în toamna lui 1918, reluîndu-și imediat serviciul în unitatea sa. După război, Nistor Teodorescu a activat în regimentele de grăniceri 1, 5, 6 iar din 1930, cu gradul de maior, s-a stabilit la Brăila, la grupul de nave grănicerești. În acest an, primînd o moștenire, a achiziționat un imobil în str. Golești nr. 44. Din acest moment, devenind cetățean al orașului Brăila, timp de aproape o jumătate de veac, Nistor Teodorescu nu a mai părăsit localitatea decît cu prilejul unor misiuni de frontieră și în perioada celui de al doilea război mondial. În martie 1943, înaintat la gradul de colonel, a fost numit comandat al Regimentului 3 grăniceri aflat pe poziții în nordul Moldovei. În anul 1944 colonelul Nistor Teodorescu avea sub comanda sa un detașament echivalînd atunci cu efectivele unei brigăzi de infanterie (jumătate de divizie), dispus în zona Cîmpulung Moldovenesc, Valea Seacă, Suha, Mălini. În seara zilei de 23 August 1944, detașamentul „Teodorescu“ a fost prima unitate română care a început ostilitățile împotriva cîmpitorilor fasciști, participînd apoi activ la eliberarea nordului Moldovei și la fortarea Carpaților Răsăriteni. Pentru inițiativa de care a dat dovadă și pentru modul cum și-a condus trupele, colonelul Nistor Teodorescu a fost decorat cu ordinele „Coroana României“ și „Virtutea Militară“ cu frunze de stejar, încredințîndu-i-se comanda Regimentului 8 grăniceri. În anul 1945, în urma reducerii efectivelor armatei române potrivit convenției de armistițiu, a fost trecut în rezervă. Nistor Teodorescu a fost înaintat în anul 1969 la gradul de general-maior(r) cu dreptul de a purta uniforma, acordîndu-i-se o serie de înalte distincții ale R. S. României. Faptele sale de arme au fost popularizate în multe lucrări de istorie militară, precum și în literatură. General-maior(r) Nistor Teodorescu a decedat la 7 iunie 1979, fiind înmormîntat la Brăila.

Filiața Arhivelor Statului Brăila a achiziționat documente referitoare la activitatea generalului Nistor Teodorescu de la văduva acestuia, în anii 1980 și 1982. Au fost obținute 175 documente și 11 cărți și publicații în care se află relatări despre participarea lui la războiul antihitlerist. Achiziția a constat din: memorii de război, brevete de decorații, decizii de avansări și numiri în funcții, fotografii, scrisori ale unor foști combatanți, ale unor redacții și muzee, cărți poștale ilustrate, invitații la manifestări solene, acte de proprietate, corespondență cu diverse instituții pentru obținerea unor drepturi.

În urma constituirii fondului personal „General Nistor Teodorescu“ au rezultat 7 dosare (cu un total de aproape 300 file) cuprinzînd documente create în perioada 1915—1979.

Analizarea unităților arhivistice din acest fond relevă că cele mai interesante piese sînt manuscrisele conținînd memorii de război. După cum rezultă din aceste însemnări, detașamentul comandat de colonelul Nistor Teodorescu era format din Regimentul 3 grăniceri, Batalionul 1 din Regimentul 6 grăniceri și Compania „Fărcașa” din Batalionul fix regional Piatra Neamț. În zilele lui august 1944 această formațiune se găsea în zona Mălini din nordul Moldovei, într-o situație foarte critică. Dificultățile proveneau din faptul că unitățile de grăniceri din acest sector de front erau izolate de forțele Armatei a 4-a române, prezentîndu-se ca niște insule în dispozitivul Diviziei 3 munte din cadrul Corpului 17 armată german. Hitleriștii dispuneau de un numeros armament automat și de artilerie, în timp ce grănicerii erau dotați cu arme ușoare de infanterie¹. Știrea răsturnării dictaturii militaro-fasciste și alăturării României la coaliția antifascistă, aflată prin comunicatul transmis în seara zilei de 23 August 1944 de postul de radio București, a fost primită cu bucurie de militarii aflați la punctul de comandă al regimentului². Colonelul Nistor Teodorescu a înțeles necesitatea intrării imediate în acțiune înainte ca hitleriștii să-și dea seama de cele întîmplate. Prin acțiuni hotărâte, întreprinse cu cîteva ore înainte ca restul armatei române să intre în luptă, subunitățile Regimentului 3 grăniceri și celelalte formațiuni ale detașamentului au reușit să dezarmeze eșalonul de luptă al Divizionului 3 din Regimentul german 112 artilerie, la sud de comuna Drăceni, Bateria 6 tunuri de cîmp cu 4 piese de 75 mm, un pluton de pionieri și o baterie cu 5 piese aflate în zona Valea Seacă-Piraie. În total, în acea noapte au fost capturați 355 militari germani, precum și o mare cantitate de tehnică de luptă și muniție³. Ca represalii, în dimineața zilei de 24 august hitleriștii au dezlănțuit un puternic bombardament de artilerie asupra pozițiilor grănicerilor și au concentrat forțe importante pe principalele direcții de atac. Ostașii români, utilizînd și armamentul capturat, au luptat eroic și au reușit să stăvilească asalturile dușmane date cu efective mult superioare. Se remarcă acțiunea plină de curaj întreprinsă de Compania 11 din Regimentul 6 grăniceri, condusă de căpitanul Vasile Teodorescu. În noaptea de 23 spre 24 august această companie aflată în dispozitivul unui batalion german a atacat și dezarmat o parte dintre militarii unității inamice. În scurt timp alte trupe germane s-au năpustit asupra Companiei 11 și în urma înclăștării inegale ostașii români au căzut în mare parte, numai un număr restrîns reușind să străbată încercuirea. Lupta eroică și sacrificiile Companiei 11 au slăbit forțele dușmane silite astfel că se regroupeze pentru completarea efectivelor și muniției, ușurînd totodată acțiunile celorlalte unități și subunități române⁴.

Generalul german Paul Klatt, comandantul Diviziei 3 munte, relatează în memoriile sale, publicate după război în R.F.G.: „sectorul nostru central lat de 20 km se transformase datorită trădării (*sic*) grupării Teodorescu într-o zonă care amenința grav legătura tactică a diviziei. Regimentul 3 grăniceri români era băgat ca un ghimpe în carnea noastră deoarece colonelul Teodorescu a început să treacă în mod serios la apărarea zonei sale în direcția vest”⁵. Dezamăgit de eșecul atacurilor trupelor sale împotriva grănicerilor români, generalul german conchide: „Teodorescu lucrase perfect. Divizia a tras consecințele”⁶.

În timpul desfășurării acestei bătălii, comandantul detașamentului român a luat legătura cu trupele sovietice ale Corpului 30 comandat de general Merkulov, stabilîndu-se o cooperare cu acestea. Fortînd cîmpurile de mine, ostașii români au realizat un culoar de trecere pentru unitățile sovietice, care au pătruns în profunzimea apărării germane, silind pe hitleriști să-și părăsească pozițiile⁷. În continuare, militarii grupării de sub comanda colonelului Nistor Teodorescu au atacat pe valea Suha și peste obcinele bucovinene ajutați de populația locală. Ca urmare a acțiunilor grănicerilor români pe direcția Mălini-Cîmpulung-Cîrlibaba, inamicul a suferit pierderi grele care i-au dezorganizat apărarea și i-au micșorat capacitatea de luptă⁸. Pînă la sfîrșitul lunii septembrie 1944, cînd Regimentul 3 grăniceri și celelalte unități componente ale detașamentului au trecut în refacere, militarii de sub comanda colonelului Nistor Teodorescu au scos din luptă

¹ Arh. St. Brăila, fond personal „General Nistor Teodorescu”, dosar 4, f. 30.

² Ibidem, f. 45.

³ Ibidem, f. 55—61.

⁴ Ibidem, p. 34.

⁵ Ibidem, p. 62 și *File din cartea marilor tradiții*, Edit. militară București, 1966, p. 41.

⁶ Ibidem, f. 42.

⁷ Arh. St. Brăila, fond personal „General Nistor Teodorescu”, dosar 4, f. 9.

⁸ Ibidem, f. 35—44.

1800 de soldați și ofițeri inamici, dintre care 800 au fost făcuți prizonieri. În cursul acestor operațiuni grănicerii au dat și ei un greu tribut de sânge însumând 1087 morți și răniți⁹.

Contribuția adusă de grănicerii români la înfrângerea cotropitorilor fasciști a fost elogios apreciată de generalul sovietic Merkulov, care menționa într-un ordin de zi: „toate misiunile operative date Regimentului 3 grănicerii au fost executate pe deplin. Acțiunile pline de succes ale Regimentului 3 grănicerii, împreună cu unitățile Corpului 30 sovietic, au avut rezultate hotărâtoare asupra mersului general al acțiunilor de luptă pentru fortarea Carpaților”.¹⁰

Deși, în parte, evenimentele descrise în memorii sînt cunoscute, totuși există o serie de fapte consemnate de generalul Nistor Teodorescu care nu au văzut lumina tiparului cum ar fi, modul de colaborare cu trupele sovietice, dificultățile întâmpinate, atacurile întreprinse asupra pozițiilor întărite ale hitleriștilor de către grănicerii slab echipați și fără sprijin de artilerie, participarea populației civile la acțiunile militare și numeroase amănunte asupra desfășurării operațiunilor.

În scrisorile unor foști combatanți adresate generalului Nistor Teodorescu se amintesc o serie de aspecte puțin cunoscute: salvarea de la distrugere a mănăstirii Voroneț printr-o riscantă acțiune de învăluire a pozițiilor hitleriste, samavolniciile hitleriștilor în retragere și altele¹¹. Din aceste mărturii se observă totodată marele prestigiu de care se bucura Nistor Teodorescu în rîndul subordonaților. După cum arăta eroul de la Mălini în memoriile sale: „am instruit mii și mii de ostași cu rezultate foarte bune, i-am iubit și m-au iubit, rezultatul l-am avut cînd în timpuri foarte vitrege, grele de tot, am fost urmat de toți, ostași și ofițeri”¹².

Dar unitățile arhivistice cuprinse în fond nu privesc numai zilele memorabile de august-septembrie 1944, ci oglindesc întreaga viață a generalului Nistor Teodorescu: participarea la războiul pentru reîntregirea neamului, activitatea sa în perioada interbelică, cînd a deținut funcții de comandă în cadrul mai multor unități de grănicerie, participarea sa în anii postbelici la zeci de manifestări și acțiuni social-culturale și altele.

Brevetele de decorații păstrate în acest fond întregesc informațiile despre personalitatea generalului¹³. De exemplu, ordinul „Steaua României” cu spade în gradul de cavaler i-a fost acordat sublocotenentului Nistor Teodorescu la 7 noiembrie 1916, pentru că „în luptele ce s-au dat într-un defileu și-a condus cu energie plutonul înaintea, a respins o mitralieră ce provoca pierderi, contribuind cu aceasta la deschiderea defileului”¹⁴.

Numeroase fotografii preluate împreună cu documentele scrise îl prezintă pe Nistor Teodorescu la absolvirea școlii de ofițeri, prizonier în Germania (1917), la parăzi militare și diferite solemnități, împreună cu alte personalități militare și civile în orașele Brăila, București, Suceava, Cernăuți etc.¹⁵ O serie de imagini fotografice prezintă aspecte de pe fostele cîmpuri de luptă din nordul Moldovei străbătute de Regimentul 3 grănicerii¹⁶.

Correspondența cu redacțiile ziarului „Scnteia” și revistei „Scutul patriei” d'n Cluj, cu Muzeul de istorie a Moldovei, Studioul cinematografic al M.A.N. se referă la publicarea unor evocări despre evenimentele din august 1944, turnarea unui film documentar-istoric la Mălini, oferte de achiziționare a unor piese muzeistice etc.¹⁷

Un alt set de documente reliefează aprecierea de care s-a bucurat generalul Nistor Teodorescu din partea organelor de partid și de stat, a organizațiilor obștești și a eșaloanelor militare. Printre acestea se găsesc numeroase invitații la manifestări solemne și întâlniri cu grupuri de militari, uteciști, pionieri, oameni ai muncii din întreprinderi și instituții¹⁸.

Un număr de cărți, reviste și ziare, donate pe lîngă documente, completează preocupările și imaginea personalității generalului Nistor Teodorescu atît de legată de orașul Brăila.

⁹ Ibidem, f. 50—62.

¹⁰ Ibidem, f. 48.

¹¹ Ibidem, dosar 6, f. 13—20.

¹² Ibidem, dosar 4, f. 71.

¹³ Ibidem, dosar 3, f. 1—12.

¹⁴ Ibidem, f. 6.

¹⁵ Ibidem, dosar 7, f. 1—48.

¹⁶ Ibidem, f. 60—79.

¹⁷ Ibidem, dosar 6, f. 1—12.

¹⁸ Ibidem, dosar 1, f. 2—18.

Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare

MARIA DOGARU

În ansamblul izvoarelor sigilare românești un loc important îl au impresiunile sfragistice provenite din cancelaria domnului Ștefan cel Mare.

Deși aceste mărturii au reținut atenția unor reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești¹, iar recente instrumente de informare științifică transmit date importante asupra mijlocului de validare al fiecărui act², până în prezent nu s-a elaborat un studiu special dedicat acestor izvoare, deși el este necesar întrucât de-a lungul vremii s-au emis păreri diferite în ceea ce privește rolul, forma și mărimea sigiliilor utilizate în cancelaria lui Ștefan cel Mare.

Astfel, după unii autori, actele domnești moldovenești din perioada 1457—1504 au fost autentificate cu două categorii de sigilii (sigiliul mare și sigiliul mic)³, apreciere pe care o găsim și în lucrarea lui Emil Virtosu tratind evoluția sigilografiei Țării Românești și a Moldovei, iar după alții cu sigiliile ce se încadrează, din punctul de vedere al dimensiunilor în trei categorii⁴.

Cercetînd documentele care s-au păstrat din epoca analizată, pe lângă constatarea pierderilor pe care le-a suferit tezaurul sfragistic național prin distrugerea unui număr deosebit de sigilii provenind din a doua jumătate a veacului al XV-lea, am ajuns la concluzia că în cancelaria lui Ștefan cel Mare s-au folosit patru matrice sigilare, fapt pentru care pe documentele emise de acesta s-au conservat următoarele categorii de impresii sfragistice :

1. *Sigiliul mare*, rotund, diametrul 80 mm, în emblema acestuia s-a gravat stema țării : în scut triunghiular cu marginea inferioară ascuțită capul de bour cu steaua între coarne flancat în dreapta de roză, în stînga de semilună (crai nou conturnat) ; scutul este plasat într-un cadru cvadrilobat încărcat cu un ornament floral. Legenda, plasată într-o exergă formată din două cercuri continuu în exterior, unul de același fel în interior, scrisă în limba slavonă, cuprinde titulatura dezvoltată a domnului : печать ѿ stefanъ всегда господар земли молдавской (Sigiliul lui Io Ștefan voievod și domn al Țării Moldovei)⁵. Tiparul cu care s-a realizat această pecete a fost utilizat în toată perioada domniei lui Ștefan cel Mare. Deși primul document cunoscut care conservă sigiliul mare este din 5 decembrie 1460, știm însă din însemnările contemporane că inaugurarea peceteii

¹ S-au aplecat asupra acestor categorii de mărturii istorice : V. A. Urechia *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, p. 4 ; Mihail Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, vol. II, 1953, nr. 1—2, p. 69—88 ; idem, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în aceeași revistă, vol. III, 1956, nr. 1—2, p. 99—128 ; Ion Bogdan, *Documente de la Ștefan cel Mare*, București, 1931 ; idem, *Documente moldovenești în arhiva Brașovului*, extras, București, 1905 ; Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 413—437 (în continuare DIR).

² Vezi *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică Centrală a Statului*, vol. I (1387—1620), întocmit de Ileana Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, Veronica Cute, Lucia Papadopol, București, 1957, ca și *Documenta Romaniae Historica*, A. vol. II, (1449—1486), întocmit de Leon Șimanschi, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976 ; vol. III (1487—1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980 (în continuare DRH).

³ Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 414. Se înțelege acest lucru și din modul în care au fost descrise sigiliile în *Catalogul documentelor moldovenești*, menționat mai sus. Aceeași părere o avea și profesorul M. Berza, vezi lucrarea citată.

⁴ Această părere aparține lui Ioan Bogdan, ca și autorilor volumelor II și III ale ediției DRH.

⁵ Arh. St. București, colecția Peciți, I/140.

mari domnești a avut loc la 13 februarie 1458, când Ștefan cel Mare a dăruit mănăstirii Nearnț satul Balotești⁶.

Printre documentele deosebit de importante, validate cu acest sigiliu, se află și actul din 26 februarie 1491 prin care marele voievod întărea legendarului Purice spătar, pentru slujba și credința sa, mai multe proprietăți⁷.

Ultimul document cunoscut autentificat cu sigiliul mare este cel din 30 septembrie 1503⁸.

2. *Sigiliul mijlociu*, rotund, 34 mm; în cimpul sigilar este înfățișat scutul triunghiular cuprinzând capul de bour cu stea între coarne, flancat de mobilele cunoscute (roza și semiluna). În spațiul dintre marginile scutului și exergă se află un ornament floral reprezentat în formă de lambrechini. Legenda, plasată într-o exergă formată din două cercuri perlate, este scrisă de asemenea în limba slavonă: *печать ю stefana voevody и r(осподи)нь*.

Locul restrins în care a fost scrisă legenda a impus folosirea abrevierelor. S-au utilizat sistemele de prescurtare prin ligatură (au fost redacte unite slovele *и* de la *voevody*, și *r* din cuvântul care urmează) și trunchiere, fiind astfel prescurtat cuvântul *r(осподи)нь*.

3. *Sigiliul mic*, rotund, 29 mm; în emblema lui s-a gravat scutul incluzind capul de bour cu steaua între coarne însoțit de roză și semilună. Și la acest sigiliu s-a gravat în spațiul dintre scut și exergă un ornament floral însă mai simplu decât la pecetea descrisă mai sus. Legenda, de asemenea în limba slavonă, plasată între două cercuri continuu cuprinde titulatura restrinsă a domnului: *печать ю stefana voevody*.

4. *Sigiliul inelar*, rotund 25 mm. În emblema acestuia este înfățișat scutul încărcat cu capul de bour având steaua între coarne. După opinia noastră, spațiul redus al scutului n-a permis a se include alături de bour și cele două mobile — înțelnite în sigiliile de mai sus — roză și semiluna. Legenda, plasată în exergă, între două cercuri perlate, cuprinde același text ca în sigiliul mic¹¹. Acest tip sigilar a fost cel mai frecvent utilizat la validarea actelor interne.

După cum menționam mai sus, cercetările noastre recente ne-au permis să constatăm că unele din pecetele la care ne referim sînt realizate cu inelul sigilar. Această afirmație se bazează pe de o parte pe dimensiunile reduse ale acestora, ca și pe tradiția existentă în ceea ce privește utilizarea frecventă la sigilare, de către fiecare domnitor, a inelului purtînd gravată compoziția și legenda menite a-l individualiza.

Într-o scrisoare adresată brașovenilor de Radu cel Mare (între septembrie 1493 — aprilie 1508 domn al Țării Românești), trei din aceste categorii de sigilii sînt expres menționate: „Și orice om va avea carte de la domnia mea, sau de la părintele domniei mele, fie vreun boier al domniei mele sau pirgar-meșterul din Sibiu, sau judele crăiesc, sau orice nemeș va fi, chiar să aibă carte pecetluită cu pecetea cea mare, sau cu cea mică, sau cu inelul de la mîna domniei mele...”¹².

Din punctul de vedere al tehnicii de confecționare, izvoarele sfragistice ce ne-au provenit din cancelaria lui Ștefan cel Mare sînt:

1. *Sigilii atașate* la care se disting trei elemente:

a) impresiunea sigilară; b) căușul; c) șnurul care asigură prinderea mijlocului de validare de suportul documentului.

⁶ Ibidem, colecția Documentele selecționate moldovenești, 20. Este deosebit de prețioasă însemnarea contemporană existentă pe reversul actului menționat mai sus — „cînd au făcut înțîlul mare privilegiu. Ștefan voievod și-a pus pe el pecetea sa cea mare și cea nouă”—deoarece ne permite să constatăm faptul că, deși în toate epocile validarea actelor cu sigiliu era sarcina unui funcționar domnesc special investit cu această atribuție (logofătul), în cazuri excepționale matricea sigilară era aplicată de domnitorul însuși.

⁷ Arh. St. București, colecția Peceți I/139.

⁸ Ibidem, II/107.

⁹ Ibidem, II/127.

¹⁰ Ibidem, I/135.

¹¹ Ibidem, I/136.

¹² DIR, B. secolul XVI, vol. I, București, 1951, p. 26.

a) Toate impresiunile sigilare realizate în cancelaria lui Ștefan cel Mare sînt din ceară roșie, putînd avea uneori nuanțe mai închise¹³.

b) Căușul — emisfera protectoare menită a asigura conservarea sigiliilor — este făcut din ceară naturală amestecată cu rășini, fapt care-i determină culoarea gri închis, deși se întîlnesc și unele căușe confecționate din ceară albă.

Evident, descrierea sigiliului ce autentifică actul din 14 decembrie 1501 ca fiind de ceară albă¹⁴ este improprie, această cromatică fiind adecvată culorii căușului care protejează impresiunea sigilară din ceară roșie. Dimensiunea căușului diferă în funcție de mărimea sigiliului¹⁵. La pecețile mari diametrul semisferei variază între 110—120 mm; la sigiliile mijlocii căușul are diametrul în jur de 60 mm, la cele mici de circa 50 mm, iar sigiliile inelare sînt înconjurate de un cuib de aproximativ 38—45 mm.

c) Șnurul cu care pecețile au fost prinse de document este în general roșu, deși a fost utilizată deseori și mătase albastră (dar numai atunci cînd actul era validat doar cu sigiliul princiar).

Grija emitenților pentru a spori longevitatea mijlocului de validare a determinat prinderea peceții într-un mod special: după realizarea plicaturii se efectuau patru orificii dispuse în formă de cruce prin care se trecea șnurul ale cărui capete erau introduse în masa de ceară și uneori erau scoase în dreapta și stînga căușului sau în partea inferioară a acestuia.

Cum a reieșit din cele evidențiate mai sus, pentru sigilarea în acest mod s-au folosit toate cele patru tipuri de matrice sigilare.

2. *Sigilii timbrate* confecționate prin apăsarea matricei sigilare pe o foiță timbru pusă peste ceara caldă aplicată pe suport. Acest mod de validare a fost impus de utilizarea hîrtiei a cărei rezistență redusă nu permitea atașarea sigiliilor protejate de căuș, mult prea grele pentru această categorie de suport¹⁶. Pentru sigilarea în acest sistem s-au folosit doar matricele sigilare mijlocii, mici și inelare.

Cele mai multe amprente de acest fel validează scrisorile adresate de Ștefan cel Mare brașovenilor¹⁷, fapt pentru care ele se conservă în depozitele Filialei Arhivelor Statului din Brașov¹⁸.

Un aspect deosebit de interesant din punct de vedere sigilografic în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, îl constituie cosigilarea actelor interne emise în cancelaria princiară. După cum s-a specificat, din timpul acestei domnii se cunosc 32 de acte interne validate cu sigiliul domnului și cu sigiliile unor membri ai sfatului princiar.

Pecețile boierești, confecționate din ceară neagră sau verde, cuprind în cîmp slovele desemnînd de obicei apelativul sigilar *peceat*, numele și funcția numitului dregător (Dobrul logofăt, Toma stolnic etc), iar alături apelativul sigilar, numele și titlul *pan* (Stanciul în actul din 1459 iunie 12, primul act intern cosigilat elaborat la nouă luni după încheierea tratatului de pace cu Polonia). Un singur sigiliu boieresc, atașat documentului din 12 februarie 1466 este anepigraf¹⁹.

Prin sistemul de sigilare se evidențiază preeminența sigiliului domnesc care, cuprinzînd în emblemă stema țării și fiind confecționat din ceară roșie, avea în toate cazurile dimensiuni mai mari decît cele ale boierilor și era prins în centrul suportului mai sus decît pecețile membrilor sfatului domnesc.

Pierderea unui număr mare de sigilii nu ne permite să constatăm frecvența cu care unii boieri au participat la cosigilare. În lumina informațiilor documentare de care dispunem astăzi persoanele care și-au atașat sigiliul alături de cel al domnului erau mari boieri și dregători, membri ai sfatului domnesc. Au fost

¹³ Printre sigiliile mari se remarcă, pentru culoarea cerii, cel conservat la actul din 1490 octombrie 15. Arh. St. București, colecția Peceți, I/140.

¹⁴ DRH, vol. III, p. 470.

¹⁵ Actul se conservă la Arh. St. București, colecția Peceti I/144.

¹⁶ Probabil documentul din 27 iunie 1501 (conservat la Arh. St. București, colecția Documente selectate moldovenești, 35) pe al cărui suport se mai văd urme de ceară a fost tot în acest mod autentificat.

¹⁷ Vezi Ioan Bogdan, *Documente moldovenești în Arhiva Brașovului*.

¹⁸ Vezi Arh. St. Brașov, colecția Schnell 28, 35, 36, 38; fond. Arhiva oră-genească a Brașovului, 437, 439, 437, 440, 444, 445; colecția Privilegii, 777.

¹⁹ Se conservă alături de alte trei peceți boierești la actul din 18 februarie 1466 (Biblioteca Centrală de Stat, colecția de documente, LXVII/1).

identificați : 1. Bodea²⁰, Buhtea²¹, Costea lui Dan²², Crasneș²³, Dobru²⁴, Goian²⁵, Ion Bucium²⁶, Iuga²⁷, Ilea²⁸, Pașco²⁹, Petru Ponici³⁰, Stanciul³¹, Tăutul, Vilcea³², Toma³³, Vlaicul³⁴, Zbierea³⁵. La două documente alături de domn și boieri au subscris, prin atașarea peceții, și unii demnitari religioși : mitropolitul Moldovei³⁶ și episcopul Romanului³⁷.

Cercetările noastre confirmă aprecierile existente conform cărora actele cosigilate au fost validate uneori cu sigiliul mare, alteori cu sigiliul mic „manifestându-se aparent egală preferință de folosire a sigiliului mare și a celui mic”³⁸. Noi am găsit două acte autentificate cu sigiliul mare (5 decembrie 1460 ; 20 aprilie 1479), patru validate cu sigiliul mijlociu (1 și 5 iunie 1472 ; 26 august 1474 ; 22 mai 1476), șase documente cu sigilii mici și inelare (12 iunie 1459 ; 20 aprilie 1462 ; 15 mai 1462 ; 12 septembrie 1464 ; 8 februarie 1466 ; 8 decembrie 1466). Profesorul Emil Vîrtosu, care a aprofundat cercetarea în legătură cu sistemul de autentificare prin cosigare, aprecia că acesta reprezintă o abdicare a domnului de la drepturile sale, un moment de slăbiciune față de pretențiile marilor feudali, o expresie a dorinței acestuia de a-i cîștiga pe toți boierii țării³⁹.

După părerea lui Gheorghe Ghibănescu practica cosigilării exprimă importanța care se acordă documentelor⁴⁰.

Cît ne privește ne raliem opiniei lui Gheorghe Ghibănescu și împărtășim doar parțial opinia profesorului Emil Vîrtosu, respectiv doar în ceea ce privește faptul că exprima o tactică, aceea de a-i atrage pe marii boieri. Considerăm că autentificarea documentelor și cu sigiliile unor mari boieri nu putea fi o renunțare a domnului la autoritatea sa, o slăbiciune în fața marilor feudali. După opinia noastră, cosigilarea s-a însumat în ansamblul măsurilor luate de Ștefan cel Mare pentru o mai bună organizare administrativă a țării în cadrul căreia un rol important le-a revenit dregăților. Apreciem că între cosigilarea și concedarea de către domn a dreptului de sigiliu pentru unele localități — acțiune menită a contribui la dezvoltarea social-economică a diferitelor așezări, există o strînsă legătură. Argumentele pe care le aducem în susținerea opiniei noastre sînt următoarele :

1. Cosigilarea a continuat să se practice și după uciderea pretendentului la tronul lui Ștefan cel Mare, Petru Aron (între 1469 și 1479, cînd încetează această prac-

²⁰ Pecetea sa este atașată la actul din 25 aprilie 1472.

²¹ Sigiliul acesta se conservă la documentul din 26 august 1476.

²² De la acesta se păstrează două peceți : una la actul din 20 aprilie 1462, alta la cel din 18 februarie 1466.

²³ Se află printre cei care au cosigilat actul din 12 septembrie 1464.

²⁴ Este unul din sigiliile atașate actului din 12 iunie 1459.

²⁵ Sigiliul său a fost identificat la documentul din 24 iunie 1459.

²⁶ În sigiliu este precizat doar numele. Vezi documentul din 12 iunie 1459.

²⁷ De la acest dregător s-au păstrat patru peceți. Ele cosigilează actele din : 22 aprilie 1462 ; 12 septembrie 1464 ; 5 iunie 1472 ; 22 mai 1476.

²⁸ Cosigilează actul din 5 iunie 1472.

²⁹ Legenda acestui sigiliu atașat actului din 26 august 1474 nu este clară. După opinia noastră scrie *пawa* și nu *TOMA* cum au descifrat autorii volumului II al lucrării DRH, p. 299. Pașco este menționat printre martori.

³⁰ Pecețile provenind de la acesta autentifică actele din 12 iunie 1459 și 15 mai 1462.

³¹ De la acesta s-au păstrat două peceți, una la actul din 12 iunie 1459, alta la cel din 22 mai 1476.

³² Sigiliul său este atașat la actul din 22 mai 1476, (ca și cele ale lui Vilcea și Iașco Hudici).

³³ De la acest dregător s-au păstrat două sigilii cosigilînd actele din 5 iunie 1472 și 26 august 1474.

³⁴ Cunoaștem trei peceți de la acesta și ele sînt conservate la actele din 20 aprilie 1462 ; 18 februarie 1466 ; 22 mai 1476.

³⁵ Cosigilează actul din 22 aprilie 1462. După opinia lui Ion Bogdan, la actul din 1476 mai 22 au fost și sigiliile lui Iașco Hudici și Vilcea care apoi s-au pierdut.

³⁶ Sigiliile acestuia cosigilează actele din 10 august 1470 și 5 iunie 1472.

³⁷ Sigiliul cosigilează actul din 10 august 1470.

³⁸ Emil Vîrtosu, *Din Sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 424—425.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Gheorghe Ghibănescu, *Ce este documentul*, în „Uricariul”, vol. XXIII, p. XLI.

tică, au fost emise și s-au păstrat 12 acte interne cosigilate) ;
 2. domnul, care în 1471 a dovedit prin executarea unor mari boieri că se bucură de o autoritate deplină, ar fi putut să înlăture chiar de atunci cosigilarea dacă aceasta ar fi constituit într-adevăr o slăbiciune în fața marii boierimi ;
 3. considerăm firesc să se atribuie cosigilării interne din timpul lui Ștefan cel Mare semnificația dată aceleiași procedeu întâlnit în cancelaria unor domni din veacurile următoare pe care Emil Vîrtosu îl consideră „o necesitate tactică urmînd acoperirea răspunderii politice” a domnitorilor respectivi ⁴¹.

Documentele vremii confirmă importanța deosebită pe care societatea moldovenească a acordat-o în general simbolului heraldic, în special izvoarelor sigilare.

Formula prin care se anunța sigilarea în protocolul final al actelor dovedește în parte rolul juridic al sigiliilor, importanța pe care o aveau acestea în ansamblul normelor juridice ale vremii ; „iar spre mai mare tărie și întărire a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului și institutului nostru pan Dobrul logofăt să scrie și să atîrne pecetia noastră de această carte a noastră” (8 septembrie 1457) ⁴², „iar pentru mai mare tărie și întărire a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru pan Dobrul logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră” (11 noiembrie 1458, Suceava) ⁴³. Formula anunțării sigilării o întâlnim și în actele cosigilate în forma „iar pentru o mai mare putere și întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier, pan Dobrul logofăt, să scrie și să atîrne pecetea noastră și peceteile boierilor noștri de această carte a noastră” ⁴⁴.

Rolul juridic al sigiliilor în garantarea autenticității actelor este de asemenea dovedit de grija ce s-a manifestat pentru autentificarea actelor prin metode care să asigure conservarea impresiunii sigilare, ca și de falsurile totale ori parțiale practicate în decursul vremii.

Unele falsuri au fost descoperite chiar în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În actul emis la 25 ianuarie 1472 se atestă că privilegiile lui Cernu, Românel și Drăgoi au fost „stricate” în divan deoarece erau false ⁴⁵.

Falsurile totale au constat în confecționarea ilegală a unei matrice cu ajutorul căreia erau sigilate unele acte plăsmuite. Astfel de sigilii validează înscrisul datat iulie 1501, fără zi ⁴⁶.

Falsurile parțiale s-au practicat de regulă în două moduri :

- a) prin desprinderea peceții autentice de la unele documente originale și atașarea ei la acte plăsmuite ⁴⁷ ;
- b) prin raderea textului scris pe pergament și rescrierea altuia care era validat cu sigiliul original atașat inițial ⁴⁸.

Privind retrospectiv modul în care izvoarele sigilare reflectă epoca lui Ștefan cel Mare, constatăm faptul că aceste mărturii exprimă plastic înflorirea culturală proprie perioadei, ca și preocupările domnului pentru o mai bună organizare a activității social-economice. Înfățișarea compoziției gravate în timpul sigilar, proporționalitatea cu care au fost redată diferitele elemente constitutive ale stemei de stat și finețea ornamentului floral ce umple cadrul din jurul scutului sint dovezi ale preocupărilor pentru a se realiza o matrice sigilară cu valoare artistică.

⁴¹ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 431.

⁴² DR, A. Moldova, veacul XIV—XV, București, 1951, p. 292.

⁴³ *Ibidem*, p. 301.

⁴⁴ Formula este inclusă în actul din 15 aprilie 1463, ca și în cele din 8 decembrie 1466, 30 aprilie și 2 octombrie 1463.

⁴⁵ Arh. St. București, colecția Peceți, II/265.

⁴⁶ *Ibidem*, I/247, Vezi și DRH vol. III, București, 1980, p. 554—557.

⁴⁷ Sînt o dovadă documentele care n-au sigilii, întrucît acestea au fost luate prin tăierea suportului pentru refolosire : 11 martie 1494, Suceava, 22 ianuarie 1497 ; 10 februarie 1500. Vezi DRH, vol. III.

⁴⁸ Întîlnim astfel de situații la actele din 5 martie 1493 (Arh. St. Suceava, fond. Mănăstirea Dragomirna, I/8).

Persistența îndelungată a stemei Moldovei în forma în care a evoluat în timpul lui Ștefan cel Mare confirmă faptul că epoca ilustrului domn a rămas ca un model și din acest punct de vedere.

Izvoarele heraldice și sigilare atestă într-un fel specific faptul că figura lui Ștefan cel Mare a rămas adînc imprimată în conștiința posterității. Neîndoiește că aceasta este realitatea pentru care unele centre urbane ce și-au confecționat tipare sigilare în veacurile următoare au precizat în legendă faptul că localitatea respectivă a dobîndit dreptul de sigiliu, moment ce marchează emanciparea fiecărei comunități, de la Ștefan cel Mare⁴⁹.

Stema atribuită Moldovei în armorialele redactate la sfîrșitul secolului al XV-lea⁵⁰ și prima jumătate a veacului al XVI-lea⁵¹ înfățișînd capete de arapi simbolizînd populația musulmană, sînt o aluzie plastică la luptele duse de domnul Moldovei, amintesc ecoul european pe care l-au avut strălucitele victorii antiotomane obținute de Ștefan cel Mare.

⁴⁹ D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1956, fasc. 2, p. 157—169.

⁵⁰ Este vorba de ediția operei lui Richenthal realizată în 1483 de Anton Sorg.

⁵¹ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 126.

Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea

VALERIU VELIMAN

„Ceterum censeo Carthaginem esse delendam“ ! Sensul larg al acestui dicton l-am conferi — cu sublinierea că nici pe departe nu avem de gând a face proces de intenție persoanei în cauză — notei (nr. 127) cu care Mihai Maxim își încheie un recent studiu¹.

Dar, iată pasajul din nota menționată, care ne vizează direct și care face obiectul rindurilor de față : „Din partea sud-estică a Moldovei (Bugeacul cu Tighina), anexată de sultanul Süleyman Magnificul în 1538, s-a reușit recuperarea unei porțiuni de 26 (inițial 35) de sate, în schimbul unei compensații financiare, în anii 1541—1552, dar fără puternica cetate a Tighinei și regiunea din imediata sa vecinătate. Cf. (...) Valeriu Veliman, *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“, Iași, XIX, 1982, p. 286—293 (autorul crede că această compensație a îmbrăcat forma majorării tributului Moldovei ; demonstrația sa de altfel contradictorie, nu ni s-a părut însă convingătoare)“².

În legătură cu afirmațiile de mai sus facem următoarele precizări :

1) „Compensația financiară“ — cum numește M. M. suma de 15.000 florini (galbeni), în schimbul căreia Poarta a retrocedat Moldovei, probabil, în 1541, o porțiune de teren dintre Cetatea Albă / *Akkerman* și Tighina / *Bender*, unde se aflau (în primăvara anului 1552) 26 de sate din 35 cîte fuseseră inițial în 1538, cînd asupra acelei zone s-a instituit administrația otomană — reprezintă majorarea (de fapt, *dublarea*) haraciului Moldovei din perioada respectivă. Acest fapt este atestat într-o poruncă emisă din partea Divanului imperial, în numele sultanului Süleyman Magnificul, către beiu de Kırkkilise, Hasan bey, la 19 mai 1552 (25 cemazi-ül-evvel 959). Detalii referitoare la semnificațiile documentului invocat, precum și în privința cuantumului haraciului Moldovei în perioada 1541—1552, am dat în studiul citat de M. M. (*Cîteva considerații...*). Înlăturarea eventualelor dubii asupra acestei chestiuni va fi posibilă, o dată în plus, și prin consultarea textului integral, transliterat³, al poruncii menționate, precum și a traducerii și fotocopiei ei, publicate în anexă la materialul de față.

2) Într-adevăr, *credem*, ba mai mult, avem ferma convingere, că „această compensație a îmbrăcat forma majorării tributului Moldovei“, de vreme ce acordăm credit documentelor — în cazul de față, chiar *credit total*, întrucît este vorba de un *act oficial* (porunca din 19 mai 1552), consemnat într-o condică de genul cunoscutelor „Condici privind probleme importante“ (*Mühimme Defterleri*), în care se înregistrau toate poruncile emise de Divanul imperial, în numele sultanilor, condici pe care însuși M. M. le citează copios în studiile sale, îndeosebi, pe baza cataloagelor destul de amănunțite (*dactilografiate* !), păstrate în arhiva deținătoare (*Başbakanlık Arşivi — Istanbul*).

3) În studiul nostru la care se referă M. M., am dovedit, pe baza unui fragment din porunca menționată și a unor știri cuprinse în alte documente și izvoare narative turcești, faptul că haraciul Moldovei *era deja de 30.000 florini (galbeni)* în primăvara anului 1552 ; că, implicit, această dare a cunoscut, în intervalul 1541—1552, o evoluție cantitativă *diferită* de cea stabilită de unii cercetători.

¹ Vezi Mihai Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea*, în „Revista de istorie“, tom 36, 1983, nr. 8, 9, p. 802—817 și respectiv p. 879—890.

² Idem, *op. cit.*, în „Revista de istorie“, tom. 36, 1983, nr. 9, p. 890, nota 127.

³ Valeriu Veliman, *Un document turc de 1552 concernant le kharatch de la Moldavie*, în „Studia et Acta Orientalia“, vol. XI (1983), p. 100—104.

Dintre aceștia, se distinge M. M., care a „demonstrat” că tributul Moldovei, în perioada respectivă, a evoluat astfel: 15.000 galbeni (825.000 akçe aspri) în anul financiar 1541/1542; 20.000 galbeni în 1551/1552; 30.000 galbeni în 1552/1553⁴.

Că demonstrația noastră cu privire la haraciul Moldovei — adică: 30.000 *florini/galbeni*, începînd, probabil, din 1541, odată cu cea de-a doua domnie a lui Petru Rareș, deci cu 11 ani mai înainte de toamna anului 1552, cînd are loc înscăunarea lui Alexandru Lăpușneanu — poate fi „de altfel contradictorie”. Această este o simplă părere la care M. M. are dreptul, desigur, cu condiția însă să invoce și argumentele de rigoare. Or, tocmai asemenea probe uită să menționeze M. M., probe ce ar fi făcut *convingătoare* afirmația sa.

Dar însuși M. M. acordă credit poruncii din 19 mai 1552, pe care însă o interpretează într-un mod *sui-generis*. Astfel, admitînd că „în schimbul unei compensații financiare, în anii 1541—1552 (subl. n. — V. V.), s-a reușit recuperarea unei porțiuni de 26 (inițial 35) de sate”, M. M. evită să amintească *fondul chestiunii*, anume că retrocedarea acelei părți din teritoriul Moldovei s-a făcut prin *majorarea haraciului de la 15.000 la 30.000 florini (galbeni)*, după cum rezultă din porunca emisă de 19 mai 1552. Simpla menționare — în nota amintită (nr. 127) — a acestui din urmă amănunt ar fi fost un indiciu edificator asupra faptului că și M. M. acordă *credit total* documentului în cauză și că, implicit, recunoaște netemeinicia încheierilor sale în privința evoluției haraciului Moldovei în perioada 1541—1552.

4) Oricine dorește să citească — *sine ira et studio* — lucrarea noastră (*Cîteva considerații...*), va sesiza o anumită contradicție între *datele* furnizate de documentele turcești și *afirmațiile*⁵ lui M. M. pe tema circumstanțelor majorării haraciului Moldovei în intervalul 1541—1552. „Supărarea” lui M. M. — de înțeles, din punct de vedere strict subiectiv — este provocată, prin urmare, nu atît de către subsemnatul, cît de anumite documente turcești (cărora, *mea culpa*, le dau crezare !). Și, dacă M. M. nu este dispus, în ceea ce privește chestiunea haraciului Moldovei în perioada amintită, să țină seama de documentele turcești — despre a căror însemnătate pentru cunoașterea relațiilor româno-otomane îl referă neconștient — atunci, orice discuție pe această temă devine de prisos⁶...

5) Totuși, în legătură cu problema haraciului Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea, se mai pot face unele precizări.

Subliniem că aspectele la care ne vom referi în continuare au doar menirea de a evidenția (uneori, chiar cu riscul repetării !) elemente, extrem de utile — după părerea noastră — pentru conturarea, ce-i drept, pe cîi ocolite, urmînd însă firul logic al faptelor, a adevărului cu privire la cuantumul haraciului Moldovei în perioada 1541—1552. Căci acribia științifică ar impune utilizarea unor probe documentare care să ateste fără putință de tăgadă că haraciul Moldovei a fost de 30.000 florini, începînd din 1541, și că, prin urmare, această dare nu a cunoscut pînă în 1552 modificările cantitative fixate, în special de M. M., în virtutea unor informații mai mult sau mai puțin exacte, care, neinterpretate critic, pot subrezi din temelie orice „demonstrație”. Din păcate însă, nu dispunem de asemenea probe documentare. Prin urmare, nu avem posibilitatea, deocamdată, să dovedim, cu probe incontestabile, predarea sumei de 30.000 florini, ca haraci al Moldovei, la visteria imperială otomană, într-unul dintre anii financiari din perioada 1541—1552⁷.

⁴ Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538—1574*, în „AIESEE”. Bulletin, X, 1972, nr. 2, p. 235—241; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie”, tom 32, 1979, nr. 9, p. 1739.

⁵ Vezi, idem, *Recherches...* op. cit., p. 235—239.

⁶ Textul respectiv, cu unele mici modificări de ordin structural operate aici, a fost predat, sub titlul: *Precizări necesare*, „Revistei de istorie” în luna octombrie 1983, ca răspuns la nota 127 din studiul lui M. M. Redacția revistei menționate ne-a refuzat însă dreptul — legal — la replică, neacceptînd publicarea materialului nostru. Precizările de față ni se par absolut necesare, cu atît mai mult cu cît studiul lui M. M. (*Teritoriul românesc...*) va fi „un subcapitol din tratatul *Istoria României* (vol. IV), în curs de elaborare” — cf. explicația marcată prin asterisc, de pe întîia pagină a lucrării citate: „Revista de istorie” tom 36, 1983, nr. 8, p. 802.

⁷ Cu privire la acest aspect, vezi studiul nostru *Cîteva considerații...*, op. cit., p. 291.

Dar, în noianul de taine ce învăluie cuantumul exact al haraciului Moldovei în răstimpul amintit, există totuși anumite puncte de reper. Astfel, este neîndoiebnic faptul că, potrivit poruncii din 19 mai 1552 (vezi *anexa*), haraciul Moldovei era, la data respectivă, în valoare de 30.000 florini⁸ și că acest cuantum a fost fixat anterior, în împrejurările descrise în documentul menționat. În orice caz, *această informație sigură*, coroborată cu altele furnizate tot de documente turcești referitoare la contextul politico-militar în care Alexandru Lăpușneanu a devenit domn al Moldovei (septembrie 1552)⁹, *infirmă categoric ipoteza majorării haraciului de către succesorul lui Ștefan Rareș*.¹⁰ De asemenea, este cert faptul că, la 30 aprilie 1543 (26 muharrem 950), a fost predată la visteria Porții suma de 15.000 florini (825.000 akçe)¹¹. Cu privire la suma respectivă, am emis deja părerea că ea nu trebuie considerată neapărat ca o majorare a haraciului Moldovei, ci doar o parte (o jumătate) a acestuia din anul financiar 1542—1543¹². Nu pot fi eludate, de asemenea, nici unele detalii cuprinse în documentele polone din acea perioadă. Se cunoaște acum faptul că, după revenirea sa în Moldova, ca domn al acesteia, Petru Rareș a solicitat, în 1541—1542, regelui Poloniei, Sigismund I, să-i restituie un „mare tezaur”, precum și să-i acorde ajutoare bănești pentru achitarea haraciului ce fusese sporit (se înțelege — până la 30.000 „złoti unșurești” sau „złoti roșii”/florini), în schimbul retrocedării „acestei țări de jos” (desigur, o parte din ținutul cotoplit de otomani în 1538)¹³.

Așadar, toate aceste detalii înfățișate mai sus, dacă le punem în relație, ne conduc în chip firesc spre concluzia că majorarea (*dublarea*) haraciului Moldovei de la 15.000 la 30.000 florini reprezintă — ca să folosim și cuvintele lui M. M. — o „compensatie financiară”, plătită de Petru Rareș și urmașii săi, „în 1541—1552” și ulterior, „compensatie” bănească prin care „s-a reușit recuperarea unei porțiuni de 26 (inițial 35) de sate”, „din partea sud-estică a Moldovei (Bugeacul cu Tighina), anexată de sultanul Süleyman Magnificul în 1538”.

Restabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman, în zona Tighina — Cetatea Albă, după campania din 1538, a fost efectuată mai întâi, aproape sigur, la începutul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș, adică în 1541—1542¹⁴. Atunci, în intervalul menționat mai sus, precum și în primăvara anului 1552, soluția preconizată de Süleyman „Legislatorul” (*Kanuni*) — pentru strămutarea supușilor otomani din acea porțiune de teren de la hotar ce fusese retrocedată Moldovei și la care îi aparținea de drept, ca urmare a dublării haraciului de la 15.000 la 30.000 florini (vezi, în *anexă*, detaliul referitor la depozitia lui Hamza și la porunca arătată de acesta împuterniciților Porții) — a fost una și aceeași: *intervenția armată*. Căci supușii otomani nu se conformau dispoziției suveranului lor — cuprinsă în porunca din 19 mai 1552 (vezi *anexa*) și la care era extrem de sugestivă în această privință: „Așadar, nu există ordinul meu ca raialele țărilor mele bine păzite să se așeze și să se stabilească în hotarul Moldovei!”.

Verificarea hotarului moldo-otoman din părțile Tighinei și Cetății Albe, efectuată, probabil, în primăvara anului 1552 (vezi *anexa*), a fost impusă, așadar, de nerespectarea — de către supușii Porții — a unei reglementări anterioare. Nu cunoaștem urmările imediate ale poruncii trimise, după această verificare, beilui de Kirkkilise și care dădea cîștig de cauză Moldovei în respectul litigiului teritorial. Subliniem totuși faptul că suveranul otoman nu ar fi consimțit să se emită, în numele său, un asemenea act, dacă haraciul Moldovei nu ar fi fost, la acea dată (19 mai 1552), în valoare de 30.000 florini și mai ales, dacă atunci nu ar mai fi fost valabilă *clauza* (retrocedarea prin răscumpărare a unui teritoriu ocupat anterior) în virtutea căreia fusese stabilit cuantumul respectiv. În aceeași

⁸ Vezi și Th. Holban, *Documente externe (1552—1561)*, în „Studii”, anul XVIII, 1965, nr. 3, p. 670; I. Corfuz, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (secolul al XVI-lea)*, București, 1979, p. 179—181, ⁹ Pentru detalii, vezi Valeriu Veliman, *Cîteva considerații... op. cit.*, p. 296—299.

¹⁰ Alexandru Lăpușneanu ar fi mărit haraciul de la 16—17 000 la 30 000 galbeni — cf. M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie”, II, 1957, p. 11; de la 20 000 la 30 000 florini ungurești (galbeni), cf. Mihai Maxim, *Recherches... op. cit.*, p. 230—240.

¹¹ Cf. Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 235.

¹² Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 290—291.

¹³ I. Corfuz, *op. cit.*, p. 47—51, 58—61, 69—73: vezi și Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 292—293.

¹⁴ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 291 (nota 37).

ordine de idei, se cuvine a fi făcută și precizarea că majorările haraciului — cel puțin, în cazul Moldovei — sub forma răscumpărării, a achitării unor sume de bani pentru reinglobarea în teritoriul țării a unor porțiuni de teren (sate) trecute, în anumite momente, sub administrația directă a Porții, nu au fost măsuri temporare (limitate, de pildă, la un singur an financiar), ci au fost considerate drept măsuri definitive, fără a mai fi absolut necesar să se invoce mereu circumstanțele în care ele au fost hotărâte ca atare. Numai astfel se explică faptul că, bunăoară, motivația cu privire la majorarea haraciului Moldovei de la 15.000 la 30.000 florini — expusă în porunca din 19 mai 1552 — nu se mai regăsește în nici un document turcesc de după această dată¹⁵.

Litigiul teritorial ce face obiectul poruncii din 19 mai 1552 nu a fost rezolvat atunci pentru totdeauna. Deschizind o mică paranteză, să notăm că, potrivit cronicilor otomane, ocuparea unei noi porțiuni din teritoriul Moldovei, cu prilejul campaniei din 1538, ar fi avut drept cauză directă „hotarul cetăților (Chilia și Akkerman — *n.n.*—V.V.), care este de obicei motiv de gilceavă”¹⁶. Această măsură abuzivă a Porții nu a pus însă capăt disputelor în privința hotarului dintre Imperiul Otoman și Moldova, îndeosebi, în zona Tighina-Cetatea Albă. Noua modificare a hotarului — survenită acolo, după cum am presupus, în 1541—1542, prin retrocedarea unei părți din teritoriul cotopt de Poartă în 1538 — a iscat, la rindu-i, alte „gilcevi”, care — dată fiind importanța chestiunii pentru cunoașterea aprofundată a relațiilor moldo-otomane — ar merita o tratare specială (ceea ce nu este necesar în cazul de față, deși, trebuie să arătăm, documentele — turcești — pe care le cunoaștem ne obligă să o facem cât mai curând).

Fapt este că — atâta timp cât haraciul Moldovei rămâne, după 19 mai 1552 (cum fusese mai mult decît probabil, și mai înainte, începînd din 1541), în valoare de 30.000 florini (galbeni) anual — în documentele turcești, la care avem deocamdată acces¹⁷, nu se mai pomeneste nimic despre vreo neînțelegere în legătură cu hotarul moldo-otoman. Întîmplător sau nu, primele mențiuni în privința litigiilor teritoriale de acest gen apar — în documentele turcești de după 1552 — tocmai în perioada cînd se puneau problema trimeritiei, la Poartă, a haraciului Moldovei, sporit cu 5.000 florini¹⁸. Astfel, la 21 martie 1568 (22 ramazan 975), beiful de Akkerman — care, într-o scrisoare adresată Porții, arătase că: „în privința hotarului dintre Bender și Moldova, există mereu gilceavă și ceartă cu voievodul Moldovei” — i se poruncește să controleze hotarul în părțile Botnei¹⁹. Situații care impuneau restabilirea hotarului au apărut în cursul aceluiași an²⁰ și, ulterior, în 1570²¹, în 1571²² și 1573²³, în zona respectivă, precum și în părțile Sărutei (unde se aflau sate depinzînd de vakiful lui Selim han, care fusese men-

¹⁵ Desigur, afirmația aceasta este valabilă pentru stadiul actual al cercetării; asigurăm că am făcut investigația de rigoare în întreg materialul documentar imens ce ne stă la dispoziție — vezi *Ghidul microfilmelor*, editat de D.G.A.S., vol. III, București, 1979, p. 83—135 (colecția Microfilme Turcia).

¹⁶ Cf. *Cronici turcești privind țările române*, vol. I, întocmit de M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966, p. 480. Vezi și Mustafa Celâlîzade, *Tabakat-ül-memalik ve derecat-ül-mesalik* (Clasele țărilor și treptele căilor), f. 256 v., Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, fond Bağdad 298 (Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 68, c. 836).

¹⁷ Vezi, *Ghidul microfilmelor*, loc. cit.; Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, II, București, 1960, 1965.

¹⁸ Cf. porunca adresată domnului Moldovei, Bogdan Lăpușneanu, la 20 aprilie 1568 (22 Sevval 975) — Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 15, c. 464 (Başbakanlık (Arsivi, Istanbul Mühimme Defteri nr. 7, f. 453, doc. 1308). Această nouă majorare a haraciului Moldovei (de la 30 090 la 35 000 florini/ducați) s-a produs în anul financiar 1567/1568, fiind determinată de venirea la tron a sultanului Selim al II-lea, la 29 septembrie 1566 — cf. Mihail Maxim, *Recherches...* op. cit., p. 243—244.

¹⁹ Ibidem, rola 15, c. 458 (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri, nr. 7, f. 413, doc. 1.189). Vom cita în continuare: rola, cadrul și cota din arhiva deținătoare.

²⁰ Ibidem, c. 489, 538 (Mühimme Defteri nr. 7, f. ?, doc. 1.667; f. 880. doc. 2.417).

²¹ Rola 40, c. 9 (Mühimme Defteri nr. 9, doc. 103).

²² Rola 1, c. 632 (Mühimme Defteri nr. 14, f. 878, doc. 1284); rola 40, c. 70—71 (Mühimme Defteri nr. 9, doc. 702).

²³ Rola 15, c. 748—749 (Mühimme Defteri nr. 22, doc. ?).

ționat și în porunca din 19 mai 1552). Litigiile teritoriale legate de această din urmă zonă au constituit o problemă deosebită în timpul celei de-a doua domnii²⁴ a lui Petru Șchiopul (1578 ianuarie — 1579 noiembrie 21) și în primii ani ai celei de-a treia domnii²⁵ a aceluiași (1582 septembrie — 1591 august 19), precum și în vremea domniei lui Iancu Sasul (1579 noiembrie 21 — 1582 septembrie)²⁶.

Dintre documentele referitoare la asemenea litigii, două ne rețin atenția. Este vorba de o poruncă adresată cadiilor de Isaceea și Brăila, la 25 februarie 1579 (28 zi'l-hicce 986)²⁷, și de o alta trimisă cadiilor de Silistra și Isaceea, probabil, spre sfârșitul lunii martie 1583 (safer/rebi-ül-evvel 991)²⁸. În aceste două porunci, având conținut oarecum asemănător și care au fost emise în urma unor scrisori adresate Porții de către Petru Șchiopul, se evidențiază, în primul rând, ocuparea unor noi porțiuni de teren din teritoriul Moldovei de către locuitori din cuprinsul vakîfului lui Selim han, aflat „în părțile Tighinei și Cetății Albe“, al cărui hotar „a fost văzut (=controlat) de multe ori prin ordin ilustru“. Cerindu-se, de fiecare dată, restabilirea vechiului hotar în prezența administratorului (*mütevelli*) sau a perceptorilor (*cabiler*) vakîfului respectiv, se subliniază necesitatea de a se lua măsuri ca Moldova să fie ocărmită de Petru Șchiopul așa cum „i-a fost dată fostului voievod Petre“ (adică, lui Petru Rareș), în timpul lui Süleyman Magnificul²⁹. Această informație ni se pare extrem de prețioasă pentru elucidarea unor detalii referitoare la circumstanțele majorării haraciului Moldovei de la 15.000 la 30.000 florini. Sultanul Murad al III-lea recunoștea deci, în 1579 și 1583, dreptul lui Petru Șchiopul de a-și exercita autoritatea asupra întreg cuprinsului țării, adică al unei Moldove ce avea aceleași hotare — căci expresia „în felul în care i-a fost dată“ se referă, îndubitabil, la teritoriu — ca în vremea lui Süleyman Magnificul, despre care știm acum, pe baza poruncii din 19 mai 1552 și a surselor polone, că acceptase revenirea la tron a lui Petru Rareș, în condițiile dublării haraciului în schimbul retrocedării unei porțiuni din pământul moldovenesc ocupat în 1538. Așdar, Petru Rareș, al cărui nume nu era menționat în porunca din 19 mai 1552, era, în schimb, amintit în aceste două documente citate aici, emise peste ani și ani, când — în situația reizbucnirii litigiului teritorial din zona Bender—Akkerman — se știa și se consemna negru pe alb că Moldova îi fusese „dată“ într-un anumit „fel“ de către Süleyman Magnificul. Altfel spus, porțiunea de teren dintre Cetatea Albă și Tighina, unde se aflau acele 26 (inițial 35) de sate, făcea parte din Moldova — repetăm, din Moldova așa cum „i-a fost dată“ lui Petru Rareș — autoritatea lui Ștefan Rareș asupra ei fiind recunoscută prin porunca din 19 mai 1552, după cum, în mod logic, dreptul lui Petru Șchiopul de-a o stăpâni era consfințit prin alte două porunci din 1579 și 1583. De asemenea, sintem acum pe deplin îndreptățiți să credem că Petru Rareș era, într-adevăr, acel „voievod al Moldovei“, care, primind poruncă, în 1541—1542, „a trimis și el câteva mii de oșteni“ — însoțiți de dregătorul (*voyvoda*) Durmuș, omul sangeacbeului de atunci al Silistrei, Haydar bey — „pentru ridicarea sateilor menționate“ (vezi anexa)³⁰.

Dublarea haraciului, în circumstanțele înfățișate de porunca din 19 mai 1552, nu a fost singura majorare a acestuia, determinată de retrocedarea de către Poartă a unei porțiuni de teren din teritoriul Moldovei. Astfel, în 1609, haraciul

²⁴ Rola 17. c. 329 (Mühimme Defteri nr. 35, doc. 382); rola 38, c. 112—114, 164 (Mühimme Defteri nr. 36, doc. 258, ?).

²⁵ Rola 18, c. 747 (Mühimme Defteri nr. 48, f. 346, doc. 1016 și 1017); ibidem, c. 125, 134 și 187 (Mühimme Defteri nr. 53, f. ?, ? și 250).

²⁶ Ibidem, c. 617 (Mühimme Defteri nr. 46, doc. 134); ibidem, c. 693 (Mühimme Defteri nr. 47, f. 197, doc. 460).

²⁷ Rola 38, c. 112 — doc. cit. (vezi nota 24).

²⁸ Rola 18, c. 747 — doc. cit. (nr. 1.017 — vezi nota 25).

²⁹ Pentru conformitate, redăm transcrierea și traducerea pasajului respectiv: ... *vilâyet-i Boğdan ecdâd-ı izâmından merhûm sultân Süleyman Hân tâbe serâhu zemânında eski Petre voyvodaya ne tarikile virilmiş ise buna dahî ol vechle zabt ve tasarruf itâdresin* („... să faci în așa fel încît și acesta / Petru Șchiopul — n.n. V. V./ să ocărmuiască și să stăpînească vilaietul Moldovei în felul în care i-a fost dat fostului voievod Petre, în vremea răposatului sultan Süleyman han — fie-i țărîna parfumată — unul dintre măreții mei strămoși“) Cf. rola 38, c. 112 (doc. cit.); vezi și rola 18, c. 747 (doc. cit.).

³⁰ Vezi nota 14.

Moldovei a fost sporit cu 200.000 akçe odată cu reînstruirea stăpînirii domnului Moldovei, Constantin Movilă, asupra a șase sate din apropierea Nistrului³¹. Dar și alte majorări ale haraciului Moldovei pot fi interpretate prin prisma unor împrejurări legate fie de apărarea integrității teritoriale a țării, fie de redobîndirea unor sate înregistrate, la diferite date, în registrele de cadastru otomane. De pildă, majorarea haraciului cu 5.000 ducați (florini) în cursul anului financiar 1567—1568³², precum și sporirea cu aceeași sumă, începînd din anul financiar 1568—1569³³ (cînd tributul ajunge la 40.000 galbeni), chiar dacă nu au fost determinate în mod strict de împrejurări de genul celor arătate mai sus, ele pot constitui totuși o explicație pentru preocuparea domnului de atunci al Moldovei, Bogdan Lăpușneanu (1568 martie — 1572 februarie), de a pune capăt încălcării hotarului țării de către supușii otomani din părțile Tighinei și Cetății Albe³⁴. Cauza unei asemenea preocupări era, desigur, de ordin economic, ea fiind legată în mod logic de dreptul domnului Moldovei de a percepe dările din satele aflate în zona respectivă, mărindu-se astfel posibilitățile de plată a haraciului. Semnificativ ni se pare și faptul că, în porunca din 26 septembrie 1574 (9 cemazi-ül-ahir 982), prin care lui Petru Șchiopul i se cerea să trimită haraciul majorat (pînă la 50.000 florini), se menționează retrocedarea unor sate din Moldova, care fuseseră ocupate „în folosul hass-urilor mele (ale sultanului Selim al II-lea — n.n. — V. V.) împărătești”³⁵. Despre trecerea acelor sate în stăpînirea domnului Moldovei a fost încunoștințat și beiful de Bender, printr-o poruncă emisă, probabil, o zi mai tirziu (27 septembrie 1574/10 cemazi-ül-ahir 982)³⁶. Această retrocedare s-a făcut la cererea lui Petru Șchiopul și ea poate fi, credem, interpretată ca fiind legată și de noua majorare (cu 10.000 florini) a haraciului Moldovei din acea perioadă.

Desigur, prin afirmațiile de mai sus nu urmărim o supralicitare a circumstanțelor de această natură ale majorărilor haraciului Moldovei. Sporirile acestei dări au fost determinate, neîndoielnic, de evenimente și situații complexe³⁷. În ceea ce privește însă circumstanțele fixării cuantumului de 30.000 florini al haraciului Moldovei, orice demonstrație pe această temă — pentru a fi convingătoare — trebuie să se întemeieze pe amănuntele cuprinse în porunca din 19 mai 1552. Căci, altminteri, am fi tentați să credem și pe mai departe că această sumă (30.000 florini/galbeni) „a îmbrăcat forma majorării tributului Moldovei”³⁸, într-adevăr, după luna septembrie 1552, majorare care ar fi fost — cum în mod eronat s-a apreciat — „efectul asasinării lui Ștefan Rareș de către boieri” (*l'effet de l'assassinat de Ștefan Rareș par les boyards*) sau „prețul plătit de principe [Alexandru Lăpușneanu — n.n. V. V.] pentru ispășirea trecutului său filo-polon și expresia poziției sale incerte atît pe plan intern, cit și extern” (*le prix payé par le prince pour le rachat de son passé philo-polonais et l'expression de sa position incertaine sur le plan tant interieur qu'étranger*)³⁹. Oricum, asemenea supoziții nu mai pot fi convingătoare, în ultimă instanță, întrucît ele, în mod evident, sînt în flanganță contradicție cu realitățile ogîndite de documentele turcești, de care nu avem cum să facem abstracție, dacă dorim, într-adevăr, să cunoaștem în profunzime evoluția relațiilor româno-otomane..

³¹ Cf. porunca din 16 februarie 1609 (11 zi'l-kade 1017) adresată beifului și cadiului de Bender — Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 155, c. 534 (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Kepeci, Divan-i Hümâyûn Defteri nr. 71/11, f. 97 bis). Documentul ne-a fost pus la dispoziție de colegul Tahnîs Gemil, căruia îi mulțumim și pe această cale; transliterarea și traducerea poruncii respective figurează în volumul întocmit de colegul nostru, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601—1712)* — în curs de apariție.

³² Vezi nota 18.

³³ Cf. Mihai Maxim, *Recherches...* op. cit., 245.

³⁴ Vezi notele 19, 20 și 21.

³⁵ Cf. Mihail Guboglu, *Două călătorii în Turcia pentru cercetarea arhivelor Imperiului Otoman*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVI (1969), vol. XXX, nr. 1, p. 224—225; vezi și Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455—1774), București, 1976, p. 126.

³⁶ Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 16, c. 363 (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, Mühimme Defteri nr. 26, f. 224, doc. 638).

³⁷ Cf. Mihai Maxim, *Recherches...*, op. cit., p. 258—261; idem, *Regimul economic* op. cit., p. 1741.

³⁸ Cf. Idem, *Teritoriile românești...*, op. cit., loc. cit. (nota 127).

³⁹ Idem, *Recherches...*, op. cit., p. 240—241.

[illegible]

1552 mai 19 (959 cemazi-ül-evvel 25), Edirne. Porunca sultanului Süleyman Magnificul către beiful de Kırkkilise, Hasan bey, cu privire la strămătarea supușilor otomani din satele retrocedate Moldovei, la o dată anterioară, în schimbul majorării haraciului acestuia, pe pământurile vakîfului Selim han și pe cele ale feudei imperiale din cazaua Akkerman.

Ziua a cincea.

La 25 cemazi-ül-evvel, anul 959, Edirne.

A luat-o ceașul Durmuş, în ziua menționată.

S-a scris *.

Poruncă adresată beifului de Kırkkilise,¹ Hasan bey :

Cadiul de Varna, mevlâna Cafer, și cadiul de Tighina (Bender), mevlâna Alaeddin, desemnați inspectorii la hotarul Moldovei, trimițând scrisoare la Înalta mea Curte, au raportat următoarele : Ajungându-se la locul litigiului și cele două părți înfățișându-se, prin mijlocirea lui Durmuş, (unul) dintre ceașii Înaltei mele Curți, cînd s-a început inspectia, Hamza,² vechil și caimacam din partea voievozului Moldovei,³ a arătat cartea de hotărnicie (sinur-name) dată atunci cînd răposatul și iertatul de păcate sultanul Bayezid han⁴ — fie-i țărina parfumată — a cucerit cetățile Chilia și Cetatea Albă (Akkerman)⁵ ; cînd i s-a cerut cartea de hotărnicie imperială, a răspuns : „Acea carte de hotărnicie am trimis-o la Pragul fericirii“. Și (el)⁶ nearătînd altă carte de hotărnicie, cînd li s-au pus întrebări atotștiutorilor (s-a aflat că), fiind cunoscut că hotarul cetății Tighina, desemnat prin firmanul meu ilustru, e parte din Moldova, (în acest sens) făcînd mărturisire și vechilul pomenit, satele ce constituie obiectul litigiului aflîndu-se între Cetatea Albă și Tighina, de la satele pomenite pînă la cetatea Tighina fiind distanță de o zi, nu rămîne îndoială că (ele) se află în hotarul țărilor bine păzite⁶. Cînd pomenitul vechil Hamza a fost întrebat : „Care e motivul amestecului printre raialele din hotarul țărilor bine păzite ?“, (el) a zis : „Haraciul nostru care era fixat în acea vreme era de cincisprezece mii de florini pe an. Pentru ca amintitul hotar să fie iarăși alipit la vilaietul Moldovei, am fost supuși la haraci, în total treizeci de mii florini pe an urmînd a da încă cincisprezece mii florini. Ni s-a dat în mină ilustru ordin“. Arătînd porunca ilustră, cînd a fost văzută, s-a găsit precum era scris. Nefiind altă carte de hotărnicie, s-a început a se cerceta (terenul) cu cartea de hotărnicie dată de răposatul sultan Bayezid han. Cînd li s-au pus întrebări atotștiutorilor (s-a aflat că) n-a mai rămas cineva care știe hotarul din vremea dintii. Și, întrucît cele mai multe dintre semne, datorită vremii îndelungate și scurgerii zilelor, erau schimbate și stricate, nu a fost lesne ca ele să fie recunoscute și stabilite, neputînd fi scoase la iveală pe cale legală. Dar, stabilindu-se că (moldovenii) luau demult goștină din locurile de unde voiau ei — zicînd : „(Aici) e hotarul Moldovei“, locuitorii din satele pomenite au mărturisit și ei (la fel). Și cei mai mulți dintre locuitorii satelor aflate în litigiu venind de pe vakîful răposatului și iertatului de păcate sultan Selim han⁷ — fie-i țărina parfumată — pînă acum, obligațiile și dările lor au fost percepute pentru vakîful pomenit ; iar ceilalți fiind adunați dintre unii fără de căpătii și raiale din unele țări bine păzite, și dijmele și dările acestora au fost percepute pentru vakîful pomenit. Cînd s-a construit cetatea Tighina, Cetatea Albă și Tighina devenind sangeacuri⁸ de sine stătătoare, cei ce erau sangeabeii în acea vreme au pus să se anunțe cum că : „Ținutul a ajuns vilaiet al pașahului. Oricine să

* Însemnări făcute în partea de sus a documentului.

¹ Azi, Kırklareli, localitate în partea europeană a Turciei.

² Probabil, Trif Hamza, unul dintre boierii divaniști din Moldova, în perioada 1542—1550, cf. Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în secolul al XVI-lea*, în „Ioan Neculce“, fasc. VII/1928 p. 17—20 ; vezi și Constantin Rezaचेवici, *A doua domnie (1541—1546)*..., în volumul colectiv *Petru Rareș*, redactor coordonator Leon Șimanschi, București, 1978, p. 217—220.

³ Ștefan Rareș, domn al Moldovei (1551—1552).

⁴ Bayezid al II-lea (1481—1512).

⁵ Expediția de cucerire a celor două cetăți a avut loc în anul 1484.

⁶ *Memalik-i mahruse* — expresie desemnînd teritoriul Imperiului Otoman.

⁷ Selim I (1512—1520).

⁸ După expediția lui Süleyman Magnificul, din 1538, împotriva Moldovei.

se așeze acolo unde dorește!" Și, din această pricină, locuitorii satelor pomenite, plecând de pe vechile lor locuri, s-au stabilit în locurile aflate în litigiu acum. Locuiesc (aici) de peste zece ani. Satele aflate în litigiu sînt, de fapt, treizeci și cinci de sate. S-a constatat că, după ce (s-)a plecat la expediția imperială, paisprezece sate dintre satele amintite au fost dărimate, locuitorii lor fiind scoși din casele lor prin felurite umilințe și înșelăciuni, unele case fiindu-le arse, unora tăindu-li-se copacii, unele mori fiindu-le jefuite, că li s-au dărimat morile, hambarele și grajdurile. Cînd s-a întrebat despre pricina (acestor fapte, s-a aflat că) beifului sangeacului Silistra, Haydar, i s-au trimis ordine repetate și întărite; încă un ordin aparte fiindu-i trimis voievodului Moldovei⁹ și, fiind firman cum că: „Să trimiți și tu oameni!", (acesta) a trimis și el cîteva mii de oșteni, iar sus-zisul Haydar Bey trimițindu-l pe voievodul Durmuș, cînd au venit, au făptuit asemenea silnicii. Și, unele familii (*hane*) din satele dărimate adunîndu-se din nou, formîndu-se (astfel) patru-cinci sate, acum în hotarul aflat în litigiu s-au găsit așezate douăzeci și șase de sate. Potrivit ilustrului ordin, mergîndu-se pe rînd în fiecare sat și la fiecare casă, s-a văzut și s-a întocmit registru cu numele și ocupațiile lor și, fiind pecetluit, s-a trimis prin *mübaşir*¹⁰ pomenit.

Așadar, nu există ordinul meu ca raialele țărilor mele bine păzite să se așeze și să se stabilească în hotarul Moldovei. Ceașul meu Durmuș, pildă celor de același rang și de o seamă cu el — să-i sporească puterea! — fiind desemnat *mübaşir*, am poruncit că, atunci cînd el va sosi (la tine), să mergi cu proprii tăi oșteni asupra hotarului și să dispui ca (acele) raiale — dintre raialele țărilor mele bine păzite, dintre locuitorii satelor așezate (?) în hotarul Moldovei — care sînt înscrise în (evidența) vakîfului răposatului sultan Selim han, să fie așezate și statornicite din nou în locuri aflate în hotarul sus-zisului vakîf, iar celelalte raiale din țările mele bine păzite — altele decît raialele vakîfului — precum și cei din tagma celor fără de căpătîi, să fie stabiliți în locuri potrivite de pe feudele imperiale din cazaua Cetatea Albă! Această problemă este extrem de importantă. Nepunînd, niciodată, în hotarul Moldovei vreun ins dintre raialele țărilor mele bine păzite, potrivit cerinței ilustrului meu firman, să dispui ca toți să se stabilească, raialele vakîfului — în vakîf, iar alții decît raialele vakîfului — pe feudele imperiale aflate în cazaua pomenită; pe cei ce, îndîrjindu-se și împotrivîndu-se, nu vor să rămînă, oricîți ar fi, să-i legi în lanțuri și să-i trimiți la Istanbul, ca să fie puși la galără! Nu există însă ordinul meu ca vreun ins dintre raialele amintite să fie împilat și asuprit, ca bunurile și animalele cuiva să se piardă (ori) să fie însușite și acaparate. Ca în trecut, să trimiți un om, ferind mult raialele de chinuri și cazne; să mergi cu proprii tăi oșteni asupra lor și, strămîtînd cu bine raialele pomenite, să faci astfel ca lucrurile lor să nu fie nicîcînd pierdute! Așa încît, niciodată, oricum nu va fi luată în seamă scuza ta, fie că se va auzi că, în timpul strămîtării, raialele au fost chinuite și siluite, fie că va fi (vreo) plîngere în această privință. Știînd ce ai de făcut, e sigur că (în caz contrar) vei fi pedepsit în fel și chip. Prin urmare, pregătindu-te și nedovedind delăsare, să fii cu băgare de seamă! Să întocmești registru (în care să se arate) amănunțit cîte sate ai dispus să fie strămătate, în ce locuri să fie stabilite, cîte case se află în fiecare sat, cînd ai dispus să fie strămătate, cîte ai pus să fie duse pe feudele imperiale și cîte în vakîf — și pecetluindu-l, să-l trimiți la Pragul fericirii mele! Să nu faci ca, în această privință, să fie plîngere, să verifici și să clarifici întocmai!

Arh. St. Buc., colecția Microfilme Turcia, rola 48, c. 233—234;
(Topkapı Sarayı Müzesi — Istanbul, Koğuşlar 888, f. 231 v. — 232 v.).

⁹ Probabil, Petru Rareș, a doua domnie (1541—1546).

¹⁰ Ceașul Durmuș, purtătorul poruncii respective.

Cercetări în R.P. Ungară

În cursul lunilor august-septembrie 1983, am avut ocazia de a face cercetări în câteva arhive din Budapesta. Între aceste instituții menționăm *Arhiva Centrală Reformată de la Biblioteca „Ráday“*, *Arhiva Centrală Evanghelică (luterană)*, *Arhiva de istorie militară* și firește *Arhivele Naționale*. Cu toate că Arhiva de istorie militară posedă fonduri de mare interes pentru noi, a fost mai puțin valorificată de cercetătorii din România. Ea se află și poate fi cercetată la sediul Institutului de istorie militară, situat în piața Kapistrán nr. 2.

Arhiva de istorie militară (*Hadtörténelmi Levéltár*) este o instituție relativ tină, fondurile ei în mare parte provenind de la *Kriegsarchiv* din Viena, date de Austria în virtutea unei convenții încheiate cu Ungaria la Baden bei Wien, după primul război mondial.

Atenția noastră a fost reținută de actele *Comandamentului general din Buda*, a cărui competență s-a extins în secolul al XVIII-lea și asupra teritoriilor vestice ale Transilvaniei. Aici am găsit un număr însemnat de acte referitoare la confiniile înființate în zona Mureșului și a Crișurilor în perioada 1699—1752. Inițial, între anii 1699—1716 grănicerii aveau menirea de a apăra linia Mureșului devenită graniță Imperiului habsburgic cu cel otoman.

Cele mai multe acte se referă la desființarea confiniilor pretinsă de nobilimea maghiară. Unele documente prezintă utilizarea grănicerilor români și sirbi în războiul de succesiune (1742). Rezoluția imperială din 1743 prevedea menținerea așezărilor militare de la Arad, Oradea și eventual Ineu. O serie de dosare oglindesc lichidarea așezărilor militare din valea Crișului Alb între anii 1745—1747. Cei ce voiau să rămână militari trebuiau să se mute în noile confinii dunărene, respectiv pe teritoriul regimentului româno-bănățean de mai târziu. Actele provenite din anul 1748 înregistrează plîngerile celor transferați, care primiseră pămînturi slabe. Alte documente arată transformarea celor rămași pe loc în iobagi. Dosare întoc-

mite în anul 1750 prezintă procesul desființării ultimelor localități grănicerești de pe Mureș.

Actele consultate cuprind numeroase date despre cetățile Arad, Oradea, Satu Mare, cu privire la situația socială, politică și culturală a confiniilor amintite mai sus, primele înființate în Transilvania din ordinul Vienei.

Un interes deosebit prezintă materialele privitoare la situația bisericii ortodoxe din Crișana și Banat, în contextul Privilegiilor ilirice, dat fiind faptul că instituțiile de cult românești din perioada existenței confiniilor stăteau sub jurisdicția mitropolitului de la Carlowitz.

Materiale inedite pot fi găsite și în legătură cu revoluția din 1848—49, și mai ales cu perioada care a urmat. Cercetarea fondurilor respective ne-a fost facilitată de valoroasa prezentare întocmită în anul 1980 de arhivistul Böhm Jakab. Unele documente au fost publicate în lucrările cercetătorului Szazhegyi Oskár.

În fondul *Secția polițienească a comandamentului Armatei a III-a* pot fi întâlnite șapte pachete. În ele se află rapoartele unor comandanți militari cercași, referitoare la atmosfera politică care domnea în rîndurile populației în anii 1850—1851. În acest compartiment găsim și dosarul pictorului C. D. Rosenthal, participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească. La începutul perioadei absolutiste C. A. Rosetti i-a încredințat o misiune în capitala Ungariei. Aici C. D. Rosenthal a fost reținut de poliția imperială și va înceta din viață în închisoare.

Descrieri ale comitatelor din vestul Transilvaniei se află la *Secția civilă* și cuprind date variate din perioada absolutismului.

În actele *Secției juridice* sînt liste ale deținuților români, maghiari, germani, polonezi etc. (spre exemplu în cetatea Timișoarei), foști participanți la revoluție.

Un interes major prezintă documentele comandamentelor militare.

Comandamentul de la Oradea a funcționat de la înăbușirea revoluției și pînă la începutul anului 1856. În competențele sale intrau supravegherea administrației civile și probleme politice. La fel, găsim date economice și sociale referitoare la comitatele din subordine: Bihorul de Sud și de Nord, Arad etc. De o importanță deosebită sînt actele care privesc mișcarea de eliberare națională a românilor.

Din arhiva **Comandamentului general din Banat** se păstrează șase pachete intitulate **Consiliul de război**.

Operații împotriva insurgenților. Documentele au fost produse între 11 octombrie 1848 și 5 august 1849, cuprinzînd date referitoare la situația militară și politică a Banatului. Acestor pachete li se adaugă alte cinci care ne dezvăluie anchetele pornite după încheierea asediului cetății Timișoarei împotriva participanților la revoluție. De remarcat că aici se află și planurile elaborate cu privire la confiniile româno-bănățene.

În arhiva menționată pot fi văzute și două pachete cu acte, în cea mai mare parte prezidențiale, aparținînd **Comandamentului general din Sibiu** (mai 1848 — decembrie 1849).

Deși multe acte ale Tribunalului militar extraordinar din Arad au fost editate, în cele 25 de pachete existente pot fi găsite documente referitoare la o serie de revoluționari români, maghiari, germani, polonezi etc. originari de pe teritoriul patriei noastre. Toate actele provin din 1849.

Fondul Tribunalul militar din Pesta conține dosarele unor personalități, printre care Gavril Mihali, deputat român în 1848, Ștefan Dunyov, cu un rol important cîțiva ani mai tîrziu în armata lui Garibaldi, Eftimie Murgu (cota 10/126—1851) ș.a.

Dosarul lui Eftimie Murgu este de cea mai mare importanță; după cum se știe, el a fost inițial condamnat la moarte, apoi i s-a comutat pedeapsa la patru ani închisoare. Pe lîngă scriptele procesului său, documentele anexate provenite din anii 1830—1848 pot fi împărțite în trei grupe. O parte o constituie ciornele actelor întocmite de el în timpul activității lui de avocat. O altă grupă conține scrisorile lui și unele memorii legate de expulzarea sa din Țara Românească.

Deosebit de importante sînt manuscritele lui istorico-politice, redactate în limba germană. Primul, cu titlul **Gubernul român**, analizează pe 45 pagini situația din Țara Românească,

precum și rolul domnitorului Ghica. Celelalte două manuscrite, anume, **Das politische Continuum und die Epidemien** (48 p.), iar celălalt fără titlu (44 p.), analizează structura politică străveche a Banatului și sistemul său social și juridic. Eftimie Murgu critică în aceste documente deopotrivă puterea habsburgică, dominația nobilimii maghiare și păturile diriguitoare sîrbești, care dețineau jurisdicția asupra bisericii și școlilor românești.

În clădirea Institutului de istorie militară se află **Colecția cartografică de istorie militară (Hadrtörténelmi Térképtár)**. Ea dispune de aproape 500 000 piese originale și copii. Și în acest caz cea mai importantă parte a colecției provine de la Viena. De aceea s-au păstrat cotele inițiale date de arhivele austriece. Folosindu-mă de o serie de cataloage și alte instrumente de lucru, am putut afla că materialele referitoare la Transilvania și Bucovina, precum și la unele părți ale României (dinainte de 1918) se găsesc în grupa B.IX. Referitor la România pot fi aflate hărți și în grupa B.III, G.I.b etc. Hărțile de interes pentru istoria României datează din anii, 1699—1918.

O primă categorie o constituie materialul înregistrat pe teren în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În anii 1769—1772 s-a lucrat în Banatul Timișan, sub conducerea colonelului Elmp, executîndu-se detalii la scara 1:28.800 (B.IX.a 577). În anii 1769—1773 s-a executat aceeași lucrare în Marele Principat al Transilvaniei, sub conducerea colonelului Fabris. Hărțile sînt însoțite de descrieri detaliate ale terenului (B.IX.a 715). Dintre înregistrările referitoare la Crișana amintim harta districtului Oradea, executată între 1782—1784 (B.IX.a 637).

Aceste materiale, prin detaliile lor, oferă un izvor prețios geografilor și istoricilor.

Tot în aceeași perioadă a înregistrat colonelul Jeney situația din Țara Românească și Bulgaria (1775) și a editat o hartă a Transilvaniei cuprinzînd și zona de graniță a Moldovei și a Țării Românești (B.IX.a 528/3, 715/1).

O seamă de hărți oferă repere despre structura politico-administrativă. Din anul 1765 se păstrează harta-manuscris care oglindește repartizarea fiscalității din Crișana și Maramureș (B.IX.c 717). Aceași zonă include harta lui Ioannes Lipszki, editată în 1806 la scara 1:470.000 (B.IX.a 518). O har-

tă similară, din 1813, a fost realizată la scara 1:960.000 (B.IX.a 502).

Noua împărțire administrativă a Marelui Principat al Transilvaniei instituită după revoluția din 1848—1849 o prezintă lucrarea cartografică a lui Andreas Medische, la scara 1:430.000 (B.IX.c 423). Harta lui Max Lichtenstern oglindește aceeași situație privind Bucovina (IX. c. 564). Remarcăm harta intitulată „Schiță cu împărțirea administrativă în ținuturile Ungariei locuite de români“, tipărită la începutul secolului al XX-lea, la scara 1:900.000 (B. IX. c 1073).

Alte hărți oglindesc repartizarea populației după apartenența etnică, în general stabilind că majoritatea locuitorilor Transilvaniei erau români. Harta lui Johann Csaplovics, multiplicată în 1829, oferă detalii despre Banat, granița militară, Crișana și Maramureș (B. IX. c 120/1). Este revelatoare o hartă realizată pe la 1840, cuprinzând întreaga monarhie habsburgică (B. IX.c 119).

Dintre hărțile cu profil economic amintim pe cea care prezintă stabilimentele electrice existente în anul 1919 (B. IX.c 100). Aspecte din viața economică a Bucovinei oglindește și harta editată în 1874 de Andreas Mikulitz (B. IX.c 499). Repartizarea septelului de vite în Transilvania și Bucovina în 1880 este dezvăluită de un material cartografic imprimat la Viena (B. IX.c 61).

Patrimoniul silvic din zona Lipova, Sebeș-Alba, Orșova, Cluj, Lugoj, Sighetu-Marmatiei etc. este obiectul unor hărți detaliate (B. IX.c 1308-10; 1312-13; 1316-23).

Sistemul rutier din Marele Principat al Transilvaniei, din 1828, poate fi văzut la scara 1:432.000, iar cel din 1861, la scara 1:288.000 (B. IX.c 736/1, 426).

Poștele existente pe la 1740, în Crișana și Maramureș, pot fi cunoscute în urma cercetării hărții elaborate de Johann și Jakob Lidl, stampată la Viena (B. IX.c 623). Evoluția sistemului poștal se oglindește într-un material cartografic, stampat în 1806, și mai cuprinzător într-unul editat în 1829 (B. IX.c 625,1). În 1848, s-a publicat lucrarea lui E. Zuccheri la scara 1:572.000. Aceasta cuprinde toată Transilvania și Moldova, avînd mărirea de 165×101 cm (B. IX.C.42).

Numeroase hărți se referă la rețeaua feroviară, de telegraf și telefon (B. IX.c 631/2, 635, 1072 etc.) Menționăm și harta arhivelor mai importante ale Imperiului habsburgic, întocmită pe la 1910 (B. IX.c 153).

Tematica cea mai complexă este cea militară. Harta întocmită de I. C. Müller, stampată la Nürnberg pe la 1699, la scara 1:37.500, lămurește dubiile referitoare la granița Banatului stabilită prin pacea de la Carlowitz (B. IX. C. 634).

Și mai precis delimitează granița harta intitulată „Mappa der zu Carlowitz... Kayserlich — türkische Gränztz Scheidung“. Potrivit acesteia hotarul de răsărit al Banatului începea pe Mureș, trecea la răsărit de Vărădia, ia apus de Lăpușnic și la est de Marga (B. IX. a 482/10). O hartă cu subiect similar a editat autorul în 1701, împreună cu Marsigli (B. IX. C. 632). Se mai poate vedea și o hartă a acestuia din urmă cuprinzînd zona Dunării între Viena și Giurgiu, la scara 1:88.000, publicată la Haga în 1726 (B. IX. b. 112).

Desfășurarea războiului turco-austriac în Banat poate fi urmărită pe o hartă publicată în 1738, la Viena (B. IX. c. 677). Deosebit de interesant este atlasul realizat pe la 1810, care cuprinde întregul sistem militar habsburgic, inclusiv comandamentele, fortărețele, depozitele, producția de armament etc. (B. IX. c 71).

Pe la 1840, s-a realizat o hartă cu zonele de recrutare, iar alta întocmită în 1841 prezintă teritoriul diviziei de la Oradea. O alta, publicată în 1888, oglindește răspîndirea unităților militare (B. IX. c. 91, 619, 66).

Unele hărți se referă la regimurile grănicerești românești, ca de exemplu cel din Banat, conform situației din 1811 sau 1853 (B. IX. c. 995, 574).

Spre regretul nostru nu am putut vedea harta întocmită de cartografiul lui Napoleon pe la 1809, provenită din biblioteca lui Eugène de Beauharnais. Ea este considerată pierdută în anii celui de al doilea război mondial.

Nu putem încheia această scurtă prezentare, fără să facem referire la felul amabil cu care am fost tratat de factorii institutului.

EUGEN GLÜCK

Reuniunea de lucru dedicată activității editoriale a Centrului Internațional de Informare asupra Surselor Istoriei Balcanice (CIBAL)

În perioada 27 februarie — 2 martie 1984 a avut loc la sediul CIBAL o ședință de lucru care a avut drept scop analizarea activității editoriale a Centrului și adoptarea unor măsuri menite să contribuie la dezvoltarea muncii de publicații.

La lucrările acestei reuniuni au participat: profesor George Kornouts (Grecia) — președintele CIBAL, acad. Nikolai Todorov (Bulgaria) — secretarul general al CIBAL, Jivko Kabadaiiev (Bulgaria), directorul Secretariatului CIBAL, Paola Carucci (Italia), Șeful Diviziei de Publicații a Arhivelor Italiene, Velitcka Filipova (Bulgaria), prim-președinte adjunct al Direcției Generale a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.P.B.; Ionel Gal (România), șeful Direcției Generale a Arhivelor Statului, membru în Biroul CIBAL, Sanda Racoviceanu (România), arhivist principal la Direcția Generală, membru în Comisia de Publicații de pe lângă CIBAL, Evdokia Petrova (Bulgaria), șeful Secției Arhive și Microcopii de pe lângă CIBAL, alți colaboratori ai Centrului.

În cadrul lucrărilor s-a analizat munca editorială a Centrului în ansamblul ei și s-au scos în evidență unele aspecte legate de seria de publicații *Balcanica* (ghiduri, inventare și cataloage și studii și documente).

Au fost astfel analizate, în parte, cele trei tipuri de publicații *Balcanica*, punându-se în discuție stadiul în care se află lucrările înscrise în planul pe termen mediu, modalitățile de elaborare și de publicare, detalii de ordin teoretic și practic.

GHIDURI (BALCANICA I)

Încă de la înființarea CIBAL-ului s-a pus problema publicării unui ghid de documente referitoare la Balcani care se află în depozitele de arhivă din afara zonei balcanice, pornindu-se de la experiența Consiliului Internațional al Arhivelor în pregătirea seriilor de ghiduri referitoare la diferite regiuni ale lumii. Întrucât acest lucru s-a dovedit a fi foarte greu de realizat de către CIBAL singur, s-a făcut apel

la arhivele respective să întocmească ghiduri pentru documentele și manuscrisele pe care le dețin.

Din această serie nu s-a publicat până acum decât un singur ghid de către Arhivele din Polonia („Ghidul Arhivelor poloneze referitoare la istoria balcanică”), cu concursul CIBAL și sprijinul financiar al UNESCO. Problema „Ghidului de surse referitoare la istoria balcanică,” lucrare de realizat în comun de către CIBAL și Consiliul Internațional al Arhivelor, nu s-a putut rezolva până în prezent, rămânând în continuare deschisă pentru formularea unor propuneri concrete care să fie înaintate la UNESCO în vederea obținerii subvențiilor necesare.

INVENTARE ȘI CATALOAGE (BALCANICA II)

Activitatea de publicare a acestor lucrări a fost mai bogată. Din această serie au apărut următoarele inventare: *Correspondance des consuls de France, Durrazzo, 1699—1725*, de Prof. Christian Gut, *Inventar Österreichischer diplomatischer Dokumente (1848—1918)*, redactat de Evdokia Petrova, *Inventaire des sources arméniennes sur l'histoire balkanique (adnotat)*, de Agop Ormandjan și Raia Zainova și *Inventaire des documents des Archives Nationales du Caire concernant les Balkans (XIXe)*, adnotat, de Abdulrahim Abdularhman.

Prin această serie CIBAL a realizat elaborarea unui instrument de lucru arhivistic de un tip nou și anume, inventarele sînt tematice și nu se referă decât la Balcani, conținând în unele cazuri indicații referitoare la copiile microfilm ale documentelor păstrate în țările balcanice.

În lucru sau sub tipar se găsesc inventare de documente referitoare la Balcani păstrate în arhivele din Anglia, Franța, R. F. Germania, Spania, Olanda și Italia.

STUDII ȘI DOCUMENTE (BALCANICA III)

Din această serie au apărut următoarele lucrări: *La structure économique et sociale d'une région de cam-*

pagne dans l'Empire ottoman vers le milieu du XIXs, de Dr. Tevfik Güran, culegereea *Paléographie et diplomatique slaves* (rapoarte și comunicări de la Seminarul de paleografie și diplomatică slavă, sept. 1979, Sofia) și catalogul *Watermarks of the Hilarior slavica codices*, vol. I, de Predrag Matejic.

În curs de pregătire și sub tipar se găsesc și alte lucrări din această serie: *Catalogul manuscriselor slave de la Lavra Sf. Atanasie de la Muntele Athos*, *Catalogul manuscriselor chirilice referitoare la istoria și cultura Balcanilor de la Biblioteca Națională din Paris* și *Culegerea de rapoarte și comunicări de la seminariile de paleografie și diplomatică* ce au avut loc pînă în prezent.

Cu prilejul analizei făcute s-a pus și problema constituirii unei serii „libere” în afara celor trei tipuri de publicații „Balcanica”, serie mai suplă care să cuprindă întreaga varietate de

teme și lucrări ce nu se încadrează în celelalte trei serii.

S-a analizat, totodată și conținutul *Buletinului de Informare*, publicație anuală a CIBAL-ului.

Discuțiile au scos în evidență munca depusă pînă în prezent, rod al bunei colaborări existente în sinul organizației, precum și faptul că publicațiile CIBAL s-au bucurat de aprecieri favorabile din partea specialiștilor și UNESCO.

Concluzia care s-a desprins la încheierea lucrărilor a fost aceea că bunele rezultate în activitatea editorială de viitor vor depinde, în mare parte, de măsurile luate ca urmare a analizei făcute cu factorii de răspundere ai Centrului, cit și de întărirea cooperării oamenilor de știință și a specialiștilor din diferite țări.

SANDA RACOVICANU

Reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie, Stuttgart, 19—23 septembrie 1983

La sfîrșitul lunii septembrie 1983 s-a desfășurat în Republica Federală Germania reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie, organism dependent de Consiliul Internațional al Arhivelor, gazda acestei manifestări științifice fiind Direcția Arhivelor de Stat din provincia Baden-Württemberg.

Au participat Andrée Scufflaire, șef de departament la Arhivele generale ale Regatului Belgiei, președinta Comitetului, Maria Dogaru, secretara acestuia, Maria Carmona, șefa secției sigilografice de pe lângă Arhivele Istorie Naționale — Spania, Clara Neveu, reprezentanta Arhivelor Naționale Suedeze, Eberhard Gönner, directorul Arhivelor Landului Baden — Württemberg, organizatorul reuniunii, François Himly, șeful Arhivelor departamentale din Strasbourg, Michel Borrie, specialist în cadrul Departamentului Manuscrise de la British Museum, H. J. de Mestdagh, șeful Arhivelor provinciei Groningen, Olanda, Ivan Berthenyi, lector al Universității din Budapesta, Aldo Martini, trimisul reprezentantului Vaticanului

și Martino Giusti, membri titulari, Stefania Ricci de la Arhivele de Stat din Roma și Paul Spang, directorul Arhivelor de Stat din Luxemburg, membri corespondenți. Au mai luat parte la lucrări dr. Toni Diederich, directorul Arhivelor istorice Enzbißums-Köln, profesor dr. Hansmartin, profesor dr. Eckhart G. Franz, locțiitorul directorului Arhivelor de Stat din Hessisches — Darmstadt, dr. Rainer Kahsnitz, șef de secție la Muzeul național din Nürnberg, Sergio Pagano, reprezentantul Școlii de paleografie, diplomatică și arhivistică din Roma.

După ședința plenară, inaugurată de ministrul culturii din țara gazdă, ședință la care a asistat un numeros public, arhiviști, istorici, cercetători ai istoriei și artei, profesori și studenți, membrii Comitetului au trecut la dezbaterile problemelor înscrise pe ordinea de zi.

O atenție specială s-a acordat redactării unor noi definiții pentru *Dicționarul internațional de sigilografie* (capitolele, materie, formă, părți

componente, tipuri, iconografie). Elaborat în colaborare cu Comisia Internațională de Diplomatie din cadrul Comitetului Internațional al Istoricilor, acest dicționar urmează să apară într-o primă formă în Spania.

O altă problemă viu discutată a fost difuzarea chestionarului privind *Cauzele deteriorării și starea de conservare a izvoarelor sigilare*. Adresat tuturor arhivelor din lume, acest chestionar își propune să trezească interesul administrațiilor din diverse țări asupra izvoarelor sfragistice, să stimuleze preocupările în vederea luării de măsuri menite să crească longevitatea acestor surse istorice speciale.

În vederea realizării unuia dintre obiectivele cuprinse în planul de activitate al Comitetului, expoziția itinerantă, membrii acestuia au fost invitați să intervină pentru a se pregăti o casetă cu fotografii ale celor mai semnificative sigilii făcând parte din tezaurul sfragistic al țării pe care o reprezintă.

În cadrul problemelor administrative s-a aprobat raportul anual trimis secretariatului Consiliului Internațional al Arhivelor și s-au fixat principalele activități ce urmează a fi desfășurate de Comitet la reuniunea din 1984 din cadrul celui de al X-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Bonn: a. prezentarea și dezbaterile într-o ședință comună cu Comitetul de restaurare, a raportului redactat pe baza răspunsurilor primite la chestionarul privind *Cauzele de deteriorare și starea de conservare a izvoarelor sigilare*; b. perfecționarea *Dicționarului internațional de sigilografie*; c. analiza studiului *Sfaturi privind organizarea expoziției de sigilografie*, ce urmează a fi inclus în manualul referitor la expozițiile documentare; d. prezentarea unei informări privind *Rezultatele obținute de Arhivele din România în ceea ce privește prelucrarea electronică a izvoarelor sfragistice*; e. pregătirea reuniunii din 1985.

Cu prilejul reuniunii s-au susținut valoroase comunicări științifice de

către specialiști din țara gazdă, profesor dr. Hansmartin, *Symbolism și realism asupra sigiliilor din evul mediu*; dr. Rainer Kahsnitz, *Sigiliile renane cu madonă din veacurile XII—XIII. Contribuții la problema sigiliului și istoria artei*; dr. Toni Diederich, *Observații privind arta sigiliilor germane din epoca parlantă (1350—1400)*. Au fost prezentate de asemenea unele expuneri de către membrii Comitetului: A. Scufflaire, *Izvoarele sigilare în slujba arhitecturii*; Maria Carmone, *Sigiliile ca surse pentru istoria artei. Trei exemple spaniole*; Maria Dogaru, *Bulele sigilare utilizate în cancelariile românești, surse pentru istoria artei*; J. V. Mesdagh, *Sigiliile ca sursă pentru istoria artei*; F. Himly, *Istoria catedralei din Strasbourg în lumina informațiilor transmise de izvoarele sfragistice*.

Vizitele efectuate la Arhivele Statului din landul Baden-Württemberg, la Muzeul de Artă și la primăria orașului Stuttgart au ocazionat un util schimb de opinii între specialiști, cunoașterea metodelor folosite în țara gazdă în ceea ce privește conservarea și valorificarea sigiliilor.

Cu prilejul reuniunii a fost organizată o interesantă expoziție sigilară. Cuprinzând documente originale validate cu diferite categorii de sigilii, matrice sigilare, mulate și reproduceri fotografice, expoziția a reținut atenția atât datorită importanței istorice și valorii artistice ale pieselor expuse, cât și a procedeelelor muzeistice utilizate. Catalogul acestei expoziții redactat de E. Gönner și H. Bardus constituie un util instrument de informare asupra varietății sigiliilor existente în zona sud-estică a Germaniei Federale în legătură cu tema expoziției *Istoria culturii prin sigilii*.

Facilitând un fructuos schimb de opinii între specialiști, Reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie s-a constituit într-o manifestare științifică de prestigiu.

MARIA DOGARU

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

DICTIONAR AL ȘTIINTELOR SPECIALE ALE ISTORIEI, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 268 p.

Este bine știut că știința istorică are drept materie primă izvoarele istoriei, în toată complexitatea lor. Nu există istorie fără izvoare, după cum nu ființează istorie fără erudiție, adică fără elaborarea critică a mărturiilor, fie de către istoric însuși, fie de către unul sau mai mulți specialiști. Astfel, avem a face cu metoda istorică, definită ca un ansamblu de procedee tehnice în continuă perfecționare pe care erudiția le pune la îndemîna istoricului. Acest ansamblu îl formează științele speciale ale istoriei. Fără analiza acestor discipline științifice, care depistează și analizează exhaustiv sursele istorice, istoria nu se putea dezvolta și nici nu poate progresa. Este vrednică de toată lauda activitatea colectivelor de specialiști din cadrul Arhivelor Statului care s-au străduit și au pus la îndemîna cercetătorilor un șir întreg de instrumente de lucru privind unele științe speciale ale istoriei: indicii, cataloagele și facsimilele de documente.

În acest context, în anul 1982 a fost scoasă de sub tipar lucrarea: *Dicționar al științelor speciale ale istoriei* (DSSI) de care ne vom ocupa în cele ce urmează. DSSI are ca subtitlu: *Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, avînd drept autori pe Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal — coordonator al cărții —, Gabriela Mărăsoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ștefan Stănculescu, Elena Stîngăci și Maria Stoian. Autorii au fost ajutați în munca lor de 20 colaboratori dintre care remarcăm pe: O. Guțu, El. Iosefide, Al. Matei, E. Negulescu, M. Pîrvulescu și E. Postăriță.

DSSI începe cu o *Prefață* (p. 5—8) semnată de Ionel Gal, director general al Direcției Generale a Arhivelor Statului. Urmează o *Listă de abrevieri* (p. 9) și contextul (p. 10—240). Cartea sfîrșește prin rezumatele: *The State Archives in Romania* (p. 241—254) și *Государственные Архивы Румынии* (p. 255 — 268), ce însumează istoricul creării și dezvoltării Arhivelor românești, cum și toate ca-

tegoriile de arhive contemporane din țară.

Se știe că și în alte țări se lucrează astfel de dicționare — o aflăm și din prefața cărții — faptul însă că specialiștii români au reușit să tipărească cei dintîi — după știința noastră — o astfel de lucrare constituie un merit deosebit al științei românești și a autorilor DSSI. Meritoriu este și faptul că autorii prezintă și alte discipline științifice, ce, deși nu sînt științe speciale istorice, au totuși conținut din plin cu istoria. Și în acest sens cităm de exemplu: *grafologia* și *informatica* (informatologia). Lucrarea este întregită și prin prezența a nu mai puțin de 51 figuri, reproduceri de pe documente — în întregime sau parțial —, sigilii și matrice sigilare. Subliniem și faptul că DSSI este folosită nu numai de cercetătorilor români în domeniul istoriei, ci și specialiștilor străini din domeniul științelor speciale ale istoriei, aceasta și pe temeiul includerii în ea a unei bogate terminologii latine, slave și grecești din cadrul științelor citate, aproximativ 1 500 de termeni.

Imensitatea materialului ce a trebuit a fi parcurs și prelucrat de către creatorii DSSI a contribuit la strecurarea unor imprecizuni și omisiuni. Din dorința de a îmbunătăți munca specialiștilor făuritori ai lucrării în cauză ne îngăduim a semnala respectivele lipsuri. Astfel, deși în prefață se subliniază caracterul enciclopedic al DSSI lipsesc însă în context etimologice termenilor cum există în orice dicționar enciclopedic. Dintre direcții generali ai Arhivelor Statului a fost omis Vasile Maciu, care a avut un merit deosebit, în sensul că s-a străduit cu deosebit sîrg ca să recupereze măcar o parte din arhiva veche a Universității bucureștene. Au fost omiși și doi directori ai unor filiale ale Arhivelor Statului. Ne referim în acest sens la Leon T. Boza și la Teodor Bălan, amîndoi fiind prezenți în *Enciclopedia istoriografiei românești*.

Prim act fals sînt mai multe date decît la fals, așa că era mai potrivit fals, v. act fals.

La alfabet se susține că cei doi umanisti greci, frații Chiril și Meto-

diu au creat ambele alfabete paleoslave — glagolitic și chirilic. Dar acest punct de vedere a fost susținut numai de slavistul rus Nikolai Durnovo, ipoteza lui nefiind însoțită de alți învățați care s-au ocupat de problema respectivă.

Tot la alfabet se afirmă că la baza a. glagolitic stă minuscula greacă. Dar această veche supoziție a căzut, căci cercetări temeinice mai noi au arătat ceea ce nu s-a observat înainte, că minuscula respectivă are literele scrise legat, pe cînd în glagolitică fiecare grafem se scrie separat. În fig. 3 ce are ca titlu: *Transcrierea textelor cirilice. Alfabet.* (de ce sîrbocroatul cirilic, cînd există românescul chirilic, românii nu spun *Ciril*, ci *Chiril*!). S-au greșit, unele denumiri ca: *buche, dobru, juvete, zemle, cam, liude, mislete, rătă, slavu, tverdu, ier, iar, iet, ius, ia, ucu, fertă, hier, ștea și cerfu*, corecte fiind următoarele denumiri, *buki, dobro, jiveata zmelia, kako, liude, mislile, riți, slovo, tvirdo ieri, ier, iati, ius mare, ius mic* (pronunțarea este nazală: *em, en, iar* în textele noastre chirilice este *ia* și *e*), *uk, fit herșta și êvli*. Lipssește apoi denumirea pentru *i*, ce este *ieri*.

Referitor la *arheografie* precizăm că termenul este o creație a științei sovietice, el se folosește în foarte puține țări, cel mai mult utilizîndu-se sinonimul acestuia: *critica textelor*.

Articolului *aur* îi este de adăugat că foia de aur se folosește și în miniaturi (manuscrise). La *caracterele* (particularitățile) *externe* (extrinsece) și *interne* (intrinsece) este de precizat că acestea sînt proprii și manuscriselor în ceea ce privește suportul, grafia, ornamentația, limba și stilul. Credem că n-ar fi fost de prisos ca pe lîngă prezența comisiilor și comitetelor internaționale privind științele speciale ale istoriei să fi fost inclusă și *Asociația internațională a istoricilor hîrtiei* din Basel. *Epistolă* trimite la *scrisoare*, unde însă sinonimul lipsește!

Cu privire la facsimile nu toate sînt vizibile din plin (nr. 5, 19, 22, 25). Poate ar fi fost utilă și o reproducere după un sigiliu al lui Ștefan cel Mare, iar ca matrice era bine să se reproducă și cea mai veche matrice românească ce a ajuns la noi, și anume cea a lui Alexandru cel Bun.

Ar fi trebuit să fie incluși și termenii: *litere inserise* și *litere supra-*

scrise, și anume categoriile ce nu sînt abrevieri. Sub *monogramă* lipsesc sinonimele *subscriptie* (subscriere) *neautografă* și *subscriere monogramatică*.

Sîntem convinși că nu ar fi fost superflua includerea termenului *neografie* ce are ca obiect studiul caracterelor externe ale manuscriselor și documentelor începînd cu secolul al XIX-lea. Astfel, figurile 12, 28, 36, 42 și 43 reprezintă documentele neografice. Poate că nu era de prisos dacă la *onomastică* se treceau în paranteze după numele proprii apelativele popoare, triburi, persoane, munți, ape, dealuri, cîmpii, văi, orașe, județe, comune, sate și cătune. *Preambul* trimite la *arengă*, dar la acesta lipsește sinonimul *preambul*. La *poruncă* trebuie trecută și forma haplologică *rizmo*. La *prescurtare* a scăpat sinonimul *abreviere*. *Restaurarea* trebuia să cuprindă și manuscrisul. La *scriere* lipsește sinonimul *grafie* și *scriere minusculă*. Tot la *scriere* nu erau de prisos: *scrierea biliniară* și *scrierea tetraliniară*. *Soluția de aur* se folosește nu numai în documente, ci și la manuscrise unde se întîlnesc uneori pagini scrise cu soluție de aur. Lipssește *sursologia*, ca trimitere la *știința izvoarelor*. *Suscriptie* trimite la *intitulație* și *formular diplomatic*, dar sub aceasta din urmă lipsește *suscriptie*! Sub *terfelog* nu există *tărfălog*, deși există trimiterea. Sub *urare finală* se citează benevalele (în text greșita de tipar: benevolette) dar nu există și trimiterea *benevalate*. În final semnalăm două abateri de la ordinea alfabetică. Astfel este *elenchus* înainte de *elemente* și *scrib* după *scriere*.

Observațiile exprimate de noi mai sus nu scad valoarea în ansamblu a op-ului recenzat, ci dimpotrivă, cei 13 autori ai *Dicționarului științelor speciale ale istoriei* merită prețuire pentru temeinica lor strădanie și sîrguință. Exprimăm dorința ca autorii să ne dea cît de curînd o nouă ediție a prețioasei lor cărți, care să fie urmată de termenii consacrați, adăugită și revăzută. Sîntem convinși că a doua ediție va cîștiga mult prin includerea în ea a tuturor științelor speciale ale istoriei sau cel puțin a celor pe care autorii le socotesc ca atare, căci în acest sens părerile nu coincid (v. cele scrise de noi în „*Revista de istorie*”, vol. 33 nr. 7—8 1980, p. 1604—1606).

DAMIAN BOGDAN

Emilia Poștăriță, Ielița Gămulescu, DOCUMENTE DIN ARHIVELE FRANCEZE REFERITOARE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1983, 392 p. + il.

Direcția Generală a Arhivelor Statului se preocupă permanent de a intra în posesia unor importante documente străine (sub formă de xerografii, microfilme etc.) referitoare la istoria patriei și de a le publica într-o serie specială de volume. „Prezentul repertoriu — se precizează în nota asupra ediției — își propune să ofere o rapidă informare asupra documentelor cu caracter militar și în mod special asupra celor referitoare la Misiunea militară franceză în România sau care provin de la aceasta, depistate în Arhivele Istorice Militare de la Vincennes și în Paris, care oglindesc istoria României în perioada întâiei conflagrații planetare, ca și în anii imediați care au precedat-o și succedat-o, deci în anii neutralității și ai conferințelor de pace“.

La cele 1170 rezumate se adaugă o *Introducere* semnată de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului, un *Indice onomastic și toponimic* întocmit de Sabina Spermezan și o *Listă a publicațiilor Arhivelor Statului din Republica Socialistă România*. Lucrarea prezintă, în cea mai mare parte, documente nepublicate, dintre cele publicate au fost incluse documente apreciate ca deosebit de importante. Rezumatele — sîntem asigurați de la început — urmăresc redarea cit mai amplă a conținutului documentelor, cu precizarea elementelor obligatorii înțelegerii faptelor, evenimentelor respective. Cota fiecărui rezumat cuprinde atît cota din arhiva de proveniență, cit și pe cea a colecției de microfilme sau de xerografii a Direcției Generale a Arhivelor Statului din București.

Documentele din perioada neutralității confirmă activitatea intensă desfășurată de guvernul român în vederea intrării în război alături de Antantă, pentru eliberarea fraților aflați sub asuprirea austro-ungară. Atît în relațiile cu Franța, cit și cu celelalte puteri ale Antantei, diplomația română a urmărit cu consecvență obținerea garanțiilor politice și militare absolute necesare realizării idealului național și recunoașterii sale la viitoarea conferință de pace. Rezultă, de asemenea, importanța deosebită, strategică și economică, pe care o prezenta România pentru continuarea războiului, interesul și presiunile făcute de marile puteri asupra statului român.

Diferiți factori francezi au recunos-

cut valoarea militară a intrării României în război; în același timp, cercetătorul observă, încă o dată, că Aliții nu și-au îndeplinit decît în mică măsură și cu întîrziere angajamentele asumate prin convenția militară din 4/17 august 1916 (vezi rezumatele 28, 301, 312, 347 ș.a.).

În condiții foarte grele, în primul rînd pe baza efortului intern colectiv, s-a trecut, în prima jumătate a anului 1917, la refacerea armatei române și organizarea rezistenței cu scopul — de importanță vitală — al menținerii ființei de stat și trecerii la înfăptuirea României întregite. La această acțiune și-a adus o contribuție notabilă, evidențiată de multe din documentele aduse în discuție, Misiunea militară franceză condusă de generalul Henry Berthelot. În raportul adresat ministrului de război francez la 8/21 iunie 1917, generalul Berthelot preciza că armata română se caracteriza printr-o excelentă stare de război, pregătindu-se de ofensivă. El menționa necesitatea reconstruirii complete a acestei armate, care (cităm din rezumatul 661) „este considerată, în acel moment, cea mai bună forță de pe frontul oriental și singurul element ofensiv. În acest sens, insistă ca Franța să dea importanță cererii României de suplimentare a armamentului“.

Documentele din iulie-august subliniază eroismul armatei române la Mărășești, Mărășești și Oituz, uriașul efort depus în condițiile înlocuirii treptate a trupelor ruse (rezumatele 737—740, 748, 752 ș.a.).

La sfîrșitul anului 1917 și în primele luni ale anului 1918, România se afla într-o situație extrem de dificilă, într-o izolare care a obligat-o să încheie pace cu Puterile Centrale. Anumite documente din această perioadă trebuie privite cu multă atenție, deoarece unele cercouri franceze și în special generalul Berthelot se pronuntau pentru menținerea frontului românesc, deși armata română nu avea nici o posibilitate de a rezista.

Numeroase documente conțin referiri la situația României în condițiile trecerii la desăvîrșirea unității de stat și la recunoașterea frontierelor hotărîte de poporul român în 1918. Astfel, rezumatul 957 se referă la un amplu raport, din 20 noiembrie 1918, al generalului Berthelot, trimis ministrului de război al Franței privind, între

aktele, reintrarea României în acțiune alături de Aliați, starea de spirit a populației, repartizarea trupelor, problema Transilvaniei ș.a. Tot la 20 noiembrie (rezumatul 958), ministrul de externe al Franței adresa Legației României o telegramă cu privire la decretarea mobilizării în România și apropierea momentului de realizare a operei de unitate națională pentru care Franța a manifestat totdeauna un viu interes. Numai că — precizăm noi — Aliații au manifestat în primul rînd un viu interes pentru realizarea propriilor scopuri, nerecunoscînd României anumite drepturi istorice și politice firești, fapt care rezultă din conținutul unor documente prezentate în volum (rezumatele 997, 998, 1002, 1007, 1009 ș.a.). La 9 ianuarie 1919 (rezumatul 977), generalul Berthelot trimitea președintelui Consiliului de Miniștri francez o telegramă cifrată prin care își exprima opinia că Aliații nu sînt sinceri față de România, vor să o țină la o parte de negocierile de pace și nu o pun pe același plan cu Serbia. Berthelot considera că nu trebuie făcut un cap de acuzare României pentru faptul că *a fost obligată* (subl. ns. I.A.) să încheie pacea cu Puterile Centrale, căci „românii au îmbrățișat cauza Antantei”, el aprecia că s-a procedat injust față de români, fixîndu-se în Transilvania o limită a înaintării, fără să se țină seama de

situația etnografică, și cerea remedierea acestei situații.

Documentele ilustrează eforturile făcute de cercurile politice românești în perioada Conferinței de pace (pînă la sfîrșitul anului 1919; ar fi fost de dorit ca volumul să fi cuprins și anul 1920) pentru a fi respectate drepturile noastre istorice și înlăturate tendințele de amestec în treburile interne ale statului român. După cum se știe, marile puteri, puse în fața faptului împlinit, au recunoscut la Conferința de pace constituirea statelor naționale sau desăvîrșirea unității național-statale în Europa centrală și de sud-est, între care și România.

Repertoriul de documente alcătuit de Emilia Poștăriță și Ielița Gămulescu reprezintă încă o realizare valoroasă a Direcției Generale a Arhivelor Statului, un util instrument de lucru pentru cercetătorul preocupat să cunoască în profunzime contextul intern și internațional în care s-a realizat și consfințit Marea Unire. Remarcăm și ilustrația interesantă, adecvată unei asemenea lucrări. Volumul constituie un prim pas în direcția publicării, în extenso, a acestor documente deosebit de importante pentru analiza unui capitol fundamental al istoriei românilor.

ION AGRIGOROAIEI

George Cipăianu Ana Maria Cipăianu. CORESPONDENȚA LUI VINCENTIU BABEȘ. (Scrisori trimise). Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 304 p. + 12 ilustrații.

Pentru o înțelegere aprofundată și o interpretare realistă a faptelor unui om politic și de cultură, a profilului său intelectual, a concepțiilor sale, ca și a evenimentelor trăite de acesta, publicarea corespondenței sale se impune cu o deosebită necesitate. În acest context, apariția volumului de corespondență trimisă de Vincentiu Babeș reprezintă o contribuție de seamă la cunoașterea unei proeminente figuri a mișcării de emancipare națională a românilor, ca și a vremii sale. Cu prodigioasă activitate pe tărîm politic, economic, cultural, jurnalist, literar și științific, el s-a dovedit un om al vremii sale, atașat intereselor poporului său, după cum îl evidențiază succintă *Introducere* a editorilor (p. 5—20).

Volumul cuprinde 175 de scrisori, în marea lor majoritate nepublicate pînă acum, provenite din mai multe arhive din țară (Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu, Arhiva Mureșenilor de la Muzeul Județean Brașov, Arhivele Statului Brașov, Arhivele Statului Cluj-Napoca etc.), precum și 42 de scrisori mai puțin semnificative prezente în volum sub formă de rezumat, numerotate cu cifre arabe (aflate la Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Muzeului Memorial Victor Babeș din București etc.), care acoperă o perioadă îndelungată din viața semnatărilor lor (1848—1901). Organizate de editori în ordinea alfabetică a destinatarilor, iar în cazul celor care au primit mai multe scrisori, cronologic, scrisorile abundă în majoritatea lor în infor-

mații de natură politică sau cu substrat politic, între destinatarii fiind prezenți corifeii ai vieții politice și culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, George Barițiu, Valeriu Braniște, Titu Maiorescu, Vasile Mangra, Vasile Maniu, Alexandru Mocioni, Iacob Mureșanu, George Pop de Băsești, Alexandru Roman, Visarion Roman, Miron Românuț, Ioan Slavici, Andrei Șaguna ș.a. Scrisorile datînd din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea aduc o mulțime de informații asupra uneia dintre cele mai semnificative și agitate perioade a istoriei românilor transilvăneni, anii de pregătire a Memorandumului, caracterizați prin divergențe de opinii, temporizări. Gruparea Babeș-Mocioni, cum a fost deseori numită, compusă în majoritate din români bănățeni și de la nord de Mureș, susținea ideea înaintării documentului numai în momentul cînd se putea obține efectul dorit. În consecință, au fost acuzați de temporizare. Tensiunea creată l-a determinat chiar pe Vicențiu Babeș, în 1892, să părăsească activitatea politică. Cu toate că s-a retras totmai în anii de vîrf ai acestor eforturi pregătitoare, informațiile din scrisorile sale privitoare la mersul acțiunii memorandiste sînt deosebit de elocvente. Scrisorile vin să clarifice un episod mereu controversat din viața politică a lui Vicențiu Babeș — înțeles pripit sau neînțeles pînă acum — renunțarea la redactarea documentului cu care Babeș a fost însărcinat. Adevărul este că dintr-o mare responsabilitate față de poporul român oprimat, nu voia „nimic pripit și comun, nimic după modul îndătinat“, ci „o nouă direcție“, care să condamne „ticăloasa soartă a românilor din imperiu“ (scrisoarea CLXXI).

Scrisorile și notele însoțitoare oferă informații prețioase despre lupta pentru dreptate și libertate națională a românilor transilvăneni, a lui Vicențiu Babeș. Din ele se desprinde activitatea desfășurată încă din timpul revoluției de la 1848, cînd, entuziasmat de principiile revoluției, se pune în slujba acesteia, sau în anii grei de după revoluție, cînd eforturile sale se înscriu în atmosfera generală de intense încercări de formare a unui front solidă, capabil să impună revendicările românești. Nu poate fi trecută cu vederea încercarea lui Vicențiu Babeș, sprijinit și de alți conaționali, de a căuta sprijin în apusul Europei, la popoarele latine (francez, italian).

Semnificativă pentru deslușirea concepției sale politice din perioada timpurie, liberală, este broșura *Die Sprach und Nationalitätenfrage in Oesterreich bei einen Rumänen* (publicată și în limba română), în care Babeș atacă principiul dreptului istoric, tendințele de natură dualistă și respinge cu tărie ideea autonomiei provinciilor. Scrisorile lui Babeș vin să aducă date interesante în legătură cu apariția broșurii și în legătură cu ecoul acesteia. Interesat în ridicarea culturală a poporului român, a jucat un rol deosebit ca intermediar în acordarea de sprijin material, burse sau stipendii de către familia Mocioni și de unele fundații (Gojdiu) sau instituții, unor tineri români. Atenția ne este reținută de scrisoarea LXXI adresată pictorului Nicolae Popescu din care aflăm de suma de 900 florini acordată pictorului pentru cei 2 ani de studii la Roma. Vicențiu Babeș îi face cunoscută intenția unor frunțași români ardeleni ca perioada de studii a acestuia să-i fie prelungită cu încă 2 ani, neuitînd a-i preciza că îi va „sprijini cauza ca pînă acum“. De remarcă este că nu o dată, atunci cînd ajutoarele întîrziu sau erau anulate, în special din partea Mocioneștilor, Babeș a dat bani din punga sa „și așa foarte săracă“ (scrisoarea CXLV).

Din mulțimea problemelor la care se referă corespondența, menționăm știrile despre activitatea publicistică a lui Vicențiu Babeș. Edificatoare sînt cele în legătură cu greutatea de editare din ultimii ani de apariție ai ziarului *Albina* și condițiile în care publicația a fost sistată. Nu lipsesc nici date în legătură cu activitatea sa publicistică de după sistarea *Albinei*: prezența sa la *Observatorul*, ca și legăturile cu *Luminătorul*. Se pot găsi noutăți și despre preocupările sale culturale-stiințifice de la sfîrșit de secol: multiplicarea unor manuscrise referitoare la români, unul anonim în limba maghiară, celălalt în limba latină datorat pastorului calvin Petrus Bod, precum și reconstituirea unor detalii din viața și activitatea lui Damaschin Bojincă. În cuprinsul tematic creionat în linii mari intră și preocupările de ordin economic, ca de exemplu colaborarea la înființarea Institutului românesc de credit „*Albina*“.

Un număr de 18 ilustrații, note și comentarii interesante și rezumatele în limba franceză ale scrisorilor, precum și un indice de nume comple-

tează acest interesant volum.

Volumul *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, onorează atât pe autor, cât și editura „Dacia”, prin punerea în circulație a unei inestimabile docu-

mentații epistolare, „pentru reconstituirea variatelor detalii ce compun istoria unui popor”.

MIU STRAIN

Ioan Chindriș, Ioan Gabor. GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI, Edit. „Minerva”, București, 1983, 450 p.

Ediția de documente *George Bariț și contemporanii săi* inițiată în urmă cu zece ani de Editura „Minerva” sub coordonarea acad. Ștefan Pascu și Iosif Pervain (acesta din urmă până la volumul al IV-lea) s-a îmbogățit cu un nou tom, cel de-al VI-lea, prin grija lui Ioan Chindriș și Ioan Gabor.

Rod al unei ample investigații în arhiva personală a lui George Bariț, cel de-al VI-lea volum al impunătoarei colecții cuprinde scrisori de o inestimabilă valoare informațională despre diverse aspecte ale istoriei și culturii românești din veacul trecut, primite de ctitorul presei românești din Transilvania de la o serie de personalități române. Publicarea lor furnizează istoricilor date esențiale, marcate de lupta poporului român pentru dreptate socială, unitate, independență și de apărare a ființei naționale.

Prin bogăția datelor noi (multe dintre ele adevărate revelații spirituale), George Bariț dovedește înalta conștiință a misiunii sale de a educa, de a menține trează conștiința națională a românilor de pe cele două versante ale Carpaților.

În volum predomină documentele epistolare cu o problematică gravă însă nu lipsesc nici cele care relatează fapte diverse, chiar senzaționale, despre anumite aspecte social-politice, culturale și istorice ale epocii. Sunt prezentate de asemenea și scrisori pe teme personale, deosebit de semnificative pentru editorul publicațiilor de la Brașov. Sub raport stilistic, unele scrisori sînt simple „relatări nude”, preocupate doar de exactitatea informațiilor comunicate, iar altele, ca cele trimise de Ștefan Moldovan, sînt elaborate cu rafinament, vădesc o ireproșabilă pasiune a dialogului epistolar, autorul văzînd în George Bariț un veritabil luptător pentru apărarea ființei naționale, un om cu calități care-l recomandau să joace un rol de frunte în lupta pentru afirmarea românilor asupra. „Înțelepciune și înțelegere, știință și sfat din destul în minte și în inimă te-au înarmat cu caracter tare, chiar neînvinși de nici o contrarietate, și cu sta-

tornicie plină și resemnațiune a face mai mult decît ceilalți toți, ca așa cu abnegațiune de sine-ți să fi organul națiunei deșteptătoriu și înălțătoriu și să-i insuflii spirit de viață dătătoriu și să o înveți a se cunoaște pre sine și a se oferi pentru apărarea existenței și onoarei sale”.

Volumul de față cuprinde 159 de documente — epistole expediate lui George Bariț de Iordache Mălinescu, Nicolae Nifon Bălășescu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan, cărturari de frunte, reprezentînd toate provinciile românești, care exprimă lupta pentru unire spirituală a tuturor românilor. Primul, născut în Bucovina, patriot și protector al culturii, a tipărit în 1834 ediția a doua a cărții lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, a fost un arhivist pasionat, iubitor al cărților și manuscriselor rare (în biblioteca sa personală se afla și un manuscris al lui Ion Neculce). Din cele 21 de scrisori ale sale, datate 1838—1843, reiese că a sprijinit energic difuzarea în Moldova a publicațiilor *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, pentru care realizase numeroase abonamente; printre abonați figura și poetul Costache Conachi. Cel de-al doilea corespondent, Nicolae Nifon Bălășescu, născut la Hașag, județul Sibiu, dar desfășurîndu-și activitatea culturală și didactică la București, unde s-a numărat printre cei dintîi membri ai „Asociației literare”, i-a expediat lui George Bariț prețioase scrisori despre viața politică și social-culturală din Muntenia de la mijlul secolului trecut. Unele misive cuprind informații de un real interes literar, așa cum este cea prin care-l informează pe mentorul publicisticii românești din Transilvania că la înscăunarea domnitorului George Bibescu s-a jucat pe scena teatrului din București piesa, despre care nu se mai știe nimic, *Umbra lui Ovidiu în Dacia*, iar într-o alta relatează despre poezia lui I. H. Rădulescu, *Măceșul și florile*. Corespondentul avea un ascuțit simț al valorii contemporanilor săi. Într-o epistolă din 15 iunie 1844.

N. Nifon Bălășescu îl caracteriza pe N. Bălcescu astfel: „Frate, aici (Asociația literară) vine un amic al nostru, d. N. Bălcescu, tânăr zdravăn, care n-are altul asemănare între români. Este un geniu, îl vei cunoaște mai bine conversind cu el, de la el poți auzi multe, politice și diplomatice, este un istoric mare cu conștiință lată”.

Al treilea corespondent prezent în volumul de față, Gavril Munteanu, născut la Vingard, lângă Sibiu, cel care a tradus din Tacit, Horațiu și Goethe, a fost un gazetar pasionat, membru fondator al Societății Academice Române. În calitate de secretar al Comitetului de pacificațiune de la Sibiu, în timpul revoluției de la 1848, a apărut pe români de abuzul patrieiului și al autorităților. El a facilitat difuzarea publicațiilor lui George Bariț la Buzău în anii când se afla ca profesor la Seminarul de acolo.

Ultimului corespondent, Ștefan Moldovan, născut la Tîcudul-de-Cîmpie, lângă Luduș, George Bariț i-a rezervat misiunea de a copia *Diplomatiul Transilvan*, arhivă care conține

prețioase documente privind istoria Transilvaniei între anii 1181—1553. Acest corespondent îi relatează lui George Bariț, în scrisori tulburătoare, despre unele acte îngrozitoare săvârșite de autorități în anul 1848, când au fost spînzurați, la Cluj martirii: protopopul de Cătina, Vasile Turcu, prefectul revoluționar Alexandru Bătrîneanu și Vasile Simonis.

Deși lucrarea nu cuprinde decît o parte din cele peste 11 000 de scrisori primite de George Bariț, poate cele mai multe primite de un cărturar român în secolul trecut, informațiile sînt deosebit de bogate și variate, volumul constituind din acest punct de vedere un instrument de o reală utilitate pentru cercetătorii care abordează epoca respectivă. El se dovedește deosebit de folositor și pentru arhiviști și muzeografi în organizarea unor expoziții documentare, precum și pentru alte categorii de cititori, care găesc informații prețioase privind viața, activitatea și personalitatea ilustrului învățat transilvănean.

DUMITRU LAZĂR

* * * — IALOMIȚA — MATERIALE DE ISTORIE AGRARĂ A ROMÂNIEI, coordonator: Răzvan Ciucă, Slobozia — 1983, apărut sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă și a Muzeului Județean Ialomița, 791 p.

Volumul, apărut ca urmare a unei valoroase inițiative a Muzeului Județean Ialomița și a Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă, constituie prima lucrare care încununează roadele cercetărilor asupra civilizației agricole românești într-o serie intitulată *Bibliotheca romanicae historiae agriculturae*.

Volumul conține rezultatele unor cercetări pluridisciplinare efectuate de arheologi, istorici, arhiviști, etnografi, lingviști, sociologi. Este binecunoscut rolul pe care agricultura, această ramură de bază a culturii materiale a poporului nostru, l-a jucat în dezvoltarea civilizației românești. Documentele de partid, mai ales cele din ultimii ani, au atras nu odată atenția asupra importanței istorice, dar și actuale, a acestei ramuri a economiei naționale, precum și asupra repercusiunilor pe care aceasta le-a avut asupra suprastructurii și în ultimă instanță chiar asupra spiritualității românești în devenirea sa istorică. Credem că structura volumului prezentat ar putea da o imagine succintă asupra bogăției și diversității materialelor pe care le conține. Lucrarea se

împarte în următoarele secțiuni: *Probleme generale de istorie agrară; Istoria relațiilor, instituțiilor și ideologiilor agrare; Note, recenzii, prezentări*.

După părerea noastră, volumul, în afara caracterului oarecum de pionierat, prezintă interes din cel puțin cîteva puncte de vedere. Primul dintre acestea ar fi acela că prin varietatea aspectelor cercetate își aduce contribuția la elucidarea problemelor privind practicarea agriculturii în România, ca ocupație de bază a locuitorilor, vechimea, continuitatea acestora și a celorlalte aspecte care decurg de aici. Materialele publicate atrag atenția cititorului asupra valorii uneltelor agricole, care ne dau astăzi imaginea vieții de odinioară.

Situat la răscrucea dintre occident și orient, poporul român este moștenitorul culturii romano-bizantine, care s-a împletit cu cea a geto-dacilor. La această sinteză și-a adus contribuția inventivitatea proprie poporului român, iar punerea în evidență a acestui aspect constituie un alt merit al lucrării de față. Prin aceasta se demonstrează încă o dată participarea

poporului nostru la îmbogățirea patrimoniului cultural al umanității și la progresul general al omenirii. Lucrarea constituie un rezultat al cercetărilor de arhivă, de bibliotecă, precum și ale celor arheologice și muzeografice, ceea ce este de natură să sporească gradul de inedit al articolelor apărute și să suscite la continuarea acestor cercetări.

Materialele publicate reprezintă, datorită diversității lor tematice și a aspectelor noi abordate, și o privire asupra evoluției poporului român de-a lungul secolelor.

Volumul intenționează să constituie, între altele, o cărămidă la temelia viitorului „Muzeu de istorie agrară”, căci elucidarea problemelor agrare luate în discuție în cadrul diferitelor sesiuni științifice, studiile și articolele demonstrează importanța deosebit de mare a cunoașterii tuturor problemelor legate de agricultură. Construirea noului muzeu este cu atât mai necesară cu cât diseminarea unor expozate în diverse muzee aflate pe întreg teritoriul țării nu poate să ofere specialiștilor și publicului larg o imagine completă asupra ariei de răspândire, pe zone geografice, cu tot ce este specific acestora, dar nici asupra evoluției istorice a unor unelte sau tehnici uzitate. De altfel, pe plan internațional, în ultima vreme, a câștigat teren ideea necesității construirii unor com-

plexe muzeistice dedicate în exclusivitate agriculturii și diverselor activități legate de aceasta. Sîntem convinși că orice acțiune menită să ducă la concretizarea acestui deziderat atât de actual este salutară, iar volumul pe care îl prezentăm se înscrie, în mod fericit, tocmai pe această linie.

Frământările de clasă, lupta neîntre-rupută pentru eliberare socială, parte componentă fundamentală a istoriei poporului nostru, transpar din paginile multor studii, sporind informația noastră cu privire la evenimentele istorice în care țărănimea a avut un rol preponderent.

Temele ce tratează obiceiurile, arhitectura gospodăriilor țărănești, folclorul și altele dau consistență volumului și îl diversifică, făcînd ca acesta să fie util unor categorii largi de cititori cu preocupări cit se poate de diverse.

În concluzie, materialele prezentate care au văzut lumina tiparului la Slobozia, sub coordonarea inimosului muzeograf Răzvan Ciucă, se constituie într-o lucrare utilă, de largă audiență, indispensabilă tuturor celor preocupați de problematica agrară, contribuind, în același timp, la educația patriotică, la cunoașterea mai bună a Bărăganului, această „vatră de pîine a țării”.

VASILE MATEI

Mihai Fotino, Νομικὸν πρόχειρον (Manual de legi) 1765—1777. Ediție îngrijită de Panayotis J. Zepos, Valentin Al. Georgescu și Anastasia Siphoniou-Karapas, urmată de traducerea românească din 1869 a versiunii din 1766 publicată de Nestor Camariano, „Ἑπετηρίς κένυρου Ἐπεώνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου” (Anuarul Centrului de Cercetări de Istorie a Dreptului Grecesc), 24—26 (1977—1979), Atena, 1982, CXII + 679 p.

Această monumentală ediție, rod al unei fructuoase colaborări internaționale, pune la îndemina cercetătorilor istoriei și ai dreptului românesc cea mai cuprinzătoare redacție a *Manualului de legi* al lui Mihail Fotino. Alcătuită în anul 1765, ea este reprezentată de prototipul aflător la Paris. În fondul Suplimentar grecesc al Bibliotecii Naționale, ms. 1323. Codicele cuprinde textul original, cu adaosuri din 1766 și altele mai noi, din 1766—1775. Este vorba, de fapt, de a doua versiune, adăugită, a *Manualului* (*Manualul 2*), întrucât a existat și o redacție primitivă, întocmită tot în 1765 (*Manualul 1*), păstrată în mss. grecești 20 și 21 din Biblioteca Academiei R.S.R. La rîndul său, arhetipul parizian al *Manualului 2* a generat mai

multe clase de copii, împărțite de editori în grupele A1 (Iasi, Biblioteca Centrală Universitară ms. grec V. 42), D (București, Biblioteca Academiei, ms. grec 131), B (Biblioteca Academiei; mss. grecești 798, 986, 1196; Iasi, Biblioteca Universitară, ms. VI. 6 și Arhivele Statului Iasi ms. 1697), C (Biblioteca Academiei, mss. grecești 122, 378, 987), C 1 (Biblioteca Academiei, ms. grec. 1434), C 2 (ms. grec pierdut, tradus în românește de Gheorghe Baronz și tipărit în ziarul „Țara” din ianuarie 1869, cu o copie în ms. 67 de la Arhivele Statului din Rimnicu Vilcea) și E (Biblioteca Maxim Gorki din Odessa, ms. grec 42 din 1772, semnalat în 1979 abia, sub titlul „Antologie de legi”). O a treia redacție, din 1777 (*Manualul 3*), este înfățișată de

ms. grec 1195 din Biblioteca Academiei, iar a patra, poate identică totuși celei precedente, pare să fi fost reprezentată de o copie pierdută din Galipoli. Manuscrisul E, ca și un altul, recent semnalat la Sofia și rămas necunoscut editorilor până de curând, n-au fost încă cercetate și chiar cele două codice ale *Manualului* 1 (din care lipsește cartea a doua) n-au fost analizate vreodată.

Multă vreme s-a socotit că *Manualul* lui Fotino ar fi fost un cod de legi unic cu acțiune obligatorie, întocmit la 1765 din porunca domnitorului Ștefan Racoviță al Țării Românești și sancționat în 1766 de succesorul lui, Scarlat Ghica, așadar un cod fanariot, anterior celui al lui Alexandru Ipsilanti din 1780 (*Pravilniceasca condică*). Ca atare, regretatul Vasile Grecu se grăbea să depună în 1953 la Academie o primă traducere modernă a *Manualului* 2, după un manuscris din grupa C, iar în 1957—1964 a transcris copii din grupele B, C și D în vederea unei ediții critice pe care n-a mai apucat s-o alcătuiască.

Între timp, opera juristului fanariot, care, mai înainte de a ajunge, în 1764—1781, prim-jude al celui de-al doilea Despărțământ civil bucureștean, trăise și studiasse în Fanar, fusese deja cercetată către un reputat istoric al dreptului bizantin și post-bizantin, prof. P. Zepos, care a închinat în anii 1937—1953 mai multe studii *Manualului* 2, grupa B, după copia de la Arhivele ieșene, pe care în 1959 a și publicat-o.

Dacă până la apariția ediției Zepos opera juristului fanariot reținuse astfel mai cu seamă interesul neoleniștilor, lucrurile aveau să se schimbe curînd, Zepos punînd în evidență în mod indirect caracterul contradictoriu al compilației lui Fotino, care opunea realităților sociale ale veacului al XVIII-lea soluții de multă vreme depășite și neviabile, iar specialiștii români, mai cu seamă Valentin Al. Georgescu și Gh. Cronț, ori mai de curînd Emanuela Popescu-Mihuț, s-au simțit îndemnați să cerceteze îndeaproape toate datele acestui caz într-adevăr singular.

Manuscrisul parizian, semnalat de cataloage în 1960, iar la noi în 1970 de către profesorul Georgescu, a fost transcris de A. Siphoniou-Karapas, o colaboratoare a profesorului Zepos. Școlile, cărora romanistul italian A. d'Emilia le-a închinat un pătrunzător studiu în 1959, sînt reproduse după textele ștose. Ca variante nu sînt reținute în textul critic grecesc (pp. 1—415) decît cele ale manuscri-

sului de la Arhivele din Iași, tipărit în 1959. În schimb, sînt identificate integral sursele compilatorului, la care se face regulat trimiterea în aparatul critic. Introducerea lui P. Zepos (pp. XXXIII—LVIII) este de fapt tot cea din 1959, lucru care pare să fi făcut necesar un *aggiornamento* sub semnătura aceluiași, într-o altă prefață (pp. IX—XXXII), tot în grecește. La rîndul său, Valentin Al. Georgescu oferă un dens studiu introductiv în limba franceză (pp. LIX—CIII), în care sintetizează rezultatele criticii moderne, ilustrate mai cu seamă de cercetătorii de după 1959, analizînd totodată cu un ascuțit spirit critic felurile teze și ipoteze în circulație din domeniul subiectului.

În introducerea sa mai veche, profesorul Zepos insistă cu precădere asupra chestiunii surselor lui Fotino, care sînt îndeosebi *Basilicalele* bizantine din secolele X—XII, alături de manualele mai noi din 1335 (al lui Vlastaris) și 1345 (al lui Armenopol). Partea consacrată copiilor manuscrise este oarecum depășită, în schimb P. Zepos are marele merit de a fi dovedit influența exercitată de *Manualul* 2 asupra codului lui Ipsilanti din 1780, pe care l-a editat de altfel chiar el în 1936.

Studiul profesorului Valentin Al. Georgescu, adevărată pildă de erudiție și critică inteligentă, pune, între altele, problema legăturii dintre *Manuale* și *Nomocanonul* compilat la 1730 pentru Nicolae Mavrocordat (de fapt, *Constituțiile apostolice*), ambele compilații rămîind, ca și *Îndreptarea legii* din 1652, coduri preponderent canonice, fără sancțiunea statului laic. Se cuvin a fi reținute deosebirile dintre primele două *Manuale*, redactate în greaca populară, și cel de la 1777, conceput ca un proiect de cod obligatoriu și scris într-o limbă arhaică, impusă în fond de sursa esențială pe care o constituie *Basilicalele*, cu excepția cărții a patra care cuprinde jurisprudența Divanului, realmente uzuală și utilă și, de aceea, tipărită chiar din 1806 la Viena de către frații Tunusli. Așa cum observă și profesorul Georgescu, „utilizarea Manualelor lui Fotino în practica judiciară se confundă cu cea a Basilicalelor, acestea din urmă ocupînd un loc neașteptat de însemnat în registrele judecătorești ale lui Christian Flechtenmacher, chiar după introducerea în vigoare în Moldova a Codului Calimah (1816—1817), al cărui principal model fusese Codul civil general austriac” (p. XCIX). Dovedind definitiv caracterul privat al acestor

compilații, redactate din inițiativă domnească, dar inaptea a fi adoptate ca îndreptare oficială, Valentin Al. Georgescu arată, totodată, larga răspîndire a *Manualului* 2 și influența exercitată de el asupra codului din 1780 și jurisprudenței ulterioare, pînă în vremea lui Zilot Românul, el însuși copist al unui manuscris din grupa C, ba chiar și mai tîrziu, pînă pe la 1840. Mai mult, publicarea traducerii românești a lui Gheorghe Baronzî în 1869 pare să indice, potrivit profesorului Georgescu, eșecul parțial al legislației modernizatoare de la 1864—1866, concluzie prea netă totuși, după opinia noastră: nu trebuie să uităm astfel că traducerea de la 1869 a fost ignorată de contemporanii ei, fiind, de fapt, produsul unei inițiative conservatoare, poate și ca o reacție față de legislația liberală din anii 1864—1869. Chiar Valentin Al. Georgescu subliniază (p. CI) că Fotino este „adeseori aspru față de țărani și serbi, legat de structurile de mult depășite ale

statului bizantin... incapabil să conceapă o societate fără stări privilegiate”.

Textul românesc (pp. 417—592), transcris de Nestor Camariano după ziarul „Țara” și copia de la Rîmnicu Vilcea, este însoțit de o prefață în limba franceză (pp. CVII—CXII).

În anexele ediției se mai află o concordantă a variantelor titlului 1 din diversele redacții ale *Manualului* (pp. CIV—CV), o stemă a manuscriselor (p. CVI), două ciorne de hrisoave și una de epistolă dedicatorie, redactate de Fotino (pp. 597—600), un proiect de pastorală a mitropolitului Neofit Criteanul (1738—1754) din 1744—1748, după ms. românesc 139 al Bibliotecii Academiei R.S.R., sursă probabilă a titlului 1 (pp. 603—606), o bibliografie generală și o listă de abrevieri (pp. 609—625), un indice de surse (pp. 653—660) și un glosar (pp. 661—664).

RADU CONSTANTINESCU

Klimentina Ivanova, BĂLGARSKI, SRĂBSKI I MOLDO-VLAHIISKI KIRILSKI RAKOPISI V SBIRATA NA M. P. POGODIN (Manuscrise bulgărești, sirbești și moldo-valahe din colecția M. P. Pogodin), Sofia, Editura Academiei Bulgare de Științe, 1981, 576 p. (cu 74 fotocopii)

Considerată, pe drept cuvînt, a fi una dintre cele mai bogate și mai valoroase colecții particulare de manuscrise alcătuite în Rusia celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, așa-numita „sobraniie M. P. Pogodin” este mult căutată de specialiști și, paradoxal, foarte puțin cunoscută.¹

Avînd șansa să cerceteze timp de aproape doi ani (1968—1969), în cadrul colaborării dintre Institutul pentru literatură rusă al Academiei de Științe din U.R.S.S. și Institutul pentru literatură al Academiei Bulgare de Științe, fiecare piesă în parte, Klimentina Ivanova oferă prima descriere completă și amănunțită a celor 77 de manuscrise chirilice de proveniență

sud-slavă și românească selectate, la capătul unei migăloase și competente munci, din numărul total de 2.055 exemplare existente în colecție.

Grupate tematic și apoi cronologic, manuscrisele bulgărești, sirbești și slavo-române sînt descrise analitic. Se dau informații amănunțite despre următoarele elemente: legătura manuscrisului, numărul de file, format, dimensiuni, numerotare (originală și ulterioară), starea manuscrisului (locul unde lipsesc file), filigrane (majoritatea determinate în funcție de datele cuprinse în colecția Secției arheografice a Bibliotecii naționale din Belgrad), tipul de scriere, sistemul de semne diacritice, particularități fonetice, ornamente, conținut, însemnări, localizare, datare, filiație.

Partea a doua a volumului este concepută ca o anexă înrudită tematic cu prima parte. După o scurtă descriere a textelor scrise pe hîrtie din colecția Pogodin, autoarea alcătuiește un inventar al tuturor manuscriselor est-slave (în primul rînd rusești) în care sînt inserate informații referitoare la istoria bulgară și sirbă, dar și, în general, la tradiția literară chirilică balcanică. Este de reținut, din punct de

¹ Mihail Petrovici Pogodin (1800—1875), istoric, publicist, și scriitor rus, a colecționat între anii 1825 și 1852 peste 2000 de manuscrise medievale, majoritatea rusești, dar și provenite din zona balcanică și din țările române. Din 1852 colecția devine proprietatea Bibliotecii publice imperiale din Petersburg, iar în prezent este inclusă în fondurile Secției de manuscrise a Bibliotecii publice de stat „Sal'tikov-Scedrin” din Leningrad.

vedere al filologiei românești, categoria cǎpilor rusești despre care se poate presupune cǎ sînt făcute direct după manuscrise moldovenești.

Cum spațiul nu permite analiza volumului (analizǎ pe care acesta ar merita-o cu prisosință), nǐ mulțumim sǎ subliniem următoarele: 1. Din cele 77 manuscrise descrise, aproape o treime (23) sînt „de proveniență moldo-valahă”, în fapt manuscrise copiate în Moldova (plus douǎ nesigure); 2. Se remarcǎ printre ele *Psaltirea* scrisǎ în 1470 de cǎlugǎrul Casian din porunca lui Ștefan cel Mare, *Sintagma* lui Matei Vlastariis scrisǎ tot în timpul lui Ștefan cel Mare (1495) de cǎlugǎrul Damian și *Psaltirea* din 1616, copiatǎ din porunca mitropolitului Suzevei, Anastasie Krimkovici, pentru mănăstirea Dragomirna; 3. Conform bibliografiei și datǎrilor oferite de autoare, manuscrisele nr. 23/Pogodin 550 (Minei pentru luna mai, Prolog în versuri și Apocalipsul tălcut al lui Andrei Chesarianul, anii 60 ai secolului XVI și sfîrșitul sec. XV — Începutul sec. XVI, Putna?; 25/Pog. 501 (Minei cu prolog în versuri pe luna octombrie, mijlocul sau jumǎtatea a doua a secolului XVI, Moldova); 26/Pog. 505 (Minei cu prolog în versuri pe luna noiembrie, mijlocul sau jumǎtatea a doua a sec. XVI, Moldova); 32/Pog. 530 (Minei și prolog în versuri pe luna martie și aprilie, începutul sec. XVII, Moldova); 72/Pog. 803 (Minei pe iunie-august, a doua jumǎtate a sec. XV — începutul sec. XVI, Moldova) sînt nu numai descrise, dar și semnalate acum prima oarǎ; 4. În sfîrșit, un alt numǎr de 14 manuscrise se aflǎ aproape în aceeași situație. Deoarece 12 dintre ele nu au decît o descriere (limitatǎ) datǎ de A. I. Iacimirski într-o publicație devenitǎ astǎzi greu accesibilǎ (cel puțin pentru cercetǎtorii români)² iar

douǎ sînt cuprinse numai într-o lucrare pe care autoarea a văzut-o în manuscris³, putem spune cǎ și pentru exemplarele pe care le enumerăm în continuare analiza făcutǎ de Klimentina Ivanova rǎmîne, cel puțin pînǎ acum, singura de referință: ms. nr. 14/Pog. 145 (Tetraevanghel, anii 30 ai sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 15/Pog. 23 (Tetraevanghel, sec. XVI, Moldova; Sokolov); 16/Pog. 129 (Tetraevanghel, a doua jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 22/Pog. 562 (Minei și prolog în versuri pe luna august, prima jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 28/Pog. 493 (Minei și prolog în versuri pe luna septembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 29/Pog. 500 (Minei pe octombrie cu prologuri în versuri, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 30/Pog. 506 (Minei cu prolog în versuri pe luna noiembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 31/Pog. 517 (Minei cu prolog în versuri pe luna decembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 37/Pog. 484 (Triod înflorit, a doua pǎtrime a sec. XVI, Muntenia; Iacimirski); 38/Pog. 361 Triod ornat și ceaslov, sec. XVI—XXII, Moldova; Iacimirski); 40/Pog. 472 (Triod de post, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 42/Pog. 456 (Octoih pentru glasurile 5—8, a doua jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 48/Pog. 357 (Ceaslov, mijlocul sec. XVI? și cca. 1662, Moldova; Iacimirski); 52/Pog. 35 (Regulamentul mănăstirii de la Ierusalim cu adaosuri din regulamentul de la Sf. Munte, 1622, Moldova; Sokolov).

OLIMPIA GUȚU

² Mel'kie teksty i zametki po starinnoj slavjanskoj i russkoj literaturam, în „Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imp. Akademii nauk“, XIII, Petersburg, 1908, Kn. 2.

³ N. A. Sokolov, *Opisanie rukopisej Pogodinskogo drevlechraniŭica*, (text dactilografiat în 1969).

„PROLOGUE“, vol. 13, nr. 1—4/1981 și vol. 14, nr. 2—3/1982

Revistă editată de Arhivele Naționale și Serviciul Documente din cadrul Administrației Serviciilor Generale a S.U.A., *Prologue* aduce în atenția specialiștilor resursele și programele Arhivelor Naționale ale S.U.A., ale arhivelor locale și ale bibliotecilor prezidențiale.

În paginile trimestrialului american apar în principal materiale bazate, în totalitate sau în parte, pe documente de arhivă, de teorie și practică arhivistă, dar și de informare, referitoare la achiziții și fonduri noi, precum și fragmente de fonduri declasificate, toate acestea grupate în trei rubrici permanente: Articole, Articole speciale și Articole specializate.

La „Articole“ sînt incluse în general studii pe teme de istorie, bine susținute din punct de vedere documentar, care abordează o mare diversitate de probleme, uneori puțin obișnuite pentru cititorul român.

Astfel, Gerald K. Haines, în articolul *Miopia americană și doctrina Monroe japoneză, 1931—1941* (*American Myopia and the Japanese Monroe Doctrine, 1931—1941*, nr. 2/1981, p. 101—114) pune față în față dezvoltarea doctrinei japoneze de dominație în Extremul Orient, promovată în anii '30 ai secolului nostru, și încăpăcinarea administrației Roosevelt de a recunoaște sau a admite, chiar numai teoretic, interesele regionale japoneze. În același timp, și datele abundă. S.U.A. își reformulau la condițiile acelor ani propria doctrină lansată de președintele Monroe, în anul 1823. Implicit, autorul ne conduce cu mîna sigură la cauzele majore ale războiului din Pacific.

Conferința din Bermuda și consecințele ei — o căutare aliată pentru „refugiul“ în timpul holocaustului (*The Bermuda Conference and Its Aftermath: An Allied Quest for „Refuge“ During the Holocaust*, nr. 3/1981, p. 145—173) reprezintă momentul ales de Monty N. Penkower pentru a ilustra lipsa de coordonare și, adeseori, de voință politică a aliaților, Marea Britanie și S.U.A., în anii ultimului război mondial.

Desfășurată între 16 și 28 aprilie 1943, la Hamilton, conferința delegațiilor celor două mari puteri a dez-

bătut problema salvării evreilor din Europa ocupată de al III-lea Reich, dar nu a reușit să stabilească o politică aliată comună nici pentru oprirea genocidului hitlerist, nici măcar pentru asigurarea emigrării evreilor din această zonă.

Este bine cunoscută politica britanică în privința imigrării evreilor în Palestina (aici trebuie menționat refuzul unei oferte românești ca două nave să transporte 5 000 de evrei din Bulgaria în Palestina, în 1943 — p. 158) și nu insistăm asupra sa, dar articolul oglindește multiple aspecte ale politicii anglo-americane față de problema evreiască, rezolvarea „văzută“ atunci fiind „salvarea prin victorie“.

Un subiect mai puțin obișnuit, despre care preveneam la începutul acestei prezentări, abordează Thomas Cripps în articolul *Filmele, rasa și al II-lea război mondial — Tennessee Johnson, ca o anticipare a strategiilor Mișcării Drepturilor Civile* (*Movies, Race, and World II Tennessee Johnson as an Anticipation of the Strategies of the Civil Rights Movement*, nr. 2/1982, p. 49—67). Autorul discută cu argumente bine alese din filmografia americană a acelor ani aspecte ale integrării rasiale determinate de condițiile excepționale create de război și reflectate în producția cinematografică a Hollywood-ului.

În fine, sub titlul *Scriind istoria libertății* (*Writing Freedom's History*, nr. 3/1983, p. 128—139), Ira Berlin, B. J. Fields, J. P. Reidy și L. S. Rowland prezintă un proiect, *Libertate — o istorie documentară a emancipării. 1861—1867*, inițiat de Asociația Sudistă și Sclavii Eliberați. Ampla lucrare va cuprinde cinci volume (serii) de documente care reflectă pe larg aspectele cele mai semnificative, determinante, ale procesului de emancipare: I. Desființarea sclaviei și dezvoltarea noii ordini; II. Experiența militară a negrilor; III. Pămînt, capital și muncă; IV. Relații de rasă, violență, lege și justiție; V. Comunitatea neagră: familie, biserică, școală și societate.

Sînt prezentate cîteva documente care vor face parte din volumul II al proiectatei lucrări. Avînd subtitlul

„Lupta pe două fronturi — luptând pentru plata egală”, scurta dar elocventă prezentare a modului în care problema soldei a devenit un simbol al luptei mai largi pentru dreptate rasială se referă la sistemul de plată a negrilor, combatanți în armata Nordului, în timpul războiului de secesiune.

Rubrica „Articole speciale” este destinată mai ales „Izvoarelor din Arhivele Naționale pentru cercetarea genealogică și istoria locală.” Această subrubrică a fost dezvoltată conform Programului Arhivelor Naționale pentru genealogie și istorie locală, ca un ghid pentru cercetătorii interesați. În fiecare număr al revistei se atrage atenția asupra folosirii anumitor genuri de documente federale, de interes pentru studiul istoriei locale și familiale.

Recensămintele constituie genul predilect de documente care incită în momentul de față.

Trei articole pe această temă, *Recensămîntul și istoria comunității — o reevaluare (The Census and Community History: A Reappraisal*, nr. 3/1981, p. 209—262), *Un „instrument de lucru urban” pentru recensămîntul federal (An „Urban Finding Aid” for the Federal Census*, nr. 4/1981, p. 251—262) și *Efectuarea unui recensămînt și istoria locală — în căutarea populației unui sat revoluționar (Census Making and Local History: In Quest of the People of a Revolutionary Village*, nr. 3/1982, p. 157—168) ilustrează cele afirmate anterior.

În primul, Sarah Larson consideră că folosirea-recensămintelor este fundamentală pentru orice studiu al unui loc sau om și constată variațiile apărute în folosirea acestor surse de informații. Astfel, istoricii tind să folosească, dar cu dificultate, datele sumare oferite de recensăminte și statistici pentru a percepe schibările intervenite în dimensiunile unei comunități sau în tabloul compoziției unei populații, iar, pe de altă parte, genealogiștii fac uz excesiv de recensăminte, dar își îndreaptă atenția spre evoluția unor indivizi sau familii. În continuare se oferă ca exemplu o comparație a istoriei locale a unei comunități cu informațiile furnizate de cinci recensăminte federale.

În cel de-al doilea articol, Keith R. Schlesinger descrie o metodă eficientă pentru utilizarea datelor oferite de recensăminte. Valoarea metodei constă în posibilitatea de a localiza informațiile despre indivizi în exact acele locuri unde o cercetare competentă o cere mai mult, dar den-

sitatea populației face sarcina mai dificilă. De asemenea, studiul istoriei comunităților umane ar beneficia substanțial de acest gen de cercetare care ar permite istoricilor să stabilească mai exact hotarele vecinătăților, concentrările etnice și alte tipuri de geografie socială.

În al treilea articol din această serie, Donald W. White și-a îndreptat atenția asupra vieții miciei așezări Chatham, N. J., în anii războiului de independență. Se dau detalii atât despre sursele folosite și dificultatea găsirii lor, cât și despre modul de lucru care a condus la reconstituirea datelor demografice referitoare la comunitatea vizată.

Subrubrica „Punctul de vedere al arhivistului” înscrie articolul lui Leonard Rapport, *Fără clauză restrictivă — reevaluarea documentelor intrate (No Grandfather Clause: Reappraising Accessioned Records*, nr. 1/1981, p. 49—55), în care este discutată în profunzime politica arhivistică americană stabilită în anul 1950, prin Legea documentelor federale, referitoare la păstrarea cu termen „Permanent” a documentelor. Autorul are în vedere mulțimea documentelor fără valoare intrate în Arhivele Naționale și pune problema reevaluării, a selecționării lor. Aceasta cu atât mai mult cu cât legea menționată nu impune explicit termenul de păstrare „permanent”, ci se referă la documentele care „au suficientă valoare istorică sau de altă natură ca să justifice păstrarea lor continuă”. Deci, „selecționarea trebuie făcută într-un mod inteligent, elaborînd norme și metode elastice pentru reevaluarea documentelor, iar pe de altă parte, trebuie executată de oameni bine pregătiți profesional, cu un larg orizont de cunoaștere, pentru că evaluarea este în cel mai bun caz o știință inexactă, poate mai mult o artă”.

Subrubrica „Punctul de vedere al istoricului” cuprinde în nr. 2/1982 articolul *Provocarea acumulării documentelor despre guvernul federal la sfîrșitul secolului al XX-lea (Challenge of Documenting The Federal Government in The Latter 20th Century*, p. 89—92) de Ann Kasten Nelson.

Autoarea abordează noțiunea de „document original” în vremea cînd se pun întrebări ca: „Izvoare originale? Cum le definim într-o epocă a mașinilor de copiat, a stilourilor electrice, a mașinilor de citit documente?”

Cercetarea experienței umane — se spune în continuare — implică documente originale, manuscrise, documente și oameni în cantitate tot mai

mare și din ce în ce mai diverse, dar, deși bugetele cresc ele nu vor fi niciodată suficient de mari pentru a face viabil sistemul arhivistic american actual".

În concluzie, pentru asigurarea cercetării complete a activităților guvernului federal trebuie să fie evaluată calitatea dosarelor din depozite, caracterul lor cu adevărat documentar, în scopul de a le păstra pe cele valoroase și a distruge restul.

Ultima rubrică a revistei, „Articole

specializate", conține informații despre „Achiziții și fonduri noi intrate în Arhivele Naționale și bibliotecile prezidențiale", precum și „Documente declassificate".

Tot aici apar *Lista suplimentară a microfilmelor din Arhivele Naționale publicate în 1974—1980* (nr. 1/1981) și *Lista publicațiilor Serviciului Documente și Arhivelor Naționale* (nr. 2, 4/1981).

ALEXANDRU NASTOVICI

„JOURNAL OF MICROGRAPHICS", vol. 15, nr. 1—12/1982.

Revista Asociației Naționale de Micrografie din S.U.A. este o publicație lunară consacrată științei, tehnologiei, metodelor, aplicațiilor și produselor micrografice, cit și altor informații cu privire la știința conducerii. Cele mai multe articole se referă la majoritatea aspectelor legate de microcopiere și de tehnologiile înrudite, dar apar și recenzii, prezentări de noi produse, scrisori adresate redacției și articole speciale. În toate cele douăsprezece numere ale anului 1982 se pune accentul pe noile mijloace și sisteme de înmagazinare computerizată a informațiilor din documente și regășirea acestor informații.

Sistem micrografic avansat de acces și regăsire, de K. L. Wilkins (nr. 3, p. 22—26). Este prezentat un proiect major, sistemul micrografic avansat de acces și regăsire (AMARS), folosit de armata S.U.A., unul dintre consumatori cei mai fervenți ai sistemelor micrografice din lume, inclusiv microfișe de 16 și 35 mm și sistemele microfișei randamentului computerizate.

Un astfel de sistem conține circa 90 000 de înregistrări și constă în mai mult de un sfert de milion de microfișe care cuprind nouă milioane de pagini de informații. Timpul necesar pentru a extrage informația din aceste înregistrări este mult mai mic decât ar fi fost în cazul hîrtiei. Totuși, deoarece mărimea acestor sisteme a crescut, timpul pentru rechemarea informației a crescut și el, influențînd direct productivitatea.

În anul 1977, Sectorul tehnologiei micrografice al armatei a căutat să determine dacă s-a ajuns la o soluție în problema accesului la înregistrările de microfișe. Acesta a fost începutul a ceea ce poartă numele „Proiectul sistemului micrografic avansat de acces și regăsire a microgرافیilor"

(Advanced Micrographic Access and Retrieval System — AMARS). În cursul investigațiilor s-a constatat că sistemele automate și semiautomate de depozitare și regăsire a microfișelor sînt accesibile din punct de vedere comercial și satisfac unele nevoi ale armatei. Prototipul AMARS va conține aproximativ 8 000 de înregistrări constînd din 16 000 microfișe. Codificarea va cuprinde numărul social de securitate și primele 5 litere ale numelui. În 8 secunde prima imagine a înregistrării cerute va apărea pe ecran. În timp ce ele sînt deja înmagazinate pe discul video, imagini ulterioare ale aceleiași înregistrări vor fi disponibile în mai puțin de o secundă.

Microfișa și aplicațiile clasificării automate în reglementarea prezentării documentelor la Administrația pentru Alimente și Medicamente, de I. H. Gring (nr. 6, p. 26—33). Firma Merck Sharp & Dohme Research Laboratories a fost implicată în descrierile perfecționate ale microfișei prezentate în fața diferitelor birouri ale F.D.A. (Food and Drug Administration), în primul rînd pentru Direcția medicamentelor, iar în prezent pentru cea a alimentelor și medicinei veterinare. Pentru înregistrarea produselor veterinare și agricole, Merck are în vedere să extindă aplicarea microfilmelor și ordonarea automată a acestora nu numai la agențiile guvernamentale din S.U.A., ci și în alte țări, ca ultim scop al standardizării. Cheia acestui program de extindere stă în antrenarea resurselor umane (fie angajați permanenți, fie temporari), folosirea meseriilor specializate în alte departamente și sectoare și escaladarea crescîndă a eforturilor pentru integrarea microfilmării și a altor tehnologii. Sînt date detalii despre costul și cantitatea de muncă, sînt înre-

gistrate tehnici corespunzătoare și se acordă o mare atenție calității arhivistice a microfîșelor.

Cum se raportează C.O.M. la un sistem sau cine ar trebui să răspundă de C.O.M., de Dennis Gidders (nr. 7, p. 28—31). Autorul ia în discuție sistemul actual de clase și arhivare a documentelor, exprimîndu-și rezervele în legătură cu posibilitățile oferite de acesta. Ținînd seama de capacitatea superioară a unui sistem care folosește microfîșele, pe de o parte, și informatica, pe de altă parte, susține un asemenea complex pus deja în aplicare în S.U.A. Un sistem care este alcătuit din medii de depozitare variate, dintre care unul este microfîșul. Dar, în același timp, se utilizează prelucrarea automată în computer a microfilmului (Computer Output Microfilm — C.O.M.).

Alegerea unui sistem de păstrare a informației compatibil cu viitoarele tehnologii, de Dennis R. Neary (nr. 9, p. 15—19). Primele trei tipuri ale tehnologiei de depozitare și regăsire a informației folosite astăzi includ în mare măsură dosare, înregistrări pe bandă magnetică pentru calculator și pe microfilm. În mod tradițional, fiecare are suportul său material: hîrtie pentru dosare, bandă sau discuri magnetice pentru calculatoare și peliculă fotografică pentru micrografii. Pentru cineva care încearcă să stabilească un sistem de depozitare și regăsire a informației care să răspundă nevoilor actuale și viitoare, sistemul dosarelor oferă posibilități reduse. Hîrtia este costisitoare pentru că necesită multă muncă și ocupă prea mult spațiu. Poate depozitarea bazată pe hîrtie este mai potrivită cu situațiile unui volum redus, care conține o cantitate mică de informații și necesită un număr scăzut de regăsiri. Folosirea calculatorului pentru depozitarea informațiilor prezintă avantaje deosebite printre care accesul foarte rapid la informații. Depozitarea magnetică a informațiilor este totuși scumpă. Poate să coste pînă la un dolar să depozitezi imaginea unui document, un an, pe un disc magnetic. A treia tehnologie obișnuită de depozitare, micrografia, elimină de asemenea inconvenientele inerente sistemelor de păstrare bazate pe hîrtie. Micrografia oferă avantaje care se apropie foarte mult de depozitarea cu ajutorul computerului, fiind eficientă din punct de vedere al costului. Păstrarea imaginii unui document timp de un an poate costa de o sută de ori mai puțin decît în cazul discurilor magnetice. La orizont se întrevide o nouă tehnolo-

gie a depozitării informațiilor: discul optic. Acesta prezintă avantaje față de discul magnetic, din punct de vedere al prețului și al capacității de înmagazinare a informației, și ar putea deveni competitiv chiar cu micrografiile, cel puțin în ceea ce privește capacitatea de depozitare, dacă nu și prețul. În viitor, ca de altfel și în prezent, toate aceste tehnologii vor acționa împreună, fiecare prezentînd avantaje pentru domenii specifice.

Sistem automat de regăsire a proiectelor, de N. H. „Skip” Middleton (nr. 11, p. 14—20). Sistemul de control al accesului la proiecte, instalat în 1980 la uzina de turbine a companiei Westinghouse East Pittsburgh a dat rezultate excelente: recuperarea a 30% din investiție în primul an și reducerea cu 60% din cererea de personal, care a fost menținut pe durata celor doi ani de probe. Ca rezultat al succesului dovedit cu acest sistem, compania a instalat sisteme similare la alte două fabrici ale sale. Sînt date detalii atît despre modul de funcționare și caracteristicile tehnice ale sistemului, cît și despre rezultatele de ordin material obținute.

Proiectul E.L.F. (nr. 12, p. 18—23). E.L.F. sînt inițialele unui program — Eliminate Legal Size Files (Să eliminăm dosarele de mărime legală) — al cărui scop a fost reducerea costurilor de administrare ale societăților și guvernului prin eliminarea necesității de a avea atît hîrtie „de mărime legală”, cît și hîrtie „de scrisori” (25×40,64 cm) pentru acte și corespondență. Programul a fost propus de președintele A.R.M.A. (Asociația Administratorilor și Conducătorilor de Arhive), Alan G. Negus, în încercarea de a elimina 25% din cheltuielile de administrare a documentelor prin înălțurarea dosarelor „de mărime legală”. În continuare sînt tratate aspecte ca: prețul necesar creării dosarelor „de mărime legală” și dificultățile care provin din folosirea simultană a celor două mărimi de hîrtie.

Alte cîteva articole prezintă unele soluții practice sau experiențe americane relative la microfilme.

Materiale pentru depozitarea vizuală — un studiu asupra condiției mese-riei, de Herb Brody (nr. 1, p. 33—37). Cele două cerințe fundamentale pentru sistemele de depozitare a datelor optice sînt: înalta sensibilitate la o lungime de undă potrivită și stabilitatea îndelungată a datelor înregistrate. Aceasta deoarece un material potrivit de înregistrare este esențial pentru viabilitatea depozitării optice. Articolul oferă o privire de ansamblu

asupra dezvoltării materialelor și analizează problemele care trebuie rezolvate înainte ca promisiunea înregistrării optice să poată deveni o realitate comercială.

Activități bancare pe microfilme, de Priscilla L. Andrade (nr. 4, p. 60—62). Documentele păstrate de Consiliul de Administrație al Băncii din New York includ conturi și credite. Se folosesc trei tipuri de materiale: acte autentice, corespondență și declarații de lichiditate. Volumul de hirtie a devenit covârșitor. Un studiu extins a fost îndreptat, cu consultarea avocaților, spre stabilirea legalității unei propuneri pentru un plan de păstrare și stabilire a dosarelor care vor fi reținute după microfilmare. A fost ales un comitet de evaluare format din 6 membri din toate compartimentele băncii prin care s-a urmărit atingerea următoarelor obiective: 1. definirea materialului care să fie luat în considerare; 2. stabilirea nomenclurii standard pentru descrierea fiecărui articol; 3. stabilirea procedeeilor de introducere și regăsire a materialului; 4. eliminarea copiilor și a hirtiei inutile; 5. stabilirea unui program clar de păstrare. Problema a fost rezolvată prin microfilmarea unei mari cantități de material (circa 680 de role).

Creșterea productivității începe cu pregătirea adecvată a documentelor, de Carl J. Anderson (nr. 3, p. 28—30). Se fac unele recomandări pentru pregătirile necesare unei microfilmări de

calitate: 1. se înlătură toate duplicațiile; indigoul, ciornele, plicurile, benzile; 2. se înlătură clamele, agrafele și benzile de cauciuc; 3. se lipește dosarele care sînt foarte rupte, folosindu-se numai bandă adezivă nereflectorizantă; 4. dacă în dosare sînt incluse imprimante provenite de la calculator acestea se separă respectînd îndoirile și se aranjează în ordine cronologică.

De asemenea, se dau amănunte despre modul de întocmire a desenelor tehnice executate în sectoarele de proiectare, în vederea microfilmării lor: mărimea literelor, spațiile dintre litere și dintre rînduri, forma literelor, densitatea rîndurilor și a literelor.

O privire de ansamblu asupra tehnologiei — telecomunicarea imaginii raster, de Gerry Walter (nr. 5, p. 30—34). Sînt prezentate pe larg probleme ca: transformarea textelor scrise în date numerice, prelucrarea imaginilor numerice, memorii pe disc optic, rețele de transmisie; însoțite de grafice, schițe, desene.

În cele de mai sus ne-am limitat să prezentăm numai cîteva din numeroasele aspecte legate de tehnica micrografiei abordate de specialiștii americani. Pe lângă acestea revista conține și multe alte noutăți tehnice oferite de diferite firme din acest domeniu atît de nou și fascinant.

SIMONA CEAUȘU

LEVÉLTÁRI SZEMLE, nr. 3/1979 și 1—2/1980

Cuprinsul revistei editate de Direcția Arhivelor de pe lângă Ministerul Culturii din R. P. Ungară, reflectă preocuparea constantă a redacției de a întreține un dialog permanent cu cititorii în multiplele probleme ale activității arhivistice, teoretice și practice. Pe primul plan se află și de această dată prezentarea izvoarelor arhivistice, surse principale ale cercetării istorice. Izvoarele documentare sînt expuse pe grupe tematice, pe fonduri, colecții sau arhive, astfel încît ele să devină cît mai accesibile cercetării. Domeniile de prezentare sînt foarte variate.

În articolul *Izvoarele istoriei locale ale regiunii Criș în Arhiva Națională de Gospodărire a Apelor* (autor Dóka Klára) este expusă valoarea documentară a acestei colecții de fonduri pentru cercetarea tehnicilor și metodelor utilizate în trecut pentru reglementarea cursurilor de apă, efectuarea lu-

crărilor de apărare împotriva viiturilor, folosirea hidroenergiei în scopuri economice și cunoașterea activității numeroaselor asociații locale de gospodărire a apelor existente în trecut. Colecția cuprinde informații referitoare și la regiunile Arad și Alba.

În revistă sînt prezentate studii privind *Izvoarele istoriei cooperativelor de producție* (nr. 3/p. 483—488), a unor *Asociații muncitorești* (idem, p. 653—670), a *Școlii de muzică din Békes-Tarhos* (nr. 1—2, p. 53—60), a *Judecătoriei de ocol Szentes* (idem, p. 143—146). Se remarcă preocuparea pentru prezentarea izvoarelor istoriei medievale. Menționăm în acest sens studiul asupra *Valorii documentare a actelor referitoare la lăsamintul cancelarului Metternich*, autor Kardos József (nr. 3, p. 425—430). Din lectura revistei reținem informații prețioase asupra *Colecției de documente turcești*

(Acta Turcica), ce cuprinde date referitoare și la Transilvania (Vass Előd, *Colecția documentelor turcești din Arhiva Națională a Ungariei*, idem, p. 541—556). Sint consacrate studii prezentării valorii documentare a *Colecției arhivei primatului din Ipoly* (idem, p. 585—562), fondului *Familia Máriássy* (idem, p. 499—522), a *Conscrierii regnicolare din 1715—1720, pentru cercetarea istoriei pădurilor* (autor Magyar Eszter, în nr. 1—2, p. 227—240).

Tradiționala preocupare a revistei pentru promovarea scrierii istoriei locale se concretizează în interesante studii privind *Experiența întocmirii unei monografii sâtești* (nr. 3, p. 447—474), *Situația social-economică în anii de după eliberare (1945—1947)*, *Rejacerarea vieții politice și administrative în diverse comune, plăși și județe* (nr. 1—2, p. 29—40, 73—96), *Impărțirea pământului în județul Fejér* (idem, p. 123—130), *Organizarea redactării istoriei orașului Budapesta*, autor Gyáni Gábor (idem, p. 123—130).

Revista acordă un important spațiu studiilor de științe speciale ale istoriei, denumite de autori științe auxiliare. Astfel, în articolul *Cultivarea științelor auxiliare în arhive*, autor Kállay István (nr. 1—2, p. 137—142), după definirea științelor speciale: sigilografia, heraldica, genealogia, diplomatia, onomastică etc., se analizează necesitatea promovării acestor științe ca mijloc important de progres pentru arhivistică. Un alt studiu dezbate *Problemele speciale ale arhondologiei și raporturile ei cu cercetarea istoriei*, autor Székely Vera, (nr. 3/1979, p. 489—498), iar Gvengő László prezintă *Genealogia familiei Pscherer* (nr. 1—2, p. 217—226).

Două articole se ocupă de *Activitatea cultural-educativă a arhivelor județene* care s-a dezvoltat îndeosebi după trecerea lor în competența consiliilor populare (nr. 1—2, p. 17—28; 61—72). Activitatea arhivelor județene se desfășoară pe mai multe planuri: editarea de publicații, organizarea de expoziții, sprijinirea predării istoriei în școli, participarea la scrierea istoriei locale etc. Se consideră activitatea educativă ca una din sarcinile primordiale ale arhivelor.

Un loc important acordă revista istoriei arhivelor. Această problemă este amplu dezbătută în articolele referitoare la *Istoria arhivelor în Kiskunfelegyháza* (nr. 3, p. 557—564), *Genealogia lui Pscherer András, primul arhivar al Budei* (idem, p. 565—568), *Începuturile activității de control și*

îndrumare a arhivelor publice din Ungaria (nr. 1—2, p. 173—178), *Începuturile controlului de stat asupra arhivelor comitatelor* (idem, p. 179—192), *Istoria Arhivei județului Fejér* (idem, p. 41—52, 195—210). Ele se constituie într-o autentică trecere în revistă a dezvoltării arhivelor ungare de la formele incipiente până la rețeaua modernă și atotcuprinzătoare de astăzi.

În paginile revistei sint dezbătute unele aspecte ale arhivisticii internaționale și ale colaborării bi- și multilaterale între arhive. Astfel, în articolul *Proveniență, pertinență — discuții juridice în arhivistica internațională* (nr. 3, p. 671—684), Körmendy Lajos pune în discuție importante chestiuni privind reprimirea în patrimoniul național a unor materiale arhivistice, care, datorită diverselor împrejurări, au fost înglobate în arhive străine, îndeosebi în arhivele statelor fostelor imperii sau colonii, și diversele poziții ce se confruntă în acest domeniu. Revista publică referatul *Certificarea juridică prin microfilme*, prezentat de Borsa Iván la Paris, la Congresul Internațional de Micrografie (nr. 1—2, p. 167—172). Referentul aduce în discuția Congresului necesitatea reglementării valorii juridice a microfilmelor, imperios necesară atât pentru ușurarea activității administrative, cât și pentru eliminarea mai operativă a actelor fără valoare istorică, pentru ameliorarea situației spațiilor de depozitare a arhivelor. Sint expuse inițiativele Consiliului Internațional al Arhivelor și ale U.N.E.S.C.O în vederea reglementării internaționale a valorii juridice a microfilmelor, precum și criteriile după care ar trebui să se constituie microfilmele pentru ca ele să reprezinte garanția autenticității actelor și a instituțiilor deținătoare.

Studii sugestive sint dedicate prezentării arhivelor din Vietnam (nr. 3, p. 685—692), Finlanda (idem, p. 693—698) și Uniunea Sovietică (nr. 1—2, p. 241—244).

Revista publică numeroase recenzii și cronici ale revistelor editate cu regularitate de majoritatea arhivelor județene. Ele constituie un important prilej de opinii asupra profilului și conținutului acestora și un pretios schimb de experiență în vederea îmbunătățirii calității și eficienței lor. Un loc important ocupă, de asemenea, prezentarea publicațiilor arhivistice și a lucrărilor de istorie elaborate pe baza documentelor din arhive.

IOSIF I. ADAM

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR

A. Ediții de documente

1. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 516 p., 25 lei.
2. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 739 p., 27 lei.
3. *Documente privitoare la istoria economică a României. Statistica — Țara Românească și Moldova*, Seria B., vol. I, București, 1960, 315 p., 25 lei.
4. *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri — Moldova*, Seria A., vol. II, București, 1960, 549 p., 25 lei.
5. *Documente privind istoria Dobrogei, 1830—1874*, București, 1975, 313 p., 23,60 lei (legată), 16,75 lei (broșată).
6. *Documente străine despre români*, București, 1979, 341 p., 24 lei.
7. *Documente privind Unirea Principatelor — Corespondență diplomatică franceză*, București, 1980, 595 p., 32 lei.
8. *Lupta pentru unitate națională a țărilor române, 1590—1630. Documente externe*, București, 1981, 384 p., 26 lei (legată), 22 lei (broșată).
9. *Premise ale formării pieței economice unitare românești. Documente. 1862—1914*, București, 1983, 447 p., 30 lei.

B. Cataloage

1. *Catalogul documentelor Țării Românești, vol. I, 1369—1600*, București, 1947, 324 p., 10 lei.
2. *Catalogul documentelor Țării Românești, vol. II, 1601—1620*, București, 1974, 838 p., 38,80 lei.
3. *Catalogul documentelor Țării Românești, vol. III, 1621—1632*, București, 1978, 904 p., 45 lei.
4. *Catalogul documentelor Țării Românești, vol. IV, 1633—1639*, București, 1981, 907 p., 56 lei.
5. *Catalogul documentelor moldovenești, vol. I, 1387—1620*, București, 1957, 576 p., 27 lei.
6. *Catalogul documentelor moldovenești, vol. II, 1621—1652*, București, 1959, 566 p., 27 lei.
7. *Catalogul documentelor moldovenești, vol. III, 1653—1675*, București, 1968, 692 p., 45 lei.
8. *Catalogul documentelor moldovenești, vol. IV, 1676—1700*, București, 1970, 647 p., 27,75 lei.
9. *Catalogul documentelor moldovenești, supliment, vol. I, 1403—1700*, București, 1975, 491 p., 32,15 lei.
10. *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov, vol. I, 1521—1799*, București, 1955, 598 p., 27 lei.
11. *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov, vol. II, 1800—1825*, București, 1975, 1 111 p., 45,50 lei.
12. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Brașov, vol. I, 1577—1854*, București, 803 p., 35,50 lei.
13. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Brașov, vol. II, 1774—1837*, București, 1958, 429 p., 20 lei.
14. *Catalogul documentelor turcești, vol. I*, București, 1960, 683 p., 25 lei.
15. *Catalogul documentelor turcești, vol. II*, București, 1965, 696 p., 35 lei.
16. *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XIX, vol. I*, București, 1966, 576 p., 35 lei.
17. *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XIX, vol. II*, București, 1967, 518 p., 35 lei.

C. Îndrumătoare arhivistice

1. *Îndrumător în Arhivele Centrale, vol. I, partea I-a*, București, 1971 ; ediția a II-a, București, 1971, 320 p., 25 lei (legată), 23 lei (broșată).
2. *Îndrumător în Arhivele Centrale, vol. I, partea a II-a*, București, 1974, 12,80 lei (legată), 12,70 lei (broșată).

D. Inventare arhivistice

1. *Înaltul Divan, 1821—1847*, București, 1958, 563 p., 24,50 lei.

E. Alte lucrări

1. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, 514 p., 30 lei.
2. *Din tezaurul arhivelor. Album de documente*, București, 1976, 150 p., 50 lei.
3. *Mărturii ale trecutului. Album de documente*, București, 1981, 238 p., 95 lei.
4. *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, București, 1977, 351 p., 32,20 lei (legată), 22,75 lei (broșată).
5. *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș, 1527—1546*, București, 1978, 727 p., 25 lei (legată), 20 lei (broșată).
6. *D. P. Bogdan, Paleografia româno-slavă*, București, 1978, 280 p. + 68 pl., 40 lei.
7. *Stemele județelor și municipiilor Republicii Socialiste România* (extras din „Revista Arhivelor” 1—2/1974), 215 p. + 12 pl., 11 lei.
8. *Figuri de arhiviști*, București, 1971, 328 p., 23 lei (legată), 20 lei (broșată).
9. *Un armorial românesc din 1831. Spița de neam a familiei Balș dată cu steme*, București, 1981, 149 p., 14,50 lei.
10. *Bibliografia arhivisticii românești*, București, 1969, 106 p., 10 lei.
11. *Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică*, București, 1978, 188 p., 17 lei (legată), 9 lei (broșată).

F. Indici cronologici

1. *Mitropolia Țării Românești*, București, 1961, vol. I—II, 1 472 p., 40 lei.
2. *Episcopia Argeș*, București, 1951, 156 p., 5 lei.
3. *Episcopia Buzău*, București, 1958, 448 p., 10,60 lei.
4. *Episcopia Râmnicului Noului Severin*, București, 1951, 236 p., 5 lei.
5. *Mănăstirile : Sf. Apostoli, Arnota, Băbeni, Baia de Aramă și Banu*, București, 1950, 164 p., 5 lei.
6. *Mănăstirile : Bistrița și Bradul*, București, 1948, 136 p., 5 lei.
7. *Mănăstirile : Brîncoveni, Bradu, Bucovă, Buliga și Butoiul*, București, 1949, 81 p., 3 lei.
8. *Mănăstirile : Căldărușani și Călușul*, București, 1953, 95 p., 3 lei.
9. *Mănăstirile : Cîmpulung, Căscioarele, Cernica, Cetățuia, Cheia, Ciocanul, Cloro-girila, Clocociov, București*, 1949, 178 p., 5 lei.
10. *Mănăstirile : Comana, Cornet, Cotmeana, Cotroceni și schiturile lor*, București, 1954, 261 p., 5 lei.
11. *Mănăstirile : Cozia, Crasna, Dolhăuți, Dealul, Dedulești, Dintrunlemn, Sf. Ecaterina și Fedelesciori*, București, 1947, 180 p., 5 lei.
12. *Mănăstirile : Găvanul, Sf. Gheorghe — Buzău, Sf. Gheorghe Nou, Ghighiu, Glavacioc și Golgota*, București, 1953, 87 p., 3 lei.
13. *Mănăstirile : Govora, Hagi-Dina, Hanul Greci și Hotărani*, București, 1958, 96 p., 4 lei.
14. *Mănăstirile : Hurezu, Iordăcheanu și Sf. Ion*, București, 1951, 177 p., 5 lei.
15. *Mănăstirile : Sf. Ion — Focșani, Ighiașul, Jitia și Roaba, Măgureanu, Mărcuța și Mărgineni*, București, 1958, 248 p., 10 lei.
16. *Mănăstirile : Mihai Vodă, Mislea, Motru, Nămăești, Nifon și Nucetul*, București, 1949, 179 p., 5 lei.

17. *Mănăstirile : Pantelimon, Pasărea, Plătărești, Plumbuita, Poiana Mărului, Polovragi și Predeal*, București, 1950, 93 p., 3 lei.
18. *Mănăstirea Radu Vodă*, București, 1948, 544 p., 10 lei.
19. *Mănăstirile : Râmnicul Sărat, Râncaciou, Răzvan, Rătăști, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava și Seaca — Mușetești*, București, 1951, 186 p., 5 lei.
20. *Mănăstirile : Slobozia lui Enache și Apostolache, Snagov, Spirea din Deal și Sf. Spiridon Vechi*, București, 1954, 175 p., 5 lei.
21. *Mănăstirile : Stavropoleos, Strehaia, Surpatele, Suzana, Tîrgușor și Țigănești*, București, 1955, 139 p., 5 lei.
22. *Mănăstirile : Tismana, Trivalea*, București, 1952, 164 p., 5 lei.
23. *Mănăstirile : Văcărești, Valea, Vierosu, Vișorita, Zamfira și Zlătari*, București 1952 248 p., 5 lei.
24. *Actele arhivei militare (Timișoara), I (1724—1800)*, București, 1952, 180 p., 10 lei.
25. *Actele arhivei militare, II (1801—1815)*, București, 1955, 301 p., 10 lei.

40 ANNÉES DEPUIS LA RÉVOLUTION POUR LA LIBÉRATION SOCIALE ET NATIONALE, ANTI-FASCISTE ET ANTI-IMPÉRIALISTE

- TR. UDREA — Le rôle du Parti Communiste Roumain dans la préparation et l'accomplissement de l'acte historique du 23 Août 1944 121
- EL. GHEORGHE — Documents mettant en lumière le rôle de la propagande communiste dans l'organisation et le déclenchement de la révolution pour la libération sociale et nationale, antifasciste et anti-impérialiste 130
- FL. CONSTANTINIU — 23 Août et ses conséquences politiques pour les pays satellites de l'Axe 152

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

- GH. DUZINCHEVICI — Contributions à une meilleure connaissance d'Étienne le Grand dans le contexte des relations moldo-polonaises 157
- N. MOCIOIU — Panait Istrati et la Brăila ouvrière 165

THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

- N. NEGULEASA — Les archives du département Gorj dans une nouvelle demeure 175
- G. HURMUZACHE, F. RINZIȘ, C. IONESCU — Le traitement automatique des données concernant l'activité des salles d'études de la D.G.A.E. 176
- *** — Ce que nous renseigne l'expérience du travail d'orientation et de contrôle déployé par les filiales d'Alba, d'Argeș et de Bacău 180

EXPERIENCES, INITIATIVES ET DESIDERATA DANS L'ACTIVITÉ ARCHIVISTIQUE

- AL. NASTOVICI — Les archives universitaires de Timișoara 184
- A. C. HALICHIAS — Les archives du Conseil populaire du département Gorj 188

LÉGISLATION

- D. LIVEZEANU — Conclusions du contrôle effectué aux unités du Ministère des Mines 192

REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS

- GH. IAVORSCHI — Le fond personnel "Général Nistor Teodorescu" 194

SCIENCES AUXILIAIRES

- M. DOGARU — Les sceaux de la chancellerie d'Étienne le Grand 198

ADDENDA ET CORRIGENDA

- V. VELIMAN — Nouvelles précisions sur le "haraç" du par la Moldavie 203

LA VIE SCIENTIFIQUE

- E. GLÜCK — Recherches menées dans les archives de la R. P. Hongroise 214
- S. RACOVICIANU — La réunion du CIBAL (Sofia, 27 février - 2 mars 1984) 216
- M. DOGARU — La réunion du Comité International de Sigillographie (Stuttgart, 19-23 septembre 1983) 217

COMPTES RENDUS 219

LA REVUE DES REVUES 230

PUBLICATIONS DES ARCHIVES 236

40 YEARS SINCE THE SOCIAL AND NATIONAL LIBERATION ANTI-FASCIST AND ANTI-IMPERIALIST REVOLUTION

- TR. UDREA — Role of the Romanian Communist Party in the preparation and carrying out of the historic act of 23 August 1944 121
- EL. GHEORGHE — Records relating to the role of the communist propaganda in organizing and opening the social and national liberation, anti-Fascist and anti-imperialist revolution 130
- FL. CONSTANTINIU — 23 August 1944 political consequences upon the satellite countries of the Axis 152

STUDIES AND PAPERS

- GH. DUZINCHEVICI — Contributions to a better knowledge of Steven the Great within the framework of the Moldo-Polish relationship 157
- N. MOCIOIU — Panait Istrati and the workers of Brăila 165

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

- D. NEGULEASA — The Archives of the Gorj district in a new building 175
- G. HURMUZACHE, F. RINZIȘ, C. IONESCU — The computerized data processing as regards the activity of the Research Rooms of the General Directorate of the State Archives 176
- *** — From the experience of control and guidance activity carried on by the State Archives in the Alba, Argeș and Bacău districts 180

EXPERIENCES, INITIATIVES AND DESIDERATA IN THE ARCHIVAL ACTIVITY

- AL. NASTOVICI — The University Archives of Timișoara 184
- A. C. HALICHIAS — The Popular Council's Archives of the Gorj district 188

LEGISLATION

- D. LIVEZEANU — Conclusions relating to the control of the archival activity in the Mine Ministry 192

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

- GH. IAVORSCHI — The private fonds "General Nistor Teodorescu" 194

AUXILIARY SCIENCES

- M. DOGARU — Seals of Steven the Great's chancery 198

ADDENDA ET CORRIGENDA

- V. VELIMAN — New elements concerning Moldavia's tribute in the 16th century 203

SCIENTIFIC LIFE

- E. GLÜCK — Researches in the Archives of Hungary 214
- S. RACOVICIANU — Session of CIBAL (Sofia, 27 February - 2 March 1984) 216
- M. DOGARU — Meeting of the International Committee on Sigillography (Stuttgart, 19-23 September 1983) 217

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS 219

NOTES 230

FROM THE ARCHIVES PUBLICATIONS 236

INHALT

СОДЕРЖАНИЕ

40 JAHRE SEIT DER SOZIALEN UND NATIONAL ANTI-FASCHISTISCHEN UND ANTI-IMPERIALISTISCHEN BEFREIUNGS REVOLUTION

TR. UDREA — Die Rolle der Rumänischen Kommunistischen Partei in der Vorbereitung und Durchführung des historischen Ereignisses vom 23 August 1944 121

EL. GHEORGHE — Dokumente über die Rolle der kommunistischen Propaganda in der Organisierung und Auslösung der sozialen und nationalen, antifaschistischen und antiimperialistischen Befreiungsrevolution 130

FL. CONSTANTINIU — Der 23 August 1944 und seine politischen Folgen für die Satellitenstaaten der Achse 152

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

GH. DUZINCHEVICI — Beiträge zu einer besseren Kenntnis Stephans des Grossen im Rahmen der moldauisch-polnischen Beziehungen 157

N. MOCIOIU — Panait Istrati und die Arbeiterschaft aus Braila 165

ARCHIVTHEORIE UND —PRAXIS

D. NEGULEASA — Die Staatsarchive Gorj in einem neuen Archivzweckbau 175

G. HURMUZACHE, F. RINZIŞ, C. IONESCU — Die EDV mit Bezug auf die Tätigkeit der Staatsarchive bei der Generaldirektion der Staatsarchive 178

*** — Aus den Erfahrungen im Bereich der Anleitung- und Kontrolltätigkeit bei den Archivzweigstellen Alba, Argeş und Bacău 180

ERFAHRUNGEN, INITIATIVEN UND ANLIEGEN IN DER ARCHIVARBEIT

AL. NASTOVICI — Die Temesvarer Hochschularchive 184

A. C. HALICHIAŞ — Das Archiv des Kreisvolksrates Gorj 188

ARCHIVGESETZGEBUNG

D. LIVEZEANU — Schlussfolgerungen anlässlich der Kontrolle bei Archiven der Einheiten aus dem Bereich des Bergwesens 192

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

GH. IAVORSCHI — Das persönliche Archiv „General Nistor Teodorescu“ 194

HILFSWISSENSCHAFTEN

M. DOGARU — Die Siegel aus der Kanzlei Stephans des Grossen 198

ADDENDA ET CORRIGENDA

V. VELIMAN — Neue Präzisierungen über den haraş der Moldau im 16. Jahrhundert 203

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

E. GLÜCK — Forschungen in den Archiven aus der Ungarischen VR 214

S. RACOVICIANU — Zusammenkunft der CIBAL (Sofia, 27 Februar—2 März 1984) 216

M. DOGARU — Treffen des Internationalen Ausschusses für Siegelkunde (Stuttgart, 19.—23. September 1983) 217

BUCHRESPRECHUNGEN UND — VORFÜHRUNGEN

ZEITSCHRIFTENSCHAU 230

AUS DEN VERÖFFENTLICHUNGEN DER ARCHIVE...

236

40 LET OT SOZIALNO-NACIONALNOJ OSVOBODITELNOJ, ANTI-FASCHISTSKOJ I ANTIIMPERIALISTICHESKOJ REVOLJUCII

T. UDREA — Роль РКП в подготовке и осуществлении исторического акта 23 — его Августа 1944 года 121

ЕЛ. ГЕОРГЕ — Документы о роли коммунистической пропаганды в организации и движении социально-национальной освободительной, антифашистской и антиимпериалистической революции 130

Ф. КОНСТАНТИНИУ — 23-е Августа 1944 года и политические последствия для стран-спутниц римско-берлинской оси 152

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

Г. ДУЗИНКЕВИЧ — Молдо-польские отношения времен Штефана Великого 157

Н. МОЧОЮ — Папант Истрати и рабочий город Браила 165

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Д. НЕГУЛЯСА — Архивы Горжа в новом помещении 175

Г. ХУРМУЗАКЕ, Ф. РЫНЗИШ, К. ИОНЕСКУ — Автоматизированная обработка дат о деятельности члательней Гендирспции госархивов 176

*** — Из опыта работы по руководству контролю в филиалах судов Альба, Арджеш и Бакау 180

ОПЫТ, ИНИЦИАТИВЫ И ПОЖЕЛАНИЯ В АРХИВНОМ ДЕЛЕ

АЛ. НАСТОВИЧ — Университетские архивы города Тимишоара 184

А. К. ХАЛИКИАС — Архив Нарсовета судства Горж 188

ЛЕГИСЛЯЦИЯ

Д. ЛИВЕЗЕАНУ — Выводы о контроле, проводимой в архивах еданиц Министерства горных дел 192

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

Г. ЯВОРСКИЙ — Личный фонд „Генерал Нистор Теодореску“ 194

ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЕ НАУКИ

М. ДОГАРУ — Печати Штефана Великого 198

АДДЕНДА И КОРРИГЕНДА

В. БЕЛИМАН — Новые уточнения о хараче Молдовы в XVI-ом веке 203

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Е. ГЛЮК — Исследования по архивам Н. Р. Венгрии 214

С. РАКОВИЧАНУ — Сопещение Балканского международного центра (СИБАЛ) (София, 27 февраль — 2 март 1984 г.) 216

М. ДОГАРУ — Встреча Международного комитета по сигиллографии (Штутгарт, 19—23 сентября 1983 г.) 217

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КНИГ И ЖУРНАЛОВ

219

ОБЗОР ЖУРНАЛОВ

230

ИЗ ПУБЛИКАЦИЙ АРХИВОВ

236

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sunt rugați să trimită materialele în două exemplare, dactilografiate la două rânduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export — import presă,
P.O. Box 12—201, telex 10376,
prsfir București, Calea Griviței
nr. 64—66, telefon 17.60.10

R. M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C. 2256 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23—25, București
Republica Socialistă România

Aşa începe via Berlin-Roma. Organizarea războiului de la sfârşitul a popoarelor. Instrumentul prin care hitlerismul credea să cucerască prin bătălie şi câştigă stăpânirea mondială. Nu mai există.

După înfrângerea lui Mussolini şi a regimului fascist, poporul italian, aliat de forţele militare ale coaliţiei antihitleriste, a început lupta pentru libertatea şi independenţa sa.

Armata lui Hitler, bătăie şi fugărite de armata sovietică, evadată din Africa şi din Sicilia de Anglo-Americani, se găseşte în elanuri pentru a se lupta împotriva forţelor neprieteneşti, împotriva forţelor aliate din acea zonă.

Poporul Italian condus de comitii celor cinci partide ale Frontului Patriotic în unire cu armatele aliate va curăţa pământul Italiei de invecchiato nazist.

Săptămânal hitlerist se chină sub loviturile puternice în mare şi mică. Capitularia Italiei deschide altfelor drumuri spre Balcani şi spre Marea Egee.

Împăcirea se şi încheieşte cu armata exemplară Italiei şi cu capitularia.

Patrioţii din toate ţările eliberate ridică mai sus stindardul lăptos al luptei de eliberare. Noi fronturi se vor deschide. Înviata maşină de război nemţească, lipsită de principalul ei aliat, va fi învinsă fără învoire din război şi din viaţa ei, până la sfârşit.

Ne aşteptăm acum când şi Germania hitleristă va fi învinsă, când popoarele Europei vor putea respira din nou aerul libertăţii, curăţit de duşmanii sporaţi şi hitlerismului.

Aşa şi, în care dangălele clopotelor vor vesti sfârşitul celui mai barbar epocă din istoria omenirii, nu va putea fi şi pentru poporul român o zi a bucuriei, ci a catastrofelor naţionale, dacă noi urmăm mai departe calea ruşinoasă a războiului alături de Hitler, spre care ne-a împins trădătorul Antonescu.

Într-o asemenea caz, noi am pierdut ADEPTUL, omorul, independenţa şi libertatea noastră, am pierdut tinerele tinereţuri pe îndeletele noastre, am pierdut naţiunile toate bogăţiile noastre, iar în curând vom deveni teatre de război, alături bombardamente şi alungiri înecătoare.

FRĂȚII ROMÂNII! OFITERI ȘI SOLDATII!

Nemernicul Antonescu, „credincios până la capăt” stăpânului său, Hitler, a jăgăduit noi divizii românești pentru frontul de răsărit. Zeci de mii de ordine de chemare au inundat țara. Cu sânge gâdnă: bestia Hitler speră să-și prelungească agonă.

Este cazul suprem când mai putem rupe cârdaşa cu călăii Europei, când trebuie să sfârşim cu războiul în folosul lui Hitler, când trebuie să căutăm pacea şi libertatea.

Pentru aceasta UNIUNEA PATRIOTILOR care duce fără preget lupta împotriva ciotopitorilor noştri, cheamă toată suflarea românească în unire, trecând peste orice deosebire socială sau de partid.

TĂRĂNIȘTI, LIBERALI, SOCIALIȘTI, COMUNIȘTI și oameni nelăgăritați în partide, civili și militari, unți în marele front național antihitlerist sub conducerea Comitetului Național de eliberare compus din reprezentanții tuturor organizațiilor politice și patriotice, trebuie să păsească la lupta decisivă.

OFITERI ȘI SOLDATII!

Armata Italiană a refuzat să mai lupte pentru Hitler.

Urmați exemplul ei. Refuzați plecarea pe front.

Voaș! Va revine o sarcină de onoare, în dezbateră trădătorului Antonescu, care Vă trimite fără milă moarte în folosul dușmanilor țării noastre.

Pregătiți unitățile voastre pentru lupta cea mare!

Comandați în toate unitățile grupuri secrete de ofiteri și soldați patrioți!

Nu trageți în ofiții noștri firești: Englezi, Ruși, Americani!

Nu trageți în popor în lupta lui pentru pace!

MUNCITORI ȘI PATRONI, INTELECTUALI ȘI MESERIAȘI, FEMEI ȘI TINERI!

Salvarea noastră e încă în mâinile noastre!

Organizați preluând grupuri de patrioți!

Lovești unde puteți mașina de război hitleristă!

Pregătiți-vă să țineți în stradă la prima chemare: ÎNAINTE LA LUPȚĂ, PENTRU PACE ȘI LIBERTATE! ÎOS HITLERISMUL!

TRĂIASCA ROMÂNIA LIBERĂ ȘI INDEPENDENTĂ!